

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AYRIMCILIK VE KİMLİK ÖRSELEYİCİ
DENEYİMLERLE İLGİLİ OTOBİYOGRAFİK
ANILARIN İŞLEVLERİ VE KOLEKTİF EYLEME
KATILIM KAPSAMINDAKİ ROLLERİ

Ayçe Feride YILMAZ

Danışman
Doç. Dr. İnci BOYACIOĞLU

İZMİR 2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Ayrımcılık ve Kimlik Örseleyici Deneyimlerle İlgili Otobiyografik Anıların İşlevleri ve Kolektif Eyleme Katılım Kapsamındaki Rollerı” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2022

Ayçe Feride YILMAZ

ÖZET

Doktora Tezi

Ayrımcılık ve Kimlik Ökseleyici Deneyimlerle İlgili Otobiyografik Anıların İşlevleri ve Kolektif Eyleme Katılım Kapsamındaki Roller

Ayçe Feride YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Doktora Programı

Bu çalışma benlik, sosyal ve yönlendirme işlevleri sınıflandırması çerçevesinde bireysel düzlemde araştırmalar yürüten otobiyografik bellek işlevleri alanyazınının gündemine sosyal kimlikle ilişkili otobiyografik anıları taşımayı hedeflemiştir. Bu kapsamda toplumsal hayatta sosyal kimliği hedef alan ayrımcılığa ve diğer ökseleyici yaşantılara dair anıların bireysel ve sosyal grup düzeylerindeki işlevleri incelenmiştir.

Çalışma 1’de Alevi, Kürt ve Ermeni, toplamda 9 katılımcının etnik ve dini kimliklerini hedef alan bu tür anılarını hangi motivasyonlarla ve hangi durumlarda anımsayarak paylaştıkları yarı yapılandırılmış görüşmelerden edinilen materyale tematik ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz uygulanarak araştırılmıştır. Bulgular bu anıların etkileşen benlik, sosyal ve yönlendirici ihtiyaçlarla hem birey hem grup düzeyinde kullanıldığını göstermiştir. Ayrıca, aile, akrabalar ve çeşitli sosyal kimliklerden arkadaşları kapsayan özgün anı paylaşım kültürlerinde aile ve topluluk hikayelerinin de işlevsel olarak gündeme getirildiği saptanmıştır.

Çalışma 2’de önceki aşamada kavramsal olarak tespit edilen bazı anı işlevleri bir ölçüm aracı halinde işevuruklaştırılmıştır. Katılım kriteri diğer dezavantajlı sosyal kimlikleri kapsar şekilde genişletilmiş ve sonuçta 683 kişiden oluşan veri setine açımlayıcı faktör ve yakınsak geçerlik analizi uygulanmıştır. Bulgular geliştirilen ölçüm aracının yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışma 2’de ayrıca, açımlayıcı faktör analizinde belirlenen altı anı işlevinin özdeşleşmenin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılığın aracı ve kolektif eyleme katılımın bağımlı değişken olduğu bir modeldeki düzenleyicilikleri Process Macro Programıyla test edilmiştir. Bulgular ayrımcılıkla ilişkili anıların görece politik hedeflerle ilişkili işlevlerinin gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılım üzerindeki etkisini düzenlediğini göstermiştir.

Sonuç olarak, bu araştırma sosyal kimlikle ilgili anıların çeşitli alanyazınlar arasında kuramsal ve görgül bağlantılar kurabilecek önemli bir araştırma konusu olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Otobiyografik Bellek İşlevleri, Sosyal Kimlik, Ayrımcılık, Kolektif Eylem

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

**The Functions of Autobiographical Memories Related to Discrimination and
Identity Undermining Experiences and their Roles in Collective Action
Participation**

Ayçe Feride YILMAZ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Psychology

Doctoral Program

This study incorporates the topic of social identity related autobiographical memories' functions to the extant literature which, predominantly involves studies conducted within a three-parted classification of self, social and directive functions and mostly operates on the individual level. In this regard, it investigates individual and social group level functions of memories pertaining to discrimination and insults against social identity in social life.

Employing semi-structured interviews with a total of 9 Alevite, Kurdish and Armenian participants, Study 1 explored the motives and circumstances inducing functionality of memories targeting ethno-religious identities. Findings from material analyzed via thematic and interpretative phenomenological analyses revealed, on individual and group levels, such memories are evoked to fulfill interactive self, social and directive functions. Furthermore, data demonstrated pertinent family and community stories are functionally conjured up within peculiar memory sharing cultures incorporating family, relatives and friends with various identities.

In Study 2, certain memory functions conceptually determined in the previous part were operationalized as a measuring scale and inclusion criteria were extended to other disadvantaged social identities. The resulting data set from 683 participants was subjected to exploratory factor and converging

validity analyses. Findings corroborated adequate levels of validity and reliability.

Using Process Macro Program, in Study 2, the six memory functions previously designated via exploratory factor analysis were additionally tested as moderators within a model wherein identification, perceived discrimination against the group and collective action participation were the independent, mediating and dependent variables respectively. The model substantiated discrimination memories employed with relatively political aims moderate the effects of perceived discrimination against the group on collective action participation.

In conclusion, this endeavor forefront social identity related memories as a significant research subject which can theoretically and empirically interlink various literatures.

Keywords: Autobiographical Memory Functions, Social Identity, Discrimination, Collective Action

**AYRIMCILIK VE KİMLİK ÖRSELEYİCİ DENEYİMLERLE İLGİLİ
OTOBİYOGRAFİK ANILARIN İŞLELERİ VE KOLEKTİF EYLEME
KATILIM KAPSAMINDAKİ ROLLERİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLOLAR LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
EKLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
LİTERATÜR**

1.1. OTOBİYOGRAFİK BELLEK VE İŞLEVLERİ	6
1.1.1. Benlik İşlevi	8
1.1.1.1. Benlik Bütünlüğü ve Devamlılığı	8
1.1.1.2. Benlik Güçlendirme	10
1.1.1.3. Duygu Düzenleme	12
1.1.2. Yönlendirme İşlevi	13
1.1.3. Sosyal İşlev	16
1.1.4. Otopiyografik Bellek İşlevleri Alanyazınının Gelişim Hatları ve İşlevlerin Kesişimi	18
1.2. SOSYAL KİMLİK VE OTOBİYOGRAFİK BELLEK	21
1.2.1 Sosyal Kimlik Yaklaşımı	21
1.2.2. Sosyal Kimlik ve Bellek Performansına Yönelik Araştırmalar	22

1.2.3. Sosyal Kimlik ve Otobiyografik Bellek İlişkisi Üzerine Araştırma Alanları	24
1.2.3.1. Flaş Anılar Alanyazını	24
1.2.3.2. Psikolojik Kolektif Bellek Çalışmaları	28
1.2.3.3. Sözlü Tarih Yaklaşımı	36
1.2.3.4. Anlatı Psikolojisi Çalışmaları	38
1.2.4. Kolektif Eylem Alanyazını	41

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA 1

2.1. SOSYAL KİMLİĞE YÖNELMİŞ AYRIMCILIĞA VE ÖRSELEYİCİ DENEYİMLERE DAİR OTOBİYOGRAFİK ANILARIN İŞLEVSEL KULLANIMLARININ NİTEL YÖNTEMLE ARAŞTIRILMASI	47
2.1.1. Amaçlar	47
2.1.2. Yöntem	47
2.1.2.1. Örneklem	47
2.1.2.2. Veri Toplama Araçları	49
2.1.2.3. İşlem	50
2.1.2.4. Verilerin Analizi	50
2.1.3. Bulgular	55
2.1.3.1. Bireysel Düzlemde Koruyucu ve Benlik Sunumu İşlevleri	57
2.1.3.2. Aile Üyelerinin Korunması, Sosyal Grubun Devamlılığı ve Kolektif Anıların Aktarımı	59
2.1.3.3. Susturulmuş Anıların Sosyal Uyum İşlevi	63
2.1.3.4. Politik-Sosyal Kimliklenme ve Toplumsal Koşullarla İlgili Netlik Kazanma	65
2.1.3.5. Arkadaşlar Arasındaki Anı Paylaşımları: Kimlik Sunumu, Kolektif Eylem Üzerine Muhakemeler, Dış Gruplara İlişkin Duygu ve Tutumlar	68
2.1.4. Tartışma	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA 2

3.1. AMAÇLAR VE HİPOTEZLER	75
3.2. YÖNTEM	77
3.2.1. Örneklem	77
3.2.2. Veri Toplama Materyali	79
3.2.2.1. Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği	79
3.2.2.2. Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği (Thinking About Life Experiences Scale)	81
3.2.2.3. Özdeşleşme Ölçeği	81
3.2.2.4. (Gruba Karşı) Algılanan Ayrımcılık Ölçeği	82
3.2.2.5. Kolektif Eylem Ölçeği	82
3.2.3. İşlem	82
3.3. BULGULAR	83
3.3.1. Verilerin Temizlenmesi: Tekli ve Çok Değişkenli Uç Değerlerin Çıkarılması ve Kayıp Verilere Değer Atanması	83
3.3.2. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	83
3.3.3. Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Yakınsak Geçerlik Analizi	88
3.3.4. Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerine Yönelik Analizler	90
3.3.4.1. Hipotezler	92
3.3.4.2. Analizlerde Kullanılan Değişkenlerin Betimsel Analizi ve Düzenleyicili Aracılık Modellerine İlişkin Varsayımların Sınanması	95
3.3.4.2.1. Normallik Varsayımı	95
3.3.4.2.2. Çoklu Doğrusallığın Olmaması Varsayımı	96
3.3.4.2.3. Eş Değişkenlik Varsayımı	98
3.3.4.3. Düzenleyicili Aracılık Modelleri Sonuçları	98
3.3.4.3.1. Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılığın Özdeşleşme ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki Aracılık Rolü	98

3.3.4.3.2. “Grup-İçi ve Gruplar-Arası Paylaşımlar” Anı İşlevinin	
Düzenleyicilik Rolü	99
3.3.4.3.3. “İçe Kapanma” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü	101
3.3.4.3.4. “Kolektif Eyleme Güdüleme” Anı İşlevinin	
Düzenleyicilik Rolü	102
3.3.4.3.5. “Kimliklenme” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü	104
3.3.4.3.6. “Benlik Sunumu” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü	107
3.3.4.3.7.“Uyarıcı-Direktif Yönlendirme” İşlevinin Düzenleyicilik	
Rolü	108
3.4. TARTIŞMA	108
SONUÇ VE GENEL TARTIŞMA	114
KAYNAKÇA	121
EKLER	

KISALTMALAR

α	Alfa değeri
χ^2	ki kare değeri
bkz.	bakınız
Boot GA	bootstrap güven aralığı
Boot SH	bootstrap standart hata
D	Kolmogorov mesafesi
Df	serbestlik derecesi
diğ.	diğerleri
EMSICA	Encapsulation model of social identity in collective action
HDHDÖ	Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği
LGBTI+	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve diğerleri
N	örneklem sayısı
OB	otobiyografik bellek
Ort.	ortalama
örn.	örneğin
p	anlamlılık düzeyi
PP grafiği	olasılık grafiği
s.	sayfa no
SH (HC4)	farklı değişkenliğe tutarlı standart hata
SIMCA	social Identity Model of Collective Action
SS	standart sapma
ss.	sayfadan sayfaya

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri, Görüşmelere Katkılarının ve Aktardıkları Anıların Özeti	s.54
Tablo 2: Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri	s.78
Tablo 3: Katılımcıların Çalışmada Anıları Temelinde Esas Aldıkları Sosyal Kimlik Kategorileri (N=683)	s.79
Tablo 4: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Faktörlerinin Toplam Varyansa Yaptığı Katkılar	s.87
Tablo 5: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=683)	s.87
Tablo 6: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Betimsel ve Normallik İstatistikleri Sonuçları	s.89
Tablo 7: Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeğinin Betimsel ve Normallik İstatistikleri Sonuçları	s.89
Tablo 8: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri ve Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeklerinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar	s.90
Tablo 9: Düzenleyicili Aracılık Modellerinde Kullanılan Değişkenlerin Betimsel ve Normallik İstatistiklerinin Sonuçları	s.96
Tablo 10: Test Değişkenleri Arasındaki Korelasyonlar	s.97

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: “Grup-İçi ve Gruplar-Arası Paylaşımlar” Anı İşlevinin Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki İlişkide Düzenleyicilik Etkisi s.100

Şekil 2: Kolektif Eyleme Katılım Kapsamında Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve “Grup-İçi ve Gruplar-Arası Paylaşımlar” Anı İşlevinin Etkileşimi s.100

Şekil 3: “Kolektif Eyleme GÜdüleme” Anı İşlevinin Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki İlişkide Düzenleyicilik Etkisi ...s.103

Şekil 4: Kolektif Eyleme Katılım Kapsamında Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve “Kolektif Eyleme GÜdüleme” Anı İşlevinin Etkileşimi s.103

Şekil 5: “Kimliklenme” Anı İşlevinin Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki İlişkide Düzenleyicilik Etkisi s.106

Şekil 6: Kolektif Eyleme Katılım Kapsamında Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve “Kimliklenme” Anı İşlevinin Etkileşimi s.106

EKLER LİSTESİ

EK 1: Etik Kurul Onay Formu	Ek s. 1
EK 2: Nitel Aşamadaki Görüşme Soruları	Ek s. 2
EK 3: Nicel Verilerin Toplanması Öncesinde Sunulan Bilgilendirilmiş Onam Formu	Ek s. 3
EK 4: Sosyodemografik Bilgi Formu	Ek s. 4
EK 5: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği	Ek s. 6
EK 6: Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği	Ek s. 9
EK 7: Özdeşleşme Ölçeği	Ek s. 10
EK 8: Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık Ölçeği	Ek s. 11
EK 9: Kolektif Eylem Ölçeği	Ek s. 12

GİRİŞ

Otobiyografik bellek (OB) psikolojinin farklı alt disiplinleri tarafından incelenen önemli bir araştırma konusudur (Conway, Singer ve Tagini, 2004: 492; Williams ve diğ., 2007:122) Bu özgün bellek türü kişinin yaşam olaylarını barındırarak işleme sebebiyle benlik gelişimi açısından merkezidir. Bu doğrultuda, OB yaşam boyu benlik yapısı ile karşılıklı etkileşim halinde faaliyet gösterir (Fivush ve Haden, 2003: 116). Çeşitli sosyal bağlamlar içindeki benlik işleyişiyle yakından bağlantısından dolayı OB' nin yapılanmasına ve işleyişine dair araştırmalar sosyal psikoloji ile de önemli kavramsal bağlantılar içermektedir (Baddeley, 2012:77; Brewer, 1986:33, 34)

OB'nin doğası, fenomenolojik özellikleri, bir sistem olarak yapısal bileşenleri ve işleyişine ilişkin dikkate değer görgül bir birikim oluşsa da kişisel belleğin hayattaki farklı ortam ve gerekliliklerle etkileşen bir sistem olduğu anlayışı alanda yeni bir açılım oluşturmuştur. Böylelikle, var olan kuramsal çerçeve yalıtılmış ve yetersiz olarak değerlendirilmeye başlanmış ve giderek işlevsel bir bakış açısı alanyazında ön plana çıkmıştır. Bu işlevsel-ekolojik yaklaşım temelinde, OB işlevleri araştırmaları gündelik veya önemli yaşam olaylarının neden ve ne şekilde hatırlandığı ve diğer kişilerle paylaşıldığı sorularına odaklanmıştır. Bu yönelimle birlikte ise 1980'li yıllardan itibaren bugün de büyük ölçüde geçerliliğini koruyan kavramsal bir çerçeve ve yeni bir araştırma hattı ortaya çıkmıştır (Baddeley, 1988, akt., Pillemer, 2009:1198; Bruce 1989:48; Bluck ve diğ., 2010:288).

Daha sonraki kısımlarda ayrıntılı olarak tanıtılan bu kavramsal çerçevede OB işlevlerinin genel olarak benlik, sosyal ve yönlendirme olmak üzere üç temel kategori altında toplanabileceği öne sürülmüştür (Bluck, 2003:114; Bluck ve Alea, 2002:63). Özetle, kişisel anılar benlik işlevi altında benlik bütünlüğü, devamlılığı ve güçlenmesini sağlamakta ve olumlu bir benlik algısını tesis ederek korumaktadır (Bluck ve diğ., 2005:93; Conway, 2005:598; Wilson ve Ross, 2003:140). Sosyal işlev kapsamında anılar kişilerarası ilişkileri oluşturma ve sürdürme sürecinde yakınlık, iletişim ve empati kurmada rol üstlenmektedir (Alea ve Vick, 2010:735; Alea ve Bluck, 2007:1095; Rasmussen ve Habermas, 2011:602; Nelson, 1993:9). Yönlendirme işlevi ise kişinin geçmişte yaşadığı olaylar rehberliğinde yeni problemlere çözüm

üretmesine yardımcı olmakta (Pasupathi ve diğ., 2002:167) ve geleceğe yönelik eylem ve seçimlerine yön vermektedir (Pillemer, 2003:196; Kuwabara ve Pillemer, 2010:367).

Bu kategorileştirme doğrultusunda, özellikle OB konusunda uzun süre hakimiyetini korumuş sosyal biliş yaklaşımınca pek çok deneysel ve bağıntısal görgül çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak bunların ya tümüyle bireysel bellek bileşenlerini yalıtılmış araştırma ortamlarında incelediği ya da yakın ilişkiler veya gündelik sosyal ortamlardaki anı paylaşımlarına odaklandığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak, toplumsal, politik ve kültürel bağlamlar düzeyinde yaşantılanan sosyal kimlikle ilişkili anıları gündeme getiren kavramsal ve görgül çalışmalar halen kısıtlı sayıdadır. Bu eksikliğin, sosyal biliş yaklaşımının bireyselleştirici eğiliminin ötesine geçen ve farklı açıklama düzeylerindeki kuram ve kavramları bağlantılandıran bütünsel çalışmalarca giderilmesi gerekliliği araştırmacılarca da vurgulanmaya başlanmıştır (Blank, 2009:170; Coman, 2015:190; Çavuşoğlu, 2021:14, 41; Çavuşoğlu ve diğ. 2021:10).

Bu çağrının karşılık bulduğu OB alanyazınının flaş anılar gibi hatlarında ve çok disiplinli kolektif bellek alanının psikolojik ayağında da sosyal kimliğin bellek süreçleriyle etkileşimini inceleyen araştırmalar giderek önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, bu alanlarda sosyal gruplardan kültüre uzanan açıklama düzeylerini sosyal biliş geleneğiyle bağlantılandıran çalışmalar belirginleşmektedir. Bu açılım içinde öncelikle sosyal kimliğin ve kategorilerin bu bellek türlerinin yapısını şekillendiren rolü ve bu etkileşimlerin yön verdiği birey, sosyal grup veya toplum düzeyindeki işlevsel bileşenler incelenmektedir (Bernsten, 2018:189; Paez ve diğ., 2008:235; Hirst ve diğ., 2018:442).

Buna karşılık, aynı gelişmenin OB alanyazınının doğrudan bellek işlevlerine odaklanan sahasına yansımaması dikkate alınması gereken bir sınırlılık oluşturmaktadır. İşlevsel perspektifle birlikte farklı toplumsal bağlamların etkilerinin gerçeklikte OB ve benlik süreçleriyle iç içe geçtiği sıklıkla dile getirilmiştir. Ne var ki, bu ön açıcı anlayışın bireysel ve kişilerarası ilişkiler düzeyiyle sınırlı kalması alanyazın açısından ciddi bir eksikliktir. Dolayısıyla, güncel alanyazında makro düzey birçok toplumsal ve politik araştırma ve açıklama düzleminin yanı sıra bunlarla ilişkili sosyal kimliğe dair pek çok soru da göz önüne alınmamaktadır. Bu durum ise bunlarla

ilişkili sosyal psikolojinin sunabileceği farklı kuramsal ve kavramsal bağlantılardan da faydalanılamaması ile sonuçlanmaktadır.

Bu tez çalışması en genel olarak bu bilimsel boşluğa katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bireylerin sosyal kimlikleriyle ilişkilenmiş birçok farklı ve işlevsel nitelik taşıyan otobiyografik anısı olabilir. Örneğin, kişinin sosyal grup üyeleriyle benzer temalı yaşantıları veya sosyal kimliğe ilişkin ilk özelliğindeki deneyimler bu kapsamda değerlendirilebilir (Yılmaz ve Boyacıoğlu, yayın aşamasında). Bu araştırma da sosyal kimliğe yönelik bu gibi belirleyici bir deneyime odaklanmıştır. Bu kapsamda, sosyal kimliği hedef alan ayrımcılığın ve örseleyici deneyimlerin birey ve sosyal grup düzeyinde işlevsel anılar olarak nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

İleriki kısımlarda görüleceği gibi, kişiler sosyal kimlikleri sebebiyle toplumsal hayatta karşılaştıkları bu sosyo-politik kaynaklı deneyimleri bireysel olarak muhakeme edip gündelik yaşamlarına rehberlik edecek şekilde anımsayabilmektedir. Bunun ötesinde, bu anılar diğer sosyal grup üyelerine veya farklı ağlara aktarılarak kişilerin sosyal grupları için de işlevsel kılınabilmektedir.

OB ve sosyal kimliğe dair teorik ve görgül birikimi birbiriyle işlevsel bağlantılar açısından en belirgin ilişkilendiren araştırma hatları flaş anılar ve psikolojik kolektif bellek çalışmalarıdır. Ancak bu alanlarda üretilen anlayışlar da büyük ölçüde ulusal düzlemlere odaklanan çalışmalar temelinde ortaya konulmaktadır. Oysa, sosyal kimliğe yöneltilen ayrımcılık veya küçümseme, hakaret, alay, dışlama, kinaye gibi örseleyici davranışlara dair bireysel anılar sosyal grubun da karşılaştığı tehditler olarak birçok ağa işlevsel olarak yayılabilir. Bunun yanı sıra, sosyal grubun geçmişte maruz kaldığı pogrom, çatışma, liderlerin suikastı vb. birçok tarihsel ve kamusal olay ve bunlarla ilişkili aile ve topluluk tarihleri de bu ağlarla (nesiller-arası) grup üyelerine aktarılabilir. Bu açıdan, sosyal kimliği tehdit eden bireysel ve toplumsal olayların ulusal kapsamda yaygınlık ve bilinirliklerinden çok, toplulukların kendi üyeleri içinde muhafaza edilip aktarılan özgün sosyal bellekler veya anı paylaşım kültürleri oluşturdukları söylenebilir. Bu sebeple, özellikle dezavantajlı sosyal kimlikleri tehdit eden anıların işlevsel kullanımı ve yayılımı sosyal kimlik yaklaşımı ve OB işlevlerinin yanı sıra flaş anılar ve kolektif bellek alanyazınları için de kavramsal bir zenginlik yaratma potansiyeline sahiptir. Bu bakımdan, işlevsel yaklaşımın bireysel çerçevesini

genişletme amacı güden bu çalışma sözü edilen bütün bu alanyazınlar arasında da iletişim kurulabileceğine işaret etmektedir

Bu genel amaçların yanı sıra, bu araştırmanın diğer bir özgün katkısı nitel aşamada edinilen veriler doğrultusunda OB işlevlerinin gerçek deneyimde nasıl bir arada ve eşzamanlı gerçekleştiğine ışık tutmasıdır. OB işlevlerinin gerçek hayatta çoğunlukla bütünleşik devreye girdikleri sıklıkla vurgulanmasına karşılık güncel çalışmalarda sistemleştirme kaygısıyla halen üç işlevin kavramsal olarak ayırık ele alındığı görülmektedir (Pillemer, 2009:1196). OB işlevlerinin birbirleriyle dolaşık veya bir süreçte (örn. travma, yaşam dönemleri vb.) birbirini bütünler şekillerde nasıl gerçekleştiklerinin daha detaylı aydınlatılması gerekliliği uzunca bir süredir vurgulanmaktadır. Bu çağrıyı göz önüne alan araştırmanın nitel ayağının ayrıntılı bulgularla alanyazındaki bu eksikliğe de katkı sağladığı söylenebilir (Bluck ve Alea, 2002:65; Cohen, 1998:107; Webster ve Cappelliez, 1993:61, Webster, 1997:140; Webster ve McCall, 1999:75; Wong ve Watt, 1991:276).

Bütün bu kuramsal sınırlılıklar ve netleştirilmeyi bekleyen kavramsal sorular temelinde bu çalışmada nitel ve nicel yöntemler kullanılarak iki çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma 1’de etnik ve dini sosyal kimlikleri sebebiyle ayrımcılık veya örseleyici deneyim yaşadığını düşünen Alevi, Kürt ve Ermeni, toplamda 9 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kendi içinde değerlendirildiğinde genellemeye açık bulgulara sahip değildir. Bununla birlikte, görüşmelerde tespit edilen bellek işlevlerine dair bazı kategorilerin diğer dezavantajlı sosyal kimlikler için de geçerli olabileceği düşünülmüştür. Bu sebeple, Çalışma 2’de ayrımcılık ve kimlik örselenmesi anılarının işlevsel kullanımına ilişkin bir ölçüm aracı geliştirilmiş ve 683 kişilik bir veri setine açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu örneklem etnik, dini, toplumsal cinsiyet (kadın, LGBTI+), cinsel yönelim, engellilik vb. kimlikleri sebebiyle ayrımcılık veya örseleyici deneyim yaşadığını düşünen kişileri kapsamıştır. Analizler sonucunda kavramsal olarak tutarlı ve binişik maddeler içermeyen altı anı işlevi alt boyutu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği olarak isimlendirilen bu ölçüm aracının Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği (Coskuner ve Gulgoz, yayın aşamasında) ile yakınsak geçerlik analizleri gerçekleştirilmiş ve ölçeğin yeterli düzeyde geçerli olduğuna ilişkin

ek destek edinilmiştir. Ayrıca hem bütün olarak ölçüm aracının hem de belirlenen altı alt boyutun güvenilirlik düzeylerinin yeterli olduğu ortaya konulmuştur.

Bu analizlere ek olarak, Çalışma 2’de, işevuruklaştırılan bu altı alt boyutun sosyal kimlik yaklaşımı kapsamında kolektif eyleme katılımı inceleyen bir modelde düzenleyicilikleri test edilmiştir. Bu analizler hem geliştirilen ölçeğin geçerliğine ek destek hem de daha önce gündeme getirilen alanyazınlar arasındaki kopukluğa belirli bir teorik katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, SIMCA (social identity model of collective action) modelinden ilham alınarak kurgulanan ve sosyal kimlikle özdeşleşmenin gruba karşı ayrımcılık algısını arttırarak kolektif eyleme katılıma yön vereceğini varsayan aracılık modeli esas alınmıştır. Bu model içinde görece olarak politik nitelikli anı işlevlerinin düzenleyici rol üstleneceklerine dair hipotezlerin bazıları desteklenmiştir. Böylelikle, sosyal kimlikle veya grupla ilişkilenmiş anıların sosyal kimlik yaklaşımınca incelenen davranışsal ve kolektif olguları daha iyi anlama çabasına dahil edilebileceği görüşü görgül olarak da temellendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR

1.1. OTOBİYOGRAFİK BELLEK VE İŞLEVLERİ

OB, kişilerin bireysel hayat deneyimlerinin işlenerek muhafaza edildiği özel bir bellek türüdür. Birçok duyuşsal ve bilişsel ögenin yanında benlik ve sosyal süreçlerce de etkileşmesi sebebiyle, OB bir araştırma konusu olarak hem bilişsel hem sosyal psikoloji alt alanlarında ilgi gören bir araştırma konusudur (Conway ve Rubin, 1994:105; Robinson, 1989:20). Bu alanlardaki birikim 1980’li yıllara dek OB’i iç-psişik bir sistem olarak kavramsallaştırmış ve laboratuvar ortamında bu sistemin yapısı, organizasyonu ve mekanizmalarını sayılar, heceler, kelimeler gibi kişisel anlam ifade etmeyen uyaranlarla belirlemeye çalışmıştır. Böylelikle, araştırma soruları bu sistemsal yapılanmayı ve bileşenlerini çoğunlukla anıların doğrulukları ve anımsama performansları gibi farklı bellek görevleri ile ortaya koymaya odaklanmıştır (Tulving, 1983:365).

Bu yaklaşım, 1980’li yıllarda ekolojik ve işlevsel bakış açısının öne çıkmasıyla kırılmaya başlamıştır. Anıların yaşama ve farklı ortamlara uyum sağlamadaki rolü ve değerine yönelik soru, kuram ve yöntemlerin gerekliliğini gündeme taşıyan bazı mihenk taşı fikirler saha için bu paradigma dönüşümünün önünü açmış ve dikkate değer bir birikime zemin hazırlamıştır (Pillemer, 2009:1194).

Brown ve Kulik’in (1977, akt., Pillemer, 2009:1194) şok edici ve güvenliği tehdit eden toplumsal olaylar sırasında kişilerin içinde bulundukları gündelik durumları canlı ve ayrıntılı şekilde hatırlamalarını ifade eden flaş anı kavramsallaştırması bu dönüşümün ilk tetikleyicilerinden sayılmaktadır. Burada, flaş anı fenomeni daha sonraki birçok deneysel çalışmanın (Nairne ve Pandeirada, 2008:180) da kanıt sağladığı gibi, hayatta kalmakla ilgili önemli olayları çevreleyen koşulların ayrıntılı anımsanmasına yönelik doğal seçimce öncelenen evrimsel bir bilişsel yanlılık olarak kavramsallaştırılmıştır Bunun yanı sıra, Neisser (1982, akt., Pillemer, 2009:1194) gibi önemli isimlerce de doğal ortamlardan yalıtılmış laboratuvar çalışmalarına daha kapsamlı eleştiriler gündeme getirilerek, flaş ve diğer anı türlerinin genel evrimsel işlevselliğin ötesinde paylaşım ve etkileşim yoluyla

sosyal bağlar kurmak, belirsizliğe anlam vermek, kişisel bir kimlik duygusu kurgulamak gibi çeşitli ve çok yönlü işlevleri bulunabileceği öne sürülmüştür.

Buna koşut olarak, Baddeley (1988:3,4) OB' in gündelik hayatla bağlantılarını bilinçli olarak merkeze alan araştırmaların gerekliliğini tartışmaya açmıştır. Bu çerçevede, Baddeley, anıların doğruluk düzeyine odaklanarak ayrıntılı ve tutarlı istatistiksel bulgulara ulaşmayı hedefleyen kontrollü araştırmaların baskınlığının gerçek hayata ilişkin farklı sorular üretebilen ekolojik bir yaklaşımı engellediğini vurgulamıştır. Örneğin, var olan çalışmaların merkeze aldığı olayların hangi durum ve değişkenlere bağlı olarak gerçeğe yakın şekilde yeniden geri çağrıldığı sorusu evrimsel açıdan son derece hayati olsa da Baddeley' e göre işlevsel yaklaşım çeşitli güncel ihtiyaç, tutum ve motivasyonlar doğrultusunda anıların yeniden kurulumunu, bellek yanlışlıklarını ve “hatalarını” açıklamak konusunda bu bakış açılarının sunamadığı zengin bir potansiyel barındırmaktadır (Baddeley, 1988, akt., Pillemer, 2009:1204).

Bu dönüm noktalarının harekete geçirdiği paradigma dönüşümünü izleyen yirmi yıl içerisinde ekolojik ve işlevsel yaklaşımın öne çıkardığı sorulara dair incelemeler bilimsel alanyazında giderek daha geniş bir yer tutmuştur (Bluck ve diğ.; 2005:96; Bruce, 1989:52). Bu doğrultuda, otobiyografik anıların hem genel olarak evrimsel ve hayatta kalmaya yönelik adaptif değeri hem de gündelik hayat görev ve problemlerinde, çeşitli ilişki, çevre ve ortamlardaki rollerine yönelik kuramsal ve görgül birikim de zenginleşmiştir (Pillemer, 2009:1196).

Kısaca tanıtılan bu gelişmeler üzerine temellenen işlevsel yaklaşım genel olarak, anıların (bağlanma stili, benlik saygısı düzeyi, yaş gibi bireysel farklılıklara göre de değişkenlik göstermekle birlikte) özgün ortam, durum ve bağlamlar içinde anlık veya uzun dönemli hedeflere hizmet edecek şekilde kodlandığını, tekrar muhakeme edildiğini, doğrudan veya dönüştürülerek geri çağrıldığını vurgular (Pillemer, 1992:242; Rasmussen ve Bernsten, 2009:1142; Webster, 2003:205; Zacks ve diğ., 2000:343). OB' in amaca yönelik bu esnek yapılanması ve bileşenleri Conway ve Pleydell-Pearce (2000:345) tarafından, Benlik ve Bellek Sistemi Modeli ile de bütünsel bir sistem olarak tarif edilmiştir. Özetle, bu model güncel yaşamla ilişkili kısa ve uzun soluklu hedeflere hizmet eden çalışan benlik yapısının otobiyografik bilgi temeli ve kavramsal benliği kapsayan uzun süreli benlikten devşirdiği bilgileri belirli bir amaç hiyerarşisine göre devreye soktuğunu, dönüştürdüğünü ve düzenlediğini ileri

sürer. Otobiyografik anıların bu amaçlara hizmet etmek üzere hayat içerisinde hangi alanlarda nasıl kullanıldıklarını -gerçek deneyimde çoğu zaman bütünleşik olarak gerçekleşmelerine rağmen- sistemli şekilde kavramsallaştırma ve inceleme amacıyla çoğunlukla benlik, yönlendirici ve sosyal işlev olmak üzere üç temel kategori öne sürülmektedir (Bluck ve Alea, 2002:67).

1.1.1. Benlik İşlevi

1.1.1.1. Benlik Bütünlüğü ve Devamlılığı

Benlik işlevi anıların benlik tanımını, tutarlılığını ve gelişimini desteklemesinde oynadığı rolü, diğer bir deyişle, geçmişin benlik kavramını şekillendirmesini ve düzenlemesini ifade etmektedir (Lind ve diğ., 2019:1315; Wilson ve Ross, 2003:142). Anılarımız, yaşamın ilk çağlarından itibaren ebeveynler ve sosyal çevre ile etkileşim doğrultusunda bütünlüklü bir kişi olduğumuz bilincini oluşturan epizodik, kavramsal, duygulanımsal ve algısal bileşenleri barındırır (Barclay, 1996:97; Bluck ve Liao, 2013:8; Conway, 1996:92, Fivush, 1998:279). Hem tekil anılar hem de kimi kuramcılar altını çizdiği gibi yaşam dönemlerine dair temsiller ve geniş çaplı öznel yaşam hikayesi süreklilik arz eden tutarlı bir benlik yapısının en önemli unsurlarıdır (Bluck ve diğ., 2005:99; Bluck ve Habermas, 2000:141; McAdams, 2001:120). Öyle ki, kimi kuramcılar modern öncesi toplumlardaki yaşamın döngüsel doğasına karşıt olarak modern ve post-modern toplumlarda sürekli ve hızla değişen bireysel ve toplumsal koşullar içinde tutarlı bir kimlik duygusuna zemin hazırlayan özgün bir yaşam anlatısının giderek önem kazandığını vurgulamıştır (Nelson, 2003:134).

Otobiyografik anıların ve yaşam öyküsünün şekillendirdiği bu bütüncül benlik mekanizması gündelik hayat içinde işlevsel faaliyet göstermek için de vazgeçilmezdir. Örneğin, demans sürecindeki bilişsel yıkım bunu en belirgin şekilde ortaya koyan durumlardan biridir. İlgili araştırmalar sıklıkla demansın ilerlemesi sürecinde OB' teki zayıflamanın kişisel kimlik algısının bulanıklaşmasını da beraberinde getirdiğini ölçümlemiş ve ilişkili olarak iyi oluş ve sosyal hayattaki işlerliği genel bilişsel

yeteneklerin değil, bireysel ve sosyal kimlik yıkımının azalttığını bulgulamıştır (Cohen-Mansfield ve diğ., 2000:391).

Benzer şekilde, otizm durumunda da otobiyografik anıların benlik işlevinin zedelendiği, diğer bir deyişle, kişisel anıların benlikle ilişkili olarak örgütlenmesinin sekteye uğradığı düşünülmektedir (Coutelle ve diğ., 2020:3879; Robinson ve diğ., 2017:364). Var olan çalışmalar, otizmde kişisel anıların anlatısal, duygusal ve bilişsel detaylarının net bir benlik kavramı oluşturacak şekilde bütünleştirilemediğini, bunun da kişinin geçmişi doğrultusunda olayları anlamlandırma ve ders çıkarma gibi yetilerini etkileyerek gündelik ve sosyal hayatta işlerlik göstermenin önüne geçtiğini göstermektedir (Berna ve diğ., 2016:2589; Crane ve diğ., 2010:388). Bu gibi bulgular OB, benlik bütünlüğü ve sosyal işleyiş arasında ne denli yakın bir etkileşim olduğuna da işaret etmektedir (Jetten ve diğ., 2010:412).

OB' in hayatta işlerlik gösterebilmek için bu derece vazgeçilmez olan benlik kavramını oluşturma ve sürdürmede erken çocukluk yıllarından itibaren nasıl rol aldığı sorusunu açıklamada Robyn Fivush ve ekibinin gelişimsel psikolojik araştırmaları öncülük etmiştir (Fivush ve diğ., 1996:355; Reese ve diğ., 1993:425). Boylamsal yöntemin de sıklıkla kullanıldığı bu kapsamlı araştırma dizisinde, çocuğun yaşadıklarını ebeveynleriyle paylaşması veya ortak anılarını anımsamasında ebeveyn yönlendiriciliğinin benlik tanımının oluşumu, bütünleşmesi ve devamlılığı için merkezi olduğu gösterilmiştir (Fivush, 2008:55). Aynı zamanda, benlik, yönlendirme ve sosyal işlevlerin gerçek hayatta birbirini bütünler şekilde gerçekleşmesine dair kısıtlı örneklerden olan bu çalışmalarda çocuğun anılarını canlandıran, detaylı tarifler yapmasını cesaretlendiren, açıklamalarda bulunup yol gösteren ebeveynlerin çocuğa önemli bir donanım sağladıkları ortaya konmuştur. Diğer bir deyişle, çocuklarıyla yaşananlar üstüne konuşan ebeveynler çocuğun duygularıyla başa çıkmasına yardımcı olmakta, ona anıları benlikle bütünleştiren anlamsal bir repertuvar sağlamakta ve gelişen benlik kavramını destekleyen sosyal ve davranışsal beceriler kazandırmaktadırlar (Fivush ve diğ., 2003:188; Fivush ve diğ., 2006:355).

Erken çocukluğa dair bu kayda değer bulguların ötesinde, biyografik bir kimliğin veya kişisel anılardan devşirilen bir benlik duygusunun ergenlikle beliren bir yaşam hikayesiyle bütünlük kazandığını gösteren gelişimsel çalışmalar da mevcuttur (Bluck ve Levine, 1998:199; Brewer, 1986:44; Habermas ve Bluck, 2000:766;

Kulkofsky ve diğ., 2009:110). Böylece, kişisel anıların erken yaşlardan itibaren kişinin kendisini nasıl tanımladığını, yani benlik kavramını şekillendirmede merkezi olduğu bu gibi çalışmalarca güvenilir şekilde gösterilmiştir. Ancak, OB'ın benlik üzerindeki etkisinin tek yönlü olmadığı ve bu iki sistemin yaşam boyu dinamik bir etkileşim sergilediği de bilinmektedir (Conway, 2005:608; Wilson ve Ross, 2003:144). Dolayısıyla, benliğe dair değişen bakış açıları anıların ve yaşam öyküsünün yeniden değerlendirilmesini sağlayabileceği gibi yeni deneyimler de benlik algısını tekrar biçimlendirebilir.

1.1.1.2. Benlik Güçlendirme

OB'ın benlik güçlendirme işlevi anıların benliğin olumlu bir temsilini yaratmak ve korumak amacıyla kullanılmasını ifade eder (D'Argemba ve van der Linden, 2008:544). Alanyazında, bu hedefler doğrultusunda devreye giren çeşitli bellek yanlışlıkları ağırlıklı yer tutmaktadır (Schachter ve diğ., 2011:471). Özellikle evrensel benlik saygısı yüksek bireylerde daha belirgin olan bu yanlışlıklar (Christensen ve diğ., 2003:58), güncel hedeflere ulaşmayı kolaylaştıracak belirli motive edici anıları daha sık hatırlamak veya güncel ve geçmiş olayların olumlu yönlerini abartıp olumsuz yönlerini hafife almak gibi farklı biçimler alabilmektedir (Lind ve diğ., 2019:1316; Levine ve Bluck, 2004:570; Levine ve diğ., 2009:1070).

Örneğin, Walker ve Skowronski'nin (2009:1129) kapsamlı derlemelerinde kişilerin yaşamlarındaki olayları olumsuzdan çok olumlu algılama ve hatırlama eğiliminde oldukları, olumsuz olay anılarıyla (örn. yas, bkz. Safer ve diğ., 2001:199) bağlantılı duygulanımın olumlu anılarla ilişkili duygulanımdan daha hızlı soluklaştığı (ve depresyon durumunda benlik güçlendirici bu yanlışlığın zarara uğradığı) gibi pek çok araştırma sonucundan bahsedilmiştir. Levine ve Safer (2002:171) de boylamsal ve deneysel çalışmalardan verdikleri örneklerle güncel duygu-durum, değerlendirmeler, hedefler, başa çıkma stratejilerinin yanı sıra kişilik özellikleri ve sonraki deneyimler gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak anıların duygusal unsurlarının benlik güçlendirici şekilde ve sıklıkta geri çağırıldığını belirtmiştir.

Geçmiş ve şimdiki benlik algıları da güncel amaçlarla uyumlu olarak benlik güçlendirme hedefiyle yanlış şekilde kullanılabilmektedir (Ross ve Wilson, 2000:254).

Buna örnek olarak, Wilson ve Ross (2003:146) şimdiki benliğe kıyasla olumsuz değerlendirilen geçmiş benlik kavramının üçüncü kişi bakış açısından hatırlanarak öznel zaman içerisinde daha uzakta konumlandırılabilirdiğini göstermiştir. Aynı doğrultuda, Demiray ve Jannsen (2015:56), olumlu deneyim ve başarıların psikolojik olarak daha yakın, başarısızlık ve diğer olumsuz deneyimlerin ise daha uzakta konumlandırıldıklarını ortaya koymuştur.

Geçmiş başarı anılarının ötesinde bunlardan devşirilen gelecek benliklere dair imgelemeler de duygu-durum düzenlemesini sağlayarak benliğin onaylanması ve güçlendirilmesi için kullanılabilir (Pillemer ve diğ., 2013:215). “Otonoetik bilinç” olarak isimlendirilen bu yeti sayesinde epizodik ve kavramsal benliğe dair bilgiler kullanılarak benlik geleceğe doğru yansıtılabilir veya arzulanan benlik kavramları imgelenebilir (Markowitsch ve Staniloiu, 2011:36). Daha genel olarak, benliği zihinsel olarak geçmiş ve geleceğe yansıtmayı ifade eden “zihinsel zaman yolculuğu” kapasitesiyle de geçmiş ve güncel benlik ve yaşam öyküsü gelecek benlik imgeleri ile karşılaştırılarak bu kurguya ulaşmak için motivasyon ve benlik güçlendirme kaynağı olarak kullanılabilir (Sanitioso ve diğ., 2006:70).

Yine, anıların devreye sokulduğu ilginç bir mekanizma temelinde kişiler süregiden olumsuz koşullarda veya stres içeren durumlarda geçmiş bir evredeki olumsuz duygusal durumlarını abartarak güncel durumlarını gerçekte olduğundan daha olumlu değerlendirebilirler (Karney ve Coombs, 2000:966). Örneğin, insanların travma yaşantılarının ardından sıklıkla bu gibi bir yanlılık gösterdiği ve tümüyle olumsuz algıladıkları geçmiş dönemi aşarak kişisel gelişim, anlayış ve bilgelik kazandıklarını iddia ettikleri bilinmektedir (McFarland ve Alvaro, 2000:338).

Libby ve diğ., (2005:59), şimdiki benlik motivasyonuna göre kişinin anılarına farklı perspektiflerden bakabildiğini öne sürmüşlerdir. Diğer bir deyişle, kişi şimdiki benliğinin geçmişe göre değişmiş ve ilerlemiş olduğuna inanma motivasyonu taşıyorsa anılarına uzaklaştırıcı üçüncü kişi bakış açısıyla; benlik devamlılığı motivasyonuna sahipse birinci kişi görsel perspektifinden bakmaktadır. Benlik kavramıyla ilişkisinin ötesinde, üçüncü kişi bakış açısının gündelik hayatta kendiliğinden akla gelen veya intruzif anılarda da sıklıkla devreye girebildiği ve olayın duygusal veya fiziksel duygulanımsal yükünü yalıtıcı işlev gördüğü bildirilmiştir (Williams ve Moulds, 2007:1149). Travma sonrası stres bozukluğu gibi birçok klinik durumda travma

anılarının üçüncü kişi bakış açısıyla hatırlanmasının etkin bir başa çıkma stratejisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar da bu görüşü doğrulamaktadır (McNamara ve diğ., 2005:55; Bernstein ve diğ., 2003:687; Kenny ve Bryant, 2007:1918; McIssac ve Eich, 2004:251).

1.1.1.3. Duygu Düzenleme

Otobiyografik anıların duygu düzenleme işlevi, yukarıda bahsedilen benlik devamlılığı ve güçlendirme (yanlılıkları) konularıyla iç içe geçmiş şekilde alanyazında sıkça ele alınmasına karşılık başlı başına bir çalışma konusu olarak daha seyrek yer tutmuştur. Duygu düzenleme kimi kuramcılar tarafından adaptif değeri bakımından ayrık bir işlev olarak kavramsallaştırılması gereken önemde görülürken (Pasupathi, 2003:158), bazı araştırmacılarca üç bellek işlevinin gerçekleşmesinde kilit bir aracı mekanizma veya bu işlevlerin alt kategorisi olarak incelenmiştir (Bluck, 2003:121).

Bu kavram ilk olarak yaşanan olumsuz bir olayın olgusal ve öznel unsurlarının işlenerek organize edilmesi sırasında olumsuz afektif bileşenlerinin de dönüştürülmesini ifade eder. Örneğin, zorlayıcı ve travmatize edici geçmiş deneyimlerin dile getirilmesinin anıların duygusal yoğunluklarının azalması ile sonuçlanarak psikolojik büyümeye katkı sağladığına dair kapsamlı bir klinik birikim mevcuttur (Bass ve Davis, 1988:77). Benzer şekilde, olumsuz olayları dışavurumcu şekilde düzenli yazmanın ilişkili olumsuz duyguların istemsiz şekilde anımsanmasının önüne geçtiği sıklıkla tespit edilmiş bir bulgudur (Pennebaker ve diğ., 1990:534; Pennebaker 1997a:47, b: 164; LePore, 1997:1035).

Bir önceki kısımda bahsedildiği gibi, hedefe yönelik güncel bir durumda veya genel olumsuz yaşam olaylarında geçmiş başarı öykülerinin veya olumlu benlik değerlendirilmelerin hatırlanması da benlik güçlendirmeye bütünleşik olarak duygu düzenlemeye hizmet etmektedir (Josephson ve diğ., 1996:441, Walker ve diğ., 2009:769). Bu kapasitenin süregiden olumsuz hayat koşullarında sıkça kullanıldığı çeşitli deneysel çalışmalarca desteklenmiştir (DeWall ve diğ., 2011:630; Schwager ve Rothermund, 2014:987 Tamir, 2009:103). Bernstein (1996:445, 1998:135), bu yetinin başka bir boyutuna işaret ederek bilinçli tekrarın dışında gündelik hayattaki uyaranların tetiklemesiyle de sıklıkla olumlu anıların istemsiz akla geldiklerini ve

ortama uyumu kolaylaştırdıklarını ileri sürmüştür. Kimi araştırmacılar ise Conway ve Pleydell-Pearce'in (2000:276) daha önce tanıtılan modelinde güncel benlik hedeflerini düzenleyen çalışan benliğin gözettiği nihai amacın benlik bütünlüğünü sağlamak üzere duygu düzenleme olduğunu ileri sürmüştür (Holland ve Kensinger, 2010:120). Bir önceki kısımda bahsedilen olayları olumlu değerlendirmek, bu tür yönlerini kodlamak veya fenomenolojik özelliklerini sonrasında olumlu anımsamak gibi farklı bellek yanlılıkları da aynı zamanda duygu düzenleme işlevi içinde görülmektedir (Schmidt ve diğ., 2010:71; Walker ve diğ., 2003:208).

Bu bireysel kullanımların yanı sıra anıların sosyal paylaşımları da duygu düzenleyici kazanımlar sağlamaktadır. Örneğin, Walker ve Skowronski (2009:1132) olumlu olayların sosyal ortamlarda düzenli olarak yeniden gündeme getirilmesinin içerikteki olumlu duyguların soluklaşmasını engellediğini, buna karşılık olumsuz olayların paylaşımının ilişkili olumsuz duyguların silikleşmesini hızlandırdığını göstererek bu tez çalışmasında da kısmen yer tutan anı paylaşımının psikolojik değerini ortaya koymuştur. Pasupathi (2001:669), olumsuz olaylara dair anıların sosyal paylaşımının OB sisteminin tekrar organize edilmesine yardımcı olduğunu öne süren bir model önermiştir. Sosyal etkileşimin yön verdiği kazanımların dinleyicinin anlatıcıyı onaylama düzeyine göre pekiştiğine ve bunun erkeklerde daha belirgin olduğuna dair bulgular da mevcuttur (Pasupathi, 2003:160; Pasupathi ve Oldroyd, 2015:840). Fivush ve arkadaşlarının (1998:282; 2003:189), daha önce bahsedilen kapsamlı araştırma dizisi de ebeveyn ve çocuğun ortak anıları hatırlamasının veya çocuğun tek başına yaşadığı olumsuz olayları aktarmasının diğer işlevlerle iç içe geçmiş şekilde duygu düzenlemesi sağladığını göstermektedir.

1.1.2. Yönlendirme İşlevi

OB' in yönlendirme işlevi, genel olarak, geçmiş deneyimlerin, özellikle olumsuz yaşantı ve hataların, şimdiki zamandaki düşünce, eylem ve davranışlara güncel ve gelecek sorunları çözmek ve hedeflere ulaşmak için rehberlik etmesi olarak tanımlanır (Baddeley, 1988:12; Bluck ve diğ., 2005:103; Williams ve diğ., 2008:71). Yalnızca tekil anıların değil, yaşam dönemlerinin, temalarının veya tüm hayat hikayesinin hem anlık problem ve hedeflerde hem de gelişimin amaçlandığı zorlayıcı

uzun erimli süreçlerde (örn. yas, travma sağaltımı) yönlendirici olabileceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, yönlendirici anıların günlük sorunlarda durumsal tetiklemeyle otomatik devreye girebileceği de öne sürmüştür (Janoff-Bulman ve Timko, 1987:150; Suedfeld ve Pennebaker, 1997:176; Pillemer, 2003:198).

Yönlendirme işlevine dair alanyazında diğer kişilerin iç dünyalarını anlamak, davranışlarını öngörmek için modeller kurgulamak (Lockhart, 1989:10), sosyal ortamların ve dünyanın işleyişi hakkında çıkarımlarda bulunmak (Bluck ve diğ., 2005:107; McCabe ve diğ., 1991:165; Pillemer, 2003:200; Pratt ve diğ., 1999:420), geçmişten öğrenilen derslerin güncel ve gelecek davranış, düşünce ve eylemleri şekillendirmesi (Williams ve diğ., 2008:78), güncel ve gelecek sorunları tahmin ederek çözmek gibi ilişkili çok yönlü tanımlamalar ileri sürülmüştür. Bu anlamda, bellek yönlendiriciliği kavramı oldukça geniş çaplı bir tanıma sahiptir ve belki de bu nedenle görgül çalışmalarca daha az incelenmiştir (Hyman ve Faries, 1992:215; Wong ve Watt, 1991:277). Dolayısıyla, bu işlevi kavramsallaştırma ve sınıflandırmaya yönelik daha fazla netlik sağlanması ve görgül çalışmaların derinleştirilmesi gerekliliği de yaygın olarak dile getirilmiştir (Bluck, 2003:118).

Bununla birlikte, bu işlevin son derece hayati ve evrimsel olarak birincil önemde olduğu da sıklıkla vurgulanmıştır (Bluck, 2003:122). Genel olarak bakıldığında, geçmişte olumsuz sonuçlanan olayların detaylarının bellekte korunması, gelecekte benzer tehlikeli durumlardan kaçınmaya ve farklı insanlar ve ortamlarla etkileşimlerde uygun davranışı sergilemeye yönelik zihinsel şablon ve yönergeleri şekillendirmede merkezidir (Schank, 1980:276; Tulving, 1983:368). Aynı zamanda, bu evrimsel uyumluluğu göstermek için olumsuz olayların ayrıntılarının yanı sıra genel temalar, mihenk taşı veya öztanımlayıcı anılar, anı öğelerinden kurgulanan yaratıcı imgeler gibi çok çeşitli bellek unsurundan da faydalanmak mümkündür (Pillemer, 1998:51; 2009:1205; Schacter ve Addis, 2007:780; Addis ve diğ., 2008:38). Ayrıca, bu gibi unsurlar olumlu özellikte ise ilham ve motivasyon kaynağı da sunarak kişiyi güncel hedeflerine yönlendirebilirler (Pillemer, 2003:195; Schank, 1980:279).

Bellekteki bilgilerin yukarıdaki doğrultularda güncel ve gelecek durumlara uyarlanması muhakeme, çıkarım, geleceğe yansıtma, imgeleme, karşı tarafın iç dünyasının temsiline ilişkin zihin kuramları oluşturma gibi birçok karmaşık bilişsel işlemi gerektirmektedir (Baddeley, 1988:15; Robinson ve Swanson, 1990:330). Kimi

araştırmacılar, anıların yönlendirici kullanımlarının bilinç seviyesinin altında mekanizmalar ile de gerçekleşebileceğini iddia etmiş ve öz-bildirim araçlarına alternatif yöntemlerin gerekliliğini gündeme getirmiştir (Lind ve diğ., 2019:1315, Pillemer, 2003:201).

OB işlevlerinin teorik olarak ayrık düşünölmelerine karşılık, gerçeklikte birbirlerini bütünler şekilde devreye girmelerine örnek olarak, özellikle anıların duygulanımsal unsurlarının belirginliğinde yönlendirme işlevinin güçlenebildiği ve kişi örneğın yas veya travma gibi bir süreç içerisindeyse, diğeri anı işlevlerinin de aşamalı olarak bu yönlendiriciliğe eklenlenebildikleri öne sürölmüştür (Levine ve diğ., 2009:1071; Pillemer, 2003:198). Örneğın, Krans ve arkadaşları (2009:1084), intruzif travma anılarının şimdiki zaman ve gelecek için uyarı sinyalleri olarak işlev görürken bunların işlenmesi aşamasının benlik kavramını dönüştürdüğüne, aynı zamanda bu tür anıların yakınlık ve güven kurmak amacıyla diğeriyle paylaşıldıklarına değinmişlerdir.

Yönlendirici işlevlere dair görgöl çalışmaların başını çeken araştırmacılarından olan Pillemer (1998:42), özellikle “kişisel olay anıları” olarak isimlendirdiği, yukarıdaki kapsamda değeriendirilebilecek epizodik anıların kilit yönlendiriciliğine odaklanmıştır. Buna göre, bellekte semantik bilgi ve yerleşik senaryoların olmadığı, (örn. afet, salgın gibi) vurucu ve sarsıcı toplumsal olaylara ve bireysel başarısızlık ve travma deneyimlerine dair anılar, canlı fenomenolojik özelliklerin de eşlik etmesiyle, yeni durum veya krizlerde ivedi güvenlik önlemleri almak için eylem modelleri sunabilir. Bu anılarda ayrıca öğretmenler, ebeveynler gibi saygın figürlerin sundukları mesajlar veya davranışsal rehberlik söz konusu olmuşsa, bunlar şimdiki zamanda, “pes etmemek, daha düzenli olmak vb.” gibi, ilham verici ve motive edici genel dersler olarak hayatta sürekli devreye sokulabilir (Knapp ve diğ., 1981:37; Pillemer, 2003:202).

Yaşlı bireylerle gerçekleştirilen yaşam hikayeleri görüşmelerinde sıklıkla rastlanan bu tip epizodik anıların genel ölçüm araçlarındaki “problem çözme”, “ders alma” ve “kimlik” boyutlarıyla bağıntılı olduğunun gösterilmesi, anılardan devşirilen yönlendirici bir birikimin hayat boyu kimliği ve benlik saygısını takviye eden ve destekleyen bir benlik işlevini de gerçekleştirdiğine işaret etmektedir (Pillemer ve diğ., 2003:529).

1.1.3. Sosyal İşlev

Otobiyografik anıların sosyal işlevleri en genel tanımıyla kişisel veya ortak anıların sosyal etkileşimlerde empati ve yakınlık uyandırarak sosyal bağların gelişim ve pekişmesine sağladıkları katkıyı ifade eder. Kimi kuramcılar, sosyal işlevleri, sosyal bağlar kurmanın evrimsel olarak hayatta kalmayla yakından ilişkisi temelinde, OB' in birincil işlevsel unsuru olarak değerlendirmiştir (Neisser, 1988:48; Nelson, 2003:128). Kişinin anılarını paylaşması diğerleriyle etkileşimin başlaması için sohbet malzemesi sunmanın yanı sıra bazı beyin görüntüleme incelemelerinin ve psikoloji deneylerinin de ortaya koyduğu gibi dinleyicilerin eski deneyimlerinden hareketle anlatıcıyla empati kurmalarını sağlar (Meconi ve diğ., 2021:4458) ve kişinin sosyal gruplara girerek parçası olmasını kolaylaştırır (Alea ve Bluck, 2003:123; Bluck ve Alea, 2002:71; Hyman ve Faries, 1992:219; Webster, 1997:142). Böylece, sosyal bağların başlatılmasında etkili anı paylaşımı aynı zamanda ortak anıların da eklenmesi ile bu bağların geliştirilmesi, sürdürülmesi ve yakınlığın pekiştirilmesinde merkezi rol oynar (Cohen, 1998:109; Fivush ve diğ., 2003:191; 1998:281; Fivush ve diğ., 1996:350; Nelson, 2003:131; Pasupathi ve diğ., 2002:172; Pillemer, 1998:47;). Çalışmalar genel olarak, olumlu anıların sosyal bağlar kurmak için daha etkili (Alea ve diğ., 2013:401), olumsuz anıların ise dinleyicide empati duygusu ve pro-sosyal davranışı tetiklemede daha belirleyici olabileceğine işaret etmektedir (Bluck ve diğ., 2013:87).

Daha önce de belirtildiği gibi, sosyal işlevin ilk kaynağının ebeveynler ve çocuk arasında çocuğun anılarına dair konuşmalar olduğu ve bunların sosyal normlar, davranışlar ve duygu düzenlemeye dair öğretme süreçleriyle bütünleşik olarak çocuk benliğini şekillendirdiğine dair dikkate değer bir bilimsel birikim oluşmuştur (Fivush ve diğ., 2003:192; Fivush ve diğ., 2006:356). Klinik alanyazında ayrıca, otizm durumunda OB' e ilişkin sosyal ve benlik işlevi hasarlarının karşılıklı olarak birbirini etkilediği ve sosyal ilişki kurma güçlüklerinde önemli bir etmenin bireyin benliğiyle ilgili veya diğerleriyle ortak anılarını sosyal ortamlarda etkin şekilde gündeme getirmekte zorlanması olduğunun sıklıkla gösterilmesi anı paylaşımının işlevsel önemini ortaya koymaktadır (Henderson ve diğ., 2009:858; Goldman, 2008:1985).

Bu fikri destekler şekilde, kimi çalışmalar dinleyicide uyanan olumlu tepki, etkileşme isteği ve destek davranışının anlatıcının anısını ne ölçüde bütünlüklü ortaya koyduğu ile ilişkili olduğunu göstermiştir Anıların sosyal iletişim için tekrar gündeme getirilmesinin, olaylara dair detayları akılda tutmak, anlam çıkarmak veya ilişkili duyguları tekrar yaşantılamak gibi bireysel kullanımlardan çok daha sıklıkla gerçekleştiğine işaret eden bulgular da anı aktarımının hayat içerisinde belirleyici olan işlevselliğini ortaya koyan bir diğer tespittir (Vanaken ve Hermans, 2021:286).

Daha önce belirtildiği gibi, anı aktarımının olumsuz anılarda anıların silikleşmesini kolaylaştırdığı, olumlu anılarda ise silikleşmenin önüne geçtiği, böylelikle aynı zamanda hem benlik hem duygu düzenleme işlevlerine hizmet ettiği bilinmektedir (Walker ve diğ., 2009:772).

Anıların sosyal ortamlarda paylaşılması salt eğlence ve sohbet malzemesi sağlaması bakımından da sosyal bağ kurma işlevini sahiptir (McLean, 2005:686). Bunun yanı sıra, anıların aktarılması kişinin sosyal ortamlarda benlik sunumu yapmasına, diğer bir deyişle, nasıl bir insan olduğuna, değer ve inançlarına dair sosyal beyanlarda bulunmasına olanak sağlar (Pasupathi ve diğ., 2002:183). Bu sunum olumlu bir toplumsal imge yaratmak, böylelikle sosyal statü kazanmak ve benlik güçlendirmesinde bulunmak üzere stratejik olarak da şekillendirilebilir. Örneğin, kişi yaşadığı olumsuz olaylardan bahsederken olumsuz duygusunu paylaşma dahil etmeyerek arzulanan bir benlik sunumu (örn. cesur, yılmaz vs.) ortaya koyabilir (Bluck, 2003:114).

Romantik ilişkiler gibi yakın ilişkilerde olumlu duygu yüklü anılar ilişkinin taraflarınca hem ortak hatırlama ve paylaşım pratikleriyle hem de bireysel iç tekrarlarla yakınlık ve bağlılık duygusunun korunmasına ve ilişkinin sürdürülmesine hizmet ederler (Alea ve Bluck, 2007:1098; Laurenceau ve diğ., 1998:1246). Örneğin Alea ve Vick, (2010:739), evli çiftlerin ilk karşılaştıkları an gibi ilişkilerini belirleyici anılarının olumlu, canlı, duygusal yoğunluklu ve sıklıkla tekrarlanır özellikte olmasının ilişki tatmin düzeyini yordadığını göstermiştir. Bunun yanı sıra, aynı çalışmadaki 70 yaş üstü ve 30 yaş altı kişilerin bu tür anılarını daha sık tekrar ettiği bulgusu evliliğin başı ve partner kaybı gibi risklerin bulunduğu kritik yaşam dönemlerinde bu tür anıların güçlenen işlevselliğine ışık tutmaktadır. Öner ve Gülgöz (2016:378, 2018:25), bu mekanizmanın kaygılı ve kaçınmacı bağlanma yönelimine

sahip bireylerin olumsuz şema yapılanmaları sebebiyle tahrip olabileceğine işaret etmiştir. Anıların yakın ilişkilerdeki bu belirleyiciliği sebebiyle kimi araştırmacılar sosyal işlevlerin ilişkilerin başlatılması ve derinleştirilmesi olarak iki ayrı boyut altında düşünülmesi gerektiğini öne sürmüştür, bu doğrultuda oluşturulan dört bileşenli modele dair kanıtlar elde etmişlerdir (Bluck ve diğ., 2005:115; Rasmussen ve Habermas, 2011:602).

1.1.4. Otobiyografik Bellek İşlevleri Alanyazınının Gelişim Hatları ve İşlevlerin Kesişimi

Kavramsal olarak ayrı ele alınan bu üç işleve dair sınıflandırma OB işlevlerinin gerçek hayattaki kapsam ve karmaşıklığını basitleştiriyor olsa da araştırmacılara kuramsal çıkarım ve görgül araştırmalarda rehberlik eden genel bir yapılandırma sağlamaktadır. Bununla birlikte, alanyazın içindeki tartışmalarda da gündeme getirildiği gibi, yalnızca bu çerçeveye sınırlı çabalar gerçek hayatta çeşitli özgün sosyopolitik bağlam ve süreçlerde söz konusu olan farklı işlevlerin, alt-boyutların veya anı tiplerine dair özgün işleyişlerin saptanmasını da güçleştirebilir (Cohen ve Conway, 2007:38; Webster ve McCall, 1999:78; Wong, ve Watt, 1991:278).

Zira, araştırmalarda işlevleri, nicel ölçüme uygun olarak işlevselleştirmekte yaygın kullanılan ölçüm araçları dâhi üç işlev modeline tam anlamıyla istatistiksel destek sağlamamaktadır. Örneğin, Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği' nin (Thinking About Life Experiences, TALE) orijinal faktör analizinde yönlendirme boyutu altında yalnızca problem çözme değil duygu düzenleme ve benlik hakkında otobiyografik muhakemede bulunmaya dair maddeler de toplanmış, sosyal işlevler ise ilişkileri beslemek ve geliştirmek olmak üzere iki boyuta ayrılarak dört faktörlü bir model ortaya koymuştur (Bluck ve diğ., 2005:108; Bluck ve Alea, 2009:1098). Bu gibi bulgular üç işlevin ancak kaba bir sınıflandırma sağladığına, bir işlev kapsamındaki tanımların dahi birbirleriyle kavramsal olarak gevşek şekilde bağlantılı olabildiğine, dolayısıyla bu çeşitliliğin açılanarak daha farklı ve spesifik işlevlerin belirlenmesi gerekliliğine işaret etmiştir (Pillemer, 2009:1197).

Örneğin, alanyazının önde gelen birçok araştırmacısı sosyal işlevler kapsamında bugüne dek düşünülmüş yakınlığı oluşturmak, geliştirmek, diğerlerine

öğretmek, bilinçlendirmek, empati uyandırmak, empati göstermek, benlik sunumu yapmak, anlatıcının güvenilirliğini ve mesajın inandırıcılığını arttırmak gibi birçok farklı kavramın bütüncül şekilde bir araya getirilemeyeceğini öne sürmüştür (Alea ve Bluck, 2003:120). Sözü edildiği gibi, duygu düzenlemenin de sıklıkla ayrı bir işlev olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulanmıştır (Pillemer, 1992:251, 1998:48, 2009:1203; Wolf ve Demiray, 2019:95).

Genel üç işlev sınıflandırmasının OB işlevlerine dair kavramsal zenginliği tam anlamıyla karşılayamamasına ek olarak, ayrıca ölçek çalışmalarında yer alan maddelerin faktörler altında tutarlı ve düzenli şekilde toplanmaması ayrık olarak sistemleştirilmeye çalışılan bellek kullanımlarının gerçek hayatta bir arada ve yakın ilişkili şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Daha önce belirtildiği gibi, bu konu bu tez çalışmasının nitel aşamasının da katkı sağladığı ve alanyazında detaylandırılma gerekliliği vurgulanan en önemli noktalardandır (Bluck ve Alea, 2002:73; Cohen, 1998:112; Webster ve Cappaliez, 1993:57; Webster, 1997:144).

Halen netleştirilmesi gereken bu alanda öne çıkmış bazı çalışmaların sunduğu anlayışları kısaca tekrar etmek gerekirse, Fivush ve arkadaşlarının (2003:192, 2006:356) gelişim odaklı çalışmaları ebeveyn-çocuk anı paylaşımındaki yakınlığı pekiştirmek, çocuğu ortam ve ilişkiler konusunda bilinçlendirmek, duygu düzenleme becerisini kazandırmak, çocuğun benlik bütünlüğünü tesis etmek gibi karmaşık süreçlerin bütünleşmesini örneklemektedir. Yine, birincil olarak ilişki ve bağlar kurmak üzerinden kavramsallaştırılan anı paylaşımlarının aynı zamanda anılarla ilişkili olumsuz duyguları azaltarak duygu düzenlemesi sağlaması, benlik sunumuna ve sosyal imajların kurgulanmasına alan açması, ayrıca bu etkileşimler sırasında bilgilendirme, öğretme, nasihat verme, yorum yapma gibi yönlendirici etkileşimlere olanak vermesi, üç işlevin kesişimini somutlaştırmaktadır (Pasupathi, 2003:158; Maswood ve diğ., 2019:74).

Önceden değinildiği gibi, klinik alanyazında da travmatik olaylar sırasında ve akabindeki olası tehditleri aşmaya yönelik yönlendirici anılardan faydalandığı, terapötik süreçte olayın anlatılmasının anıların işlenmesi ve yaşam öyküsüne bütünleştirilmesini sağladığı, bu aşamaların ise yeni bir benlik kurgulama süreci ile sonuçlandığı sıklıkla ifade etmiştir (Herman, 1992:386). Öyle ki, travmatik veya zorlayıcı olaylara dair anıların işlevsel biçimde bütünleşik kullanımı hayat boyu

sürebilir (Bluck ve diğ., 2005:114). Örneğin, travmatik bir çocukluk anısı gelecek davranışlara yön verirken, kişinin benlik kavramının önemli bir bileşeni haline gelebilir, aynı zamanda çeşitli ortamlarda paylaşılarak dinleyicilerde empatik tepkiler uyandırmak yoluyla sosyal bağların geliştirilmesine hizmet edebilir (Bluck, 2003:115; Pasupathi, 2003:159).

İşlevsel kullanımın karmaşık etkileşimini netleştirmek için laboratuvar ortamının yanı sıra doğal ve özgün bağlamlardan verilere ve yöntemsel yeniliklere ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Kuwabara ve Pillemer, 2010:370). Bu tez çalışması bu sebeple, özgün bir sosyo-politik bağlam içinde maruz kalınan zorlayıcı bir deneyimin gerekliliklerine yönelik hatırlama ve paylaşım pratiklerini ele almış ve nitel ayağında bu kullanımların karmaşık etkileşimini ortaya koymaya çalışmıştır.

Tez çalışmasının sonraki aşamasında ise nitel verinin sunduğu bu zengin işlevsel kategorilerden bazıları işevuruklaştırılarak kolektif eyleme katılım kapsamında incelenmiştir. Bu analizlerle sosyal kimlikle ilgili anıların hem birey düzeyine ağırlık veren OB işlevleri alanyazınına hem de bu alanyazınla bilimsel iletişiminin kısıtlı olduğu sosyal kimlik yaklaşımı kapsamındaki konulara katkı sağlayacak şekilde dahil edilebilecekleri gösterilmek istenmiştir.

İlerleyen kısımlar tez aşamalarının izleğini takip etmeyi kolaylaştırmak ve sözü edilen bilimsel kopukluğu daha iyi ortaya koyabilmek amacıyla sosyal kimlik yaklaşımı doğrultusunda OB işlevlerine değinen, kimlikle ilişkili bellek performansı, flaş anılar ve kolektif bellek gibi, sınırlı sayıda psikolojik araştırma hattından bahsetmiştir. Bunun yanı sıra, anı anlatımını kimlik süreçleriyle bağlantılandıran eleştirel anlatı psikolojisi ve sözlü tarih gibi farklı epistemolojik ve kuramsal birikimler oluşturmuş alanların da olduğuna kısaca değinilmiş ve bunların tez araştırmasıyla bakış açısı ve yöntembilimsel farkları vurgulanmıştır. Alanyazın gözden geçiriminin son kısmında ise çalışmadaki analizlere ilham veren kolektif eylem modeliyle ilişkili alanyazın tanıtılmıştır.

1.2. SOSYAL KİMLİK VE OTOBİYOGRAFİK BELLEK

1.2.1 Sosyal Kimlik Yaklaşımı

Sosyal kimlik yaklaşımı sosyal psikoloji içerisinde mihenk taşı kabul edilen araştırma bulgularının güvenilir olarak tekrar ortaya konulamadığının gösterilmesiyle başlayan 1970’li yıllardaki ‘güven krizi’ döneminin eleştirel yaklaşımlarından biri olarak belirmiştir (Tajfel, 1978:32, 1981:382; Tajfel ve Turner, 1979:44). Bu dönemdeki görüşler sosyal psikolojinin birçok sahasına yönelmiş olsa da en belirgin etkileri dil, kültür, tarih, toplumsal yapılar gibi makro düzey faktörlerin araştırmalarda göz ardı edilerek önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık gibi olgulara ilişkin çoğunlukla iç-psişik açıklamalar benimseyen gruplar-arası ilişkiler alanyazını üzerinde olmuştur (Hogg ve Williams, 2000:83).

Bu doğrultudaki eleştiriler içinde öne çıkan Sosyal Kimlik Kuramı ve bu kuramı bilişsel çerçevede ayrıntılandıran Benlik Kategorizasyon Kuramının (Turner ve diğ., 1987:42) anlayışları zaman içerisinde Sosyal Kimlik Yaklaşımı’nı şekillendirmiştir. Bu yaklaşımın en temel katkısı grup ve gruplar-arası ilişkilerin bireysel bilişsel ve motivasyonel dinamikler kadar bu dinamikleri belirleyen toplumsal ve tarihsel unsurlar tarafından da etkilendiğini öne sürmesidir (Hornsey, 2008:207).

Genel olarak, bu yaklaşıma göre sosyo-politik ve tarihsel süreçler ve liderler kategorileştirme sürecinin belirleyicileri ve uygulayıcılarıdır. Bu toplumsal süreç ve aktörlerin yön verdiği ulus, etnik grup gibi sosyal kategoriler sosyal gerçeklik olarak kabul edildiği ölçüde kişilerin algılarını, bilişlerini ve davranışlarını etkilerler. Sosyal kategorileştirme bağlamında tanımlanan gruplar arasındaki farklılıklar belirgin olduğunda grup üyeleri kendi grup üyelerinin benzeşimini ve diğer gruplarla aralarındaki farklılıkları algısal olarak güçlendirirler. Bu durum, kişilerin grup üyelerini birey olarak algılarken dış grup üyelerini kalıpyargılar temelinde görmelerini beraberinde getirir (Tajfel ve Turner, 1979:41, 42).

Bunun yanında, yine 1980’lerin ortalarında Benlik Kategorizasyonu Kuramı araştırmalarınca bilimsel olarak ayrıntılandırılan kişisellikten uzaklaşma (depersenalization) olgusuna göre sosyal kategorileştirme kişilerin kendilerini algılama şeklini de etkiler ve benlik kavramında grup üyeliğini ve sosyal kimliği içeren

farklı bir düzeyi öne çıkarır. İç grup normları, bunların benimsenme ve özdeşleşme düzeyi gibi değişkenler de bu bilişsel ve algısal süreçlerin ne düzeyde devreye girdiği üzerinde etkili olur (Turner ve diğ., 1987:50; Hogg ve diğ., 1995:264). Bu anlamda, kalıpyargıların yanı sıra ayrımcılık, çatışma gibi davranışsal çıktılar yetersiz bilişsel kapasite gibi yalıtılmış iç mekanizmalardan kaynaklanmazlar. Aksine, bu olgular, belirli bir toplumsal-tarihsel bağlamda geçerli kategorileştirme süreçleri sonucunda oluşturulurken aynı zamanda bunlara direnen karşıt kolektif eylemlilikleri beraberinde getirirler.

Sosyal Kimlik Kuramına, 1970'lerde minimal grup paradigması olarak isimlendirilen ve katılımcıların kişisel anlam ifade etmeyen kriterlere göre atandıkları grup görevlerde iç-grup yanlılığı gösterdiklerini belirleyen kapsamlı deneyler zemin hazırlamıştır. 1980 ve 1990'lı yıllarda bu laboratuvar çalışmaları statü, güç, gruplar-arası ilişkilerin durağanlığı, meşruluğu, grup-içi ve gruplar-arası sınırların geçirgenliği, grubun belirginliği, asimile olma ihtiyacı, grup normları gibi değişkenlerin analizlere eklenmesiyle genişletilmiş ve güçlü yordamaların yapılabildiği görülmüştür.

Yine, 1990'larda gerçek sosyal kategorilere yönelik incelemelerin başlamasıyla kolektif destek, kolektif eylem, grup dayanışması, sosyal tehdit gibi kavramlar temelinde giderek yaklaşımı zenginleştiren önemli araştırma alanları ortaya çıkmıştır. Yakın dönemde öne çıkan incelemeler ise sosyal kimlik temelli davranışın motivasyonel kaynakları, gruplar-arası duygular, sosyal belirsizlik gibi konular kapsamında gerçekleşmektedir (Hornsey, 2008:215, 216).

1.2.2. Sosyal Kimlik ve Bellek Performansına Yönelik Araştırmalar

Sosyal kimlik ve bellek arasındaki ilişkiyi inceleyen deneysel çalışmaların önemli bir kısmı OB' ten ziyade sosyal kimliğin sosyal biliş ve algıyı şekillendirmekteki önemine odaklanmıştır (van Bavel ve diğ., 2012:710). Bu kapsamdaki incelemeler sosyal kimlikle ilişkili bilginin, benlikle ilgili bilgiye benzer şekilde, diğer bilişsel yetilerin yanı sıra belleği de kolaylaştırdığını ve iç grup üyelerinin yüzlerini hatırlama ve benzeri bellek görevlerinde (semantik ve dış-grup üyeleriyle ilişkili bilgiye göre) hız ve doğruluk bakımından daha yüksek performansı

beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur (Anastasi ve Rhodes, 2005:1045; Otten ve Wentura, 1999:1065).

Örneğin, aynı ırk ve etnik grup üyelerinin yüzlerinin daha kolay hatırlandığı ve bunda belirleyici olan faktörün kategorileştirme olduğu çalışmalarca tutarlı şekilde gösterilmiş bir bulgudur (Meissner ve Brigham, 2001:29). Bunun yanı sıra, kişilerin kendi grup üyelerinin yüzlerine daha çok dikkat ederek daha etkin kodlamada bulundukları ve özdeşleşme düzeyi ve aidiyet ihtiyacı gibi motivasyonel faktörlerin de bu yanlılıkları arttıracak şekilde düzenleyici etkisi olduğu sıklıkla gösterilmiştir (Hehman ve diğ., 2010:446).

Kişilerin çoklu sosyal kimliklerinden hangisinin benliklerinde daha önemli olduğu veya bir sosyal bağlamda aktive olma olasılığını ifade eden “kimliğin ayırt ediciliği” veya belirginliği (identity salience) kavramları da bu tür çalışmaları zenginleştirmiştir (Johnson ve diğ., 2002:270; Stewart ve diğ., 2007:327, 335; Yang ve Huang, 2007:238). Örneğin, kimi araştırmacılar bir toplumda etnik veya bir ailede cinsiyet olarak azınlık olmak gibi bağlamsal ayırt ediciliğinin söz konusu olduğu durumların benlik kavramında da sosyal kimliğin aktifliğini arttırdığını gösteren bulgulara ulaşmıştır (McGuire ve McGuire, 1981:165; Yang ve diğ., 2008:915). Yine, birçok çalışma benlik kavramında gerekli bağlamlarda devreye girmek üzere sosyo-kültürel kimliklerin hali hazırda barındığına işaret etmiş (Markus ve Herzog, 1995:43; Oyserman ve Markus, 1993:187) ve hazırlama (priming) yöntemini kullanan bazı araştırmalar da bunların diğer kimlikler içerisinde anlık olarak öne çıkarılabileceklerini kanıtlamışlardır (Forehand ve Deshpande, 2001:346). Böylece, sosyal kimliğin psikolojik ve bağlamsal belirginliğinin ilişkili bilginin organize edilmesi için bir çerçeve sunduğu, geri çağırmaı kolaylaştırdığı ve yeni bilginin hatırlanmasını mevcut bilgiyle bağlantılandırarak hızlandırdığı ortaya konulmuştur (Yang ve diğ., 2008:913). Minimal grup deneylerinde kimliğin belirginliği dışında, kişinin grubunda kendisine statü sağlayacak bir rolü olması veya grup hedeflerinin iç grup veya dış grup üyelerine dair etkin kodlamayı gerektirmesi de düzenleyici değişkenler olarak tespit edilmiştir (van Bavel ve Cunningham, 2012:1567, 1572).

Bu bulgular doğrudan OB işlevselliği ile bağlantılandırılmamış olsalar da kişinin sosyal kimliği ve grubuyla ilişkili kodlama yapmasını gerektiren durumlarda bellek performansının artıyor olması dolaylı şekilde söz konusu koşullarda kişi için

işlevsel olarak karşılanması gereken gerekler olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda, ayrımcılık veya kimlik örselenmesi gibi sosyal kimliği tehdit eden deneyimlerin de kişinin kendisi ve grubu için kapsayıcı bir yönlendiricilik sunacak şekilde etkin bir bellek performansı ile kodlanıp organize edilmesi son derece olasıdır.

1.2.3. Sosyal Kimlik ve Otobiyografik Bellek İlişkisi Üzerine Araştırma Alanları

1.2.3.1. Flaş Anılar Alanyazını

Görüldüğü gibi, sosyal kimlik kavramı üzerinden ilerleyen yukarıdaki sosyal biliş araştırmaları çoğunlukla otobiyografik anılara odaklanmamakta ve doğrudan işlevsel bir çerçeve benimsememektedir. Bu çerçevenin olduğu az sayıda alanyazından biri ise flaş anılar üzerinedir.

Flaş anılar kişinin önemli, şok edici ve yoğun duygular uyandıran beklenmedik bir olayı ilk öğrendiği sırada içinde bulunduğu koşulları ve durumun detaylarını sıradan duygusal olaylara göre daha canlı ve detaylı hatırlamasını ifade eder (Brown ve Kulik, 1977:79). Bu fenomeni tespit eden Brown ve Kulik dahil olmak üzere alandaki tartışmalar uzun bir süre bu anıların oluşum mekanizmasını bilişsel psikoloji kapsamında açıklamış ve olayın beklenmedik olması, afektif yoğunluğu gibi duygusal ve bilişsel süreçlerin birey için üstlendiği rolleri araştırmıştır. Bu incelemeler OB çalışmalarında işlevsel yaklaşımdan büyük ölçüde ayrık bir alanyazına yön vermiş olsa da ilişkili ilk bulgu ve tartışmaların işlevsel alanyazının da önünü açan belirleyici gelişmelerden olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Flaş anılar kişinin bebek beklediği, üniversite kabul aldığı veya bir yakınının öldüğü haberlerini alması gibi bireysel olabileceği gibi önemli kamusal ve politik olaylara şahit olmak durumunda da oluşabilmektedir. Nitekim, araştırmalar ağırlıklı olarak bu tür olumsuz toplumsal olaylara dair flaş anıları konu etmişlerdir (Rubin ve Kozin, 1984:93). Bununla birlikte, kamusal nitelikte olayları öğrenmenin ayrıntılı bireysel bellek bilgisiyle sonuçlanmasının (kişisel yaşantılarda söz konusu olduğu gibi) evrimsel uyumluluk açısından belirgin bir işlevselliği olmadığı da ileri sürülmüştür. Bu durum, kimi kuramcılarca evrimleşmiş OB sisteminin otomatik olarak

devreye girmesinin bir yan ürünü olarak görülmüş (Conway ve diğ., 1994:332), bazı araştırmacılar ise bu tür flaş anıların sohbet malzemesi sunma, yakınlığı sürdürme, diğerlerine öğretme, bilgilendirme gibi tipik sosyal işlevler üstleniyor olabileceğine değinmiştir (Talarico ve Moore, 2012:762; Webster ve McCall, 1999:80). Bu fikrin uzantısı olarak, kamusal nitelikli flaş anıların benlik devamlılığı veya yönlendirme işlevinden ziyade sosyal işlevler üstlendiğini gösteren kimi bulgulara da ulaşılmıştır (Rasmussen ve Bernsten, 2009:1148).

Kamusal ve bireysel özellikte flaş anıların hangisinin evrimsel ve işlevsel olarak daha belirleyici olduğuna dair kısıtlı sayıda karşılaştırmalı çalışma yapılmış olsa da bunlar karşılaştırılan olayların olumlu veya olumsuz özellikte olma, fenomenolojik nitelikleri ve önem, şok edicilik düzeyi gibi boyutlar açısından denk olmaması gibi sebeplerden dolayı sorunlar barındırmaktadır (Bohn ve Bernsten, 2007:571; Demiray ve diğ., 2009:718; Kvavilashvili ve diğ., 2010:399). Bu tür yöntemsel kısıtlılıkların bulunmadığı az sayıda çalışma ise özel nitelikli anıların kamusal olaylara göre sosyal bağlar kurma, benlik devamlılığı ve yönlendirme işlevleri bakımından daha etkin olduğunu bulgulamıştır (Demiray ve Freund, 2015:498). Bunun yanı sıra, olumlu ve olumsuz kişisel flaş anıların benlik ve yönlendirme işlevlerini görme düzeyi bakımından benzeşirken, olumlu kişisel anıların sosyal işlevlere daha fazla hizmet ettiği gösterilmiş, ayrıca işlevlerden faydalanmada yaşa göre farklıklar da tespit edilmiştir (Staudinger ve Bluck, 2001:35; Denver ve diğ., 2010:291; Tromp ve diğ., 1995:621). Sonuç olarak, ulaşılan sınırlı kanıt temelinde, paylaşılan toplumsal gerçekliğe kıyasla, kişinin özel flaş anılarının tipik tanımlar kapsamında daha işlevsel olduğuna yönelik bir kanı bulunmaktadır.

Ne var ki, bazı kilit çalışmalar bu bireysel düzlemdeki açıklamalardan köklü şekilde ayrılmakta ve sosyal kimliğin sarsıcı ve beklenmedik toplumsal olaylarda flaş anı oluşturmaktaki merkezi rolüne ışık tutmaktadır. Örneğin, alanyazının erken dönem tartışmalarında Neisser (1982:16, akt. Pillemer, 2009:1194), Brown ve Kulik'in flaş anı oluşumunda özel bir beyin mekanizmasının rolü olduğu hipotezine karşı çıkarak bu fenomeni kişinin kendi yaşamını süregiden geniş çaplı tarihsel seyir ile bağlantılandırmaya yönelik motivasyonundan kaynaklanan tekrarlama ve sohbet yönelimiyle açıklamıştır.

Sosyal kimliğin kamusal flaş anılardaki kilit rolünü en çarpıcı şekilde vurgulayan isim olan Bernsten ise (2009:199, 2018:193), bunların oluşumunda en belirleyici faktörün söz konusu toplumsal olayla ilişkili sosyal kimliğin aktivasyonu ve (evrensel özdeşleşme düzeyinden bağımsız olarak) sosyal kimlikle durumsal özdeşleşmenin artması olduğunu öne sürmüştür. Diğer bir deyişle, toplumsal olaylarla ilgili flaş anıları biçimlendiren etmen, kendi hayatıyla doğrudan ilişkisinin ötesinde, kişinin bu olayı sosyal grubuyla ilgili ve önemli görmesidir. Yine Bernsten'e göre, bu tür durumlarda kişisel koşulların da canlı olarak hatırlanması kişinin günlük hayatının seyrini keserek olaya nasıl yöneldiğinin ifadesi, yani, grup aidiyetinin ve bağlılığının sembolik değer taşıyan bellek temsilleridir. Böylece öz bir ifadeyle, bu anılar sosyal grupla özdeşleşmeyi destekleme ve sürdürmede zamansal mihenk taşları olarak işlev görürler.

Bu model bireysel bilişsel ve duygusal faktörlerin rolünü yadsımamakla birlikte OB işlevselliğini sosyal kimlikle ilişkili toplumsal ve kültürel düzleme taşıması açısından son derece önemlidir. Ayrıca, Bernsten bu hipotezinin kuramsal ve görgül bir dizi tutarsızlığı çözdüğünü ileri sürmüş ve sosyal kimliğin flaş anıları bireysel mekanizmaların ötesine geçerek etkilediği görüşünü temellendirmek için alanyazında bireysel ve sosyal gruplarla ilgili çalışmaları sistematik olarak karşılaştırmıştır. Bunun sonucunda kadınlar, dini gruplar, Afrika-Amerikalılar, çeşitli ulusal olaylardan etkilenen vatandaşlar gibi sosyal gruplar için savaş, saldırı, suikast, kolektif eylem gibi önemli toplumsal ve tarihi olaylarda grup üyeliğinin flaş anı oluşumundaki etkisi ortaya konulmuştur (Bernsten ve Thomsen, 2005:252; Curci ve diğ., 2015:539; Conway ve diğ., 1994:329; Yarmey ve Bull, 1978:134; Hirst ve diğ., 2009:171, 2015:618).

Ayrıca, grupla bağın simgesel temsili olarak, sosyal grubun değerlerini destekleyen olaylara dair flaş anıların daha fazla medya yayılımı ve anma etkinliği gibi topluluk düzeyinde maruziyet sonucunda daha kalıcı bellek izleri taşıyacağı, buna karşılık, grubun olumlu imajını ve kolektif saygınlığını azaltan durumlarda hatırlatma ve konuşma pratiklerinin azalarak anının silikleşeceği ileri sürülmüştür (Hirst ve diğ., 2015:620; Ellemers ve diğ., 2002:181). Örneğin, Bohn ve Bernsten (2007:572). Berlin Duvarı'nın yıkılışını olumlu gören liberal Batı Almanlar ve olumsuz değerlendiren komünist parti üyesi eski Doğu Almanları karşılaştırmış ve ikinci grubun olaya ilişkin

flaş anılarının daha az netlik, yeniden yaşantılama ve paylaşım içerdiğini göstermiştir. Bunun aksine, grup imajını güçlendiren olaylarda kişinin diğer grup üyelerinin tepkilerine şahit olması da duygusal yükü fazlalaştırarak sosyal bulaşmayı tetikleyebilir; bu duygusal ve sosyal belirginlik de bireysel ve sosyal tekrarı pekiştirebilir (Baumeister ve Hastings, 1997:286). Örneğin, Danimarkalıların İkinci Dünya Savaşı'nda ülkelerinin işgali ve kurtuluşuna ilişkin flaş anılarında kurtuluş anılarının benzer senaryolara uyar biçimde daha canlı, kutlamalarla ilişkili coşku temaları ve afektle donatılmış olduğu ve (havanın güneşli olması gibi) simgesellik içeren bir dizi anı çarpıtması barındırdığı saptanmıştır (Bernsten, 2009:201).

Bütün bu fikirler sosyal kimlik ve OB' i işlevsel açıdan bağlantılandıran son derece önemli anlayışlar sunmaktadır. Ancak alanyazındaki incelemelerde büyük ölçüde ulusal kimliklerin ve bunlarla bağlantılı olayların (örn. 11 Eylül saldırıları) öne çıktığı görülmektedir. Bu açıdan, tüm vatandaşlar için geçerli ulusal olaylar özgün sosyal kimlikler ve topluluklardan çok aile, mesleki ve yakın sosyal çevre veya diğer vatandaşlarla konuşulacağından spesifik sosyal gruplarla ilgili bireysel ve grup düzeyinde işlevlerin belirlenmesine olanak tanımamaktadır.

Bu sebeple, ulus devletler içindeki farklı toplumsal ve tarihsel dinamiklerden etkilenmiş ve etkilenmekte olan sosyal kimliklerin ve bu kimlikler için önem taşıyan çarpıcı politik/sosyal olaylara ilişkin flaş anıların işlevsel açıdan yeterli düzeyde incelenmediği ve tartışmalara dahil edilmediği söylenebilir. Örneğin, yukarıda öne sürülen grubun benlik saygısını pekiştiren olaylarla ilgili flaş anıların daha belirgin ve kalıcı olacağı, bunun aksi anıların ise silikleşeceği önermesi etnik ve dini azınlıklar ve toplumsal cinsiyet ve diğer açılardan dezavantajlı gruplar için geçerli olmayabilir. Böylesi gruplar için yakıcı (örn. liderlerin suikastı, zorunlu göç, kıyım, çatışma, politik eylemlilik vb.) toplumsal ve tarihi olaylar kolektif bir hafıza oluşturma, grup tarihini, dönüm noktalarını veya mücadele geçmişini imleme, kolektif gururu pekiştirme, tarihten ders çıkarma, nesiller-arası uyarıcı/bilgilendirici yönlendiricilik vb., kısacası grup kimliğini tesis ederek, devamlılığını veya güvenliğini sağlamaya yönelik pek çok farklı işlev üstlenebilir.

Aşağıda görüleceği gibi, sosyal grup içinde yayılan bu tür anılarla ilgili kolektif bellek alanyazını belirli bir çerçeve sağlamakla birlikte buradaki araştırma sorularında da odak noktasını sosyal yayılımın bilişsel mekanizmaları oluşturmaktadır.

1.2.3.2. Psikolojik Kolektif Bellek Çalışmaları

Yüzyılı aşkın bir geçmişi bulunan kolektif bellek çalışmaları günümüzde siyaset bilimi, sözlü tarih, antropoloji, kültürel çalışmalar vb. birçok sosyal ve beşerî bilimin katkıda bulunduğu çok disiplinli bir araştırma sahasıdır. Ancak, bu alanla ilişkili psikolojik çalışmaların hız kazanmakla birlikte ancak son dönemde belirmesi sebebiyle sahaya psikolojinin katkısı halen merkezi görülmemektedir (Barnier ve Sutton, 2008:179; Coman ve Hirst, 2012:323; Cuc ve diğ., 2006:757; Hirst ve diğ., 2018:445; Stone ve diğ., 2010:181). Psikolojide katı bir pozitivist eğilimin öne çıktığı biliş-bilim, sosyal biliş ve bellek çalışmaları kapsamında da kolektif bellek uzun süre yeterli bilimselliğe sahip bir konu olarak görülmemiş, bu sebeple ilgili çalışmalar ancak son yirmi beş yılda kendini göstermiştir.

Kolektif belleğin tanımı yine sahada diğer sosyal bilimler ve psikoloji ayrışmasını yansıtır şekilde farklılaşmaktadır. Sosyolojik yaklaşımlar bu kavramı çoğunlukla toplumsal yapılar ve politik iktidarlarca oluşturulup korunan kamusal semboller, yapıtlar ve kurumsal ideolojiler olarak görürken psikolojik perspektifler kolektif belleği bir topluluğun üyelerince paylaşılan ve kimliği ile yakından ilişkili bireysel ve ortak anılar olarak değerlendirir (Hirst ve Manier, 2008:192; Wertsch ve Roediger, 2008:323).

Assmann (2008:114) sohbetler vasıtasıyla bir kişiden diğerine iletilen, aile üyeleri veya nesiller arasında aktarılan ve topluluk için anlamı olan bireysel veya toplumsal olaylara ait anılara “iletişimsel anılar” adını vermiş ve bunların ancak nesnel kültür haline geldiklerinde kültürel anılar olarak tanımlanabileceğini söylemiştir. Bu bakış açısına göre, daha çok sosyolojik kolektif bellek tanımlarıyla örtüşen kültürel anılar toplumun kurumsallaşmış mecralarıdır ve anıtlar, kutlamalar, anmalar veya ders kitapları vb. şekli alabilirler. Assman, hem iletişimsel hem kültürel anıları kolektif bellek kapsamında değerlendirse de, iletişimsel anıların (topluluk üyelerinin hem kendilerini hem de ulusla ilişkilerini nasıl gördüklerini etkileyebilmekle birlikte) kısa erimli ve geniş çaplı kurumsal kapsayıcılıktan uzak olduğunu da ileri sürmüştür.

Sosyolojik ve psikolojik yaklaşımlar arasındaki bu kavramsal ayrışma araştırma konuları ve yöntem-bilime de yansımaktadır. Sosyolojik çalışmalar, alanın

önünü açan en önemli isimlerden Halbwachs'ın (1992:27) geleneğini takip ederek sıklıkla kültürel eserleri, (anıt, tarih-yazım, arşiv vb.) hafıza pratiklerini, anımsatma ritüel ve teknolojilerini ve bütün bunların ideolojik kurgu ve kullanımını odağa koyar. Bunun yanı sıra, bu gelenek bireysel anıların ve aktarımlarının irdelenmesinin bu sözü edilen sosyal kurumların etkilerini görünmez kılabileceğini öne sürer (Olick, 1999:341).

Ne var ki, gelişen psikolojik alanyazını değerlendiren araştırmacılar çeşitli psikolojik kuramsal yaklaşımın özellikle karma çalışmalara eklenerek sahaya katkı sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Örneğin, Brown ve arkadaşları (2012:257), benliği bireysel kılan özgün tutum, şema, sosyal-fiziksel bağlam vb. bütün etmenlerin farklı grupların ortak anılarını da biçimlendirdiğini öne sürmüştür. Barnier ve Sutton (2008:180) da kolektif bir anıyı oluşturmaya yönelik sosyal ve politik bir girişimin bu özgün değişkenlere göre etkin olup olamayacağının OB' e ilişkin genel bireysel mekanizma ve prensipleri kolektif belleğe uyarlayarak ve böylece kolaylaştırıcı veya kısıtlayıcı etmenleri netleştirerek ortaya konulabileceğini vurgulamıştır.

Alandaki psikolojik çalışmaların bir ayağı kolektif bellekle ilgili çeşitli toplumsal, söylemsel ve simgesel unsurun insanların zihinlerinde nasıl temsil edildiğine (büyük gruplarda bu tür temsilleri ölçümlemek için çeşitli araçlar da geliştirilmiştir) odaklanır (Christakis ve Fowler, 2009:29; Yamashiro ve Hirst, 2014:276). Ağırlık taşıyan diğer ayağı ise, toplumsal, kültürel veya topluluğa yönelik öğelerin veya bireysel anıların iletişimde devreye giren hangi bilişsel ve bellek mekanizmalarıyla oluşturulduğunu, sürdürüldüğünü, aktarıldığını ve yayıldığını incelemektedir. Sözü edildiği gibi, bu çalışmalarda çoğunlukla açıkça işlevsel bir çerçeve bulunmamaktadır.

Tarihsel, kültürel ve politik öğelerin sosyal temsillerine odaklanan ilk araştırma hattının, bu tez çalışmasıyla doğrudan ilişkili olmasa da belirli bir işlevsel bir vurgu barındırdığı belirtilmelidir (Hilton ve Liu, 2017:304). Bu tür araştırmalar, iktidar sahipleri, devlet seçkinleri, liderler veya çeşitli topluluklar tarafından kurgulanan temsillerin söz konusu sosyal grubun dost ve düşmanlarının çetelesini tutmak, geçmişten ders çıkarmak ve sosyal kimliği kurmaya hizmet etmek gibi çeşitli işlevlerinin bulunduğunu varsayar. Örneğin, kimi araştırmalar kolektif suçluluk oluşturacak geçmiş eylemlerin unutulmasını pekiştirmek, yorumunu değiştirmek,

ulaşımı engellemek veya olumlu yönler kurgulamak gibi yöntemlerle sosyal temsillerin kimliğe hizmet eder şekilde manipüle edilebildiğini göstermiştir (Doosje ve diğ., 1998: 882; Sahdra ve Ross, 2007:386; Licata ve Klein, 2010:52; Liu ve Khan, 2021:269). Bu tür çalışmalar iktidarlara hizmet eden kültürel şema, hâkim anlatı veya anlatı şablonları gibi faktörlerin bilinç ve bilinç-dışı etkilerinin toplumun tutumlarını politik koşullara göre anlık veya uzun soluklu olarak yönlendirebildiğini öne sürer (Hammack, 2011a:315). Diğer taraftan, politik seçkinler tarafından oluşturulan ulusal ve resmi tarihe dair kurucu mit ve metinlerde, ders kitapları, kamusal yapıtlar gibi politik ve kültürel mecralardaki bu tür sosyal temsillerin işlevlerini yerine getirebilmelerinin bireysel bellek için de geçerli olan (akılda kalıcılık, kahraman-düşman gibi tanıdık sembolizm ve şemalar barındırma vb.) genel bilişsel sınırlılık ve etmene bağılı olduğu gösterilmiştir (Barrett ve Nyhof, 2001:83; Hilton ve Liu, 2008:31; Norenzayan ve diğ., 2006:548). Dolayısıyla, bu çalışmalar tarafından ancak etkin olarak benimsenip paylaşılan tarih ve toplum kurguları kolektif bellek kapsamında değerlendirilerek makro düzey işlevsel yönleri aydınlatılmaya çalışılır (Assmann, 1995:129). Örneğin, Wertsch (2002:57), Sovyet Rusya ve Amerika'nın İkinci Dünya Savaşına dair temsillerini ideolojik ve ulusal kimlik işlevleri bakımından böylesi bir çerçeveden incelemiştir.

Kolektif bellek oluşumunda aşağıdan yukarıya bir bakış benimseyen diğer araştırma hattı ise Bartlett'in (1932:38) şema kavramı doğrultusunda belirli kültürel etmenleri paylaşan topluluk üyelerinin sosyal etkileşimlerinin ortak şemalar oluşturarak üyelerinin geçmişi benzer hatırlamalarına sebep olacağını öne sürmektedir. Doğrudan iletişime odaklanan bu gibi çalışmalar geçmiş hakkında konuşmanın çok yaygın bir gündelik aktivite olmasından hareketle (Hirst ve Echterhoff, 2012:73), hem saha hem de deneysel çalışmalarla insanların yaşadıkları olayları kısa bir süre sonra diğerlerine anlattığına ve bu paylaşımların diğer ağılara hızla yayılarak sosyal bulaşmaya ve giderek ortaklaşılan bir kolektif anlatıya yön verdiğine işaret etmektedir (Echterhoff ve diğ., 2005:262; Harber ve Cohen, 2005:394; Loftus, 2005:363). Dolayısıyla, topluluk üyeleri bir olayı bireysel olarak farklı hatırlasa dahi etkileşimlerde devreye giren bir dizi psikolojik süreç ve mekanizma sonucunda şekillenen bir versiyon veya kimi zaman çarpıtılan ortak bir bellek oluşturmaktadır.

Bu araştırma hattında ortaya konmuş en yaygın bulgulardan biri kişilerin bireysel veya ortak anlamda çarpıcı politik ve kolektif olayları birbirlerine anlatırken seçici olarak belirli anıları gündeme getirerek pekiştirmeleri, buna karşılık kimi olaylardan veya bunların belirli yönlerinden bahsetmeyerek ilişkili diğer bilginin önünü kesmek yoluyla ortak belleğe taşımamalarıdır (Barber ve Mather, 2012:882; Cuc ve diğ., 2007:729; Roediger ve diğ., 2009:52). Anımsamanın sebep olduğu hatırlama (retrieval induced remembering) ve unutma (retrieval induced forgetting) olarak isimlendirilen bu olguların devreye girmesinde konuşmada baskın rol üstlenen, konuları gündeme getiren, sık katılım gösteren hâkim anlatıcının yönlendiriciliği söz konusu olabilse de (Cuc ve diğ., 2006:758; Brown ve diğ., Gherardi, 2009:329), araştırmacılar bu iki mekanizmanın hem konuşmacıda hem dinleyicide gözlemlendiğini, tarafların anı çarpıtması yoluyla ortak bir temsilde buluşabildiklerini ve bunun da kolektif bellek oluşumuna ön ayak olan adaptif bir avantajı olduğunu belirtmektedir (Coman ve Hirst, 2015:719; Hirst ve diğ., 2014:289; Echterhoff ve diğ., 2009:1072; Hirst ve Echterhoff, 2012:71; Meade ve Roediger, 2002:998; Wright ve diğ., 2000:197; Roediger ve diğ., 2001:369). Çoğunlukla bireysel etkileşimden ağlara yayılma ile, yani aşağıdan yukarı kolektif temsillere doğru gerçekleştiği varsayılan bu süreçlerin doğrudan doğruya çeşitli toplumsal bağlamlarda ve kamusal alanlarda devreye girmesine (örn. kolektif sessizlik vb.) odaklanan çalışmalar da mevcuttur (Stone ve Hirst, 2014:322).

Çoklu katılımcının yer aldığı etkileşimlerde, kendiliğinden akan gündelik konuşmalarda ve (taraflar birbirini tanımıyor olsa bile) flaş anıların paylaşılmasında da bu mekanizmaların geçerli olduğu ve geçmişin farklı versiyonlarının dönüştürülerek daha tekil bir bellek temsilinin ortaya çıktığı görgül olarak gösterilmiştir (Coman ve diğ., 2009:137, Cuc ve diğ., 2007:729; Stone ve diğ., 2012:47).

İşlevsel bakış açısı kapsamında, bu etkileşimlerin sosyal grup üyeliğini ve grup kimliğini muhafaza eden ortak bellek temsillerine yön verdiği düşünülebilir (Choi ve diğ., 2014:76; Congleton ve Rajaram, 2014:1579; Stone ve diğ., 2010:182). Anı benzeşmesinin ikili etkileşimden birçok ağa yayıldığını gösterilmiş ve ağ yapısı (kümelenmiş, hiyerarşik vb.), ağda bulunan kişi sayısı vb. faktörlere de bağlı olarak sosyal hatırlama ve unutmanın bulaştıkça güç kazandığı tespit edilmiştir (Coman ve

diğ., 2009:138, 2016:8173). Kimi çalışmalar, bu yayılımda sosyal grubun homojenliği ve ortak kimliklerin çeşitli aktörlerce mobilizasyon düzeyi gibi değişkenlerin düzenleyici etkisini de ortaya koymuştur (Coman ve diğ., 2012:259).

Bu araştırma hattında genelde açıkça belirgin olmayan işlevsel perspektifi sergileyen kimi deneysel çalışmada ise grup üyeliği ve kimliğine dair motivasyonel güdülerin de bellek mekanizmalarıyla etkileştiği ve grup-içi ortak anı oluşumunu gruplar-arası durumlara göre kolaylaştırdığı ortaya konulmuştur (Hastorf ve Cantril, 1954:131; Hogg, 2012:511). Örneğin, Coman ve Hirst (2015:720), seçici hatırlama ve unutmanın konuşmacı ve dinleyicinin aynı sosyal grup üyesi olduğu durumlarda daha olası olduğunu (öğrenci) kimliklerini manipüle ederek göstermiş, bunun yanı sıra, aynı dinleyicilerin konuşmacı ile, özellikle bu kişi lider veya grubu temsil eden özellik taşıyor ise, ilişki kurmak istediklerinde bu kişinin yönlendirmesi doğrultusunda ortak anı geri çağırdıklarını bulgulamıştır. Dolayısıyla, sosyal grup üyeleri arasındaki yüz yüze iletişim ve bunun ağlara yayılımında bellek mekanizmaları OB' in sosyal işlevinin sosyal bağlanma şeklindeki tipik tanımına koşut olarak-, grupla ilişkilenebilir ve temel bir güdülenme ile etkileşerek anıları senkronize eder ve ortak temsil kurulumunu kolaylaştırır (Cuc ve diğ., 2007:731; Koppel ve diğ., 2014:171; Bluck ve diğ., 2005:99).

Doğrudan iletişimin dışında, sosyal tehdidin varlığının sosyal kimlikler üzerinde makro düzeyde seçici hatırlama ve unutma etkisi göstererek özdeşleşmeyi güçlendirebileceği ortaya konulmuş diğer bir bulgudur. Örneğin, ulusal kimlik düzeyinde Coman ve arkadaşları (2014:1283) Irak savaşı sırasında Amerikan vatandaşlarının medyada yer alan Iraklıların gerekçelerini seçici olarak unuttuklarını, buna karşılık içerikte bulunmasa bile Amerika cephesine dair gerekçeler ürettiklerini saptamışlardır.

Böylelikle, bu tez çalışmasıyla da belirli ölçüde ilişkili şekilde psikolojik kolektif bellek çalışmalarının her iki ayağında da bazı işlevsel etmen ve sonuçlar araştırılmıştır. Flaş anılara benzer şekilde, kimi araştırmacılar kolektif bellekle ilişkili OB fenomenlerini güdüleyen en temel öğelerin dünyayla ilgili geçerli ve güvenilir bir anlayışa ulaşmak ve kişinin kendisini tarihin ve sosyal grubunun parçası olarak hissetme ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir (Hirst ve Manier, 2002:49; Manier ve Hirst, 2008:196). Örneğin, insanların çok geçmişte gerçekleşmiş tarihsel ve ulusal olaylarla

karşılaştırıldığında içlerinden geçtikleri, şahit oldukları ve yaşam dönemlerine denk gelen olayları doğrudan yaşamasalar da daha somut ve kişisel terimlerle betimlemeleri bu düşünceye destek sağlayan bir tespittir (Lieberman ve Trope, 1998:14; Muller, Bemejo ve Hirst; 2016:1001; Schuman ve Scott, 1989:365). Bireysel bellek üzerine güvenilir bir bulgu olan anımsama tümseği, diğer bir deyişle, kişinin geç ergenlik ve erken yetişkinliğinde gerçekleşen olayları en önemli ve belirleyici olarak tanımlaması farklı nesiller için de tespit edilmiş ve yine bu işlevsel çerçevede değerlendirilmiştir (Corning ve Schuman, 2015:32). Bu tür bulguları derinleştiren ve flaş anı alanyazınına paralel bir diğer saptama, insanların yaşam öykülerindeki evreleri (kişinin kendisini tarihin ve sosyal grubunun parçası olarak hissetme ihtiyacıyla bağlantılı olarak) darbe, savaş gibi kendi hayatlarında önemli kaymalar yaratan olayları referans alarak tarihlendirmeleridir (Brown Gabriel ve Gherardi, 2009:330; Echterhoff ve Hirst, 2006:771).

Sonuç olarak, gerek aşağıdan yukarı olmak üzere bir topluluk içinde yayılarak oluşsun, gerekse seçkinler tarafından kurgulansın kolektif anıların bir topluluğun kolektif kimliğini oluşturma, grup sınırlarını tanımlama, grubu bir arada tutma ve kişiyi grubyula bağlantılı hissettirme işlevi üstlendikleri söylenebilir (Halbwachs, 1980:21). Psikolojik kolektif bellek çalışmaları ayrıca sosyal kimlikle ilişkili bireysel anıların yalnızca bireysel ihtiyaçlara hizmet etmediğini ve grup içinde dolaşıma girerek anıların benzeşmesi ve güçlenmesi yoluyla sosyal bir organ olan kolektif belleğin oluşumunda da rol üstlendiklerini göstermesiyle alana dikkate değer katkılar sağlamaktadır (Schacter ve diğ, 2011:471).

Oldukça çok boyutlu ve kapsamlı bir birikim oluşturmuş kolektif bellek çalışmalarına Türkiyeli araştırmacıların da belirli ölçüde katılım sağladığı vurgulanmalıdır. Öncelikle, sözlü tarih, edebiyat ve sinema araştırmaları, kültürel çalışmalar, kent araştırmaları gibi farklı alanlar içinden çalışmaların son dönemde hız kazanarak bu çok disiplinli sahaya katkı sağladığı görülmektedir (Avcıoğlu ve Akın, 2017: 440; Çavdar, 2017:248; İnce, 2016:47; Mersin, 2010:25; Yıldırım, 2018:127). Sosyal ve politik psikoloji açısından ise kolektif bellek konusu araştırmacılarca henüz yeterli düzeyde benimsenmemekle birlikte ilgi uyandırmaya ve dikkate değer kimi çalışmalara yön vermeye başlamıştır. Bu kapsamda öncelikle Nuri Bilgin'in çalışmaları gündeme getirilmelidir. Bilgin (2013:13), "Tarih ve Kolektif Bellek"

kitabında derlenen çeşitli yazılarında hem bu çok disiplinli sahanın oluşmasına zemin hazırlayan öncü kuramsal metin ve erken dönem çalışmaları tanıtmakta hem de kendi araştırmalarından örnekler sunmaktadır. Bunlara koşut olarak, kolektif belleğin işlevsel bileşenlerine ilişkin yukarıda da bahsedilen makro ve mikro düzeydeki alanyazınların bütününden devşirilen pek çok anlayış da gündeme getirilmektedir. Bu işlevsel çerçevelendirme resmi tarih veya çeşitli toplulukların canlı belleklerinde grup imajını sarsacak olayların çeşitli stratejilerle gizlenmesi ya da çarpıtılması, mikro veya makro düzeyde bellek yanlışlıkları, grup temsillerinin yeni bir geçmiş inşası adına araçsallaştırılması, farklı ulusların veya bir ulus ile içindeki farklı sosyal grupların bellekleri arasındaki çatışmalar, çatışma sonrasında ilgili grupların kimlik gereklerine koşut bellek müzakerelerinin veya üst kimliğe ekleme girişimlerinin yapılması gibi çok çeşitli konu kapsamında yapılmaktadır.

Bu gibi durumlarda sosyal kimliğin (yeniden) yapılandırılmasının vazgeçilmez bir aygıtı olan kolektif belleğin üstlendiği işlevler şu şekilde özetlenebilir: Sosyal kimliği tanımlamak ve grubun sınırlarını çizmek, gruba kim olduğunu, ne yapabildiğini ve yapması gerektiğini, birlik ve özgünlüğünü beyan etmek, kimliğe tarihsel bir töz ve derinlik vermek, kimlikle ilişkilendirilen geçmiş nesiller temelinde bir devamlılık, zamansal bütünlük, ilerleme ve aidiyet duygusu sağlamak, gruba bağlılık, dayanışma ve aynı kaderin paylaşıldığı duygusunu tesis etmek, grubun ortak anlam, değer, inanç, sembol, imaj, temsil ve duygularını barındırmak, ahlaki fikir birliğini sağlamak, grubun öz-saygısını yükseltmek ve yüceltilmesini sağlamak, grup eylemlerini meşrulaştırmak ve müttefikler edinmek, grubun harekete geçirilmesini sağlamak, bugünün ihtiyaçlarına uygun dünyayı anlamlandıran bir “gerçeklik” kurmak (Bilgin, 2013:30-37, 74, 75). Bilgin görgül çalışmalarında bu kapsamlı işlevsel eksenlerin birçoğunun üzerinden Cumhuriyet Halk Partisi özelinde örgüt kimliği, ulusal kimlik ve kent kimliğine eşlik eden kolektif bellek öğelerini incelemiş, kimlik inşasında mekân ve eşyaya dair anıların kolektif belleğe işlenme tarzlarına yönelik fikirler gündeme getirmiştir.

Yine, başlı başına odağa koyulmasa da kolektif belleğin işlevselliği Türkiye’de çatışma ve barış psikolojisi konularını inceleyen bazı politik psikologlarca çatışma ve uzlaşma süreçlerindeki kimlik dinamiklerini anlamlandırmak amacıyla ele alınmıştır. Karasu ve arkadaşlarınca (2016:15), özellikle sosyal psikolog Bar-Tal’ın (2007:1438)

anlayışları doğrultusunda Türkiye-Ermenistan ilişkilerine dair Ermenistanlı öğrenci ve sivil toplum kuruluşu çalışanlarının algı ve tutumlarının incelenmesi bunun örneğidir. Bu çalışmanın kuramsal çerçevesinde kolektif bellek uzun süreli gruplar-arası çatışmaların oluşumuna ve sürdürülmesine zemin hazırlayan sosyal psikolojik alt yapının önemli bir bileşeni olarak ele alınmıştır. Kolektif bellek, bu zemin üzerinde benzer temalar sunmakla birlikte daha çok bugüne ve geleceğe odaklı toplumsal inançları yansıtan çatışma etosu ve grubun ortak duygulanımını şekillendiren kolektif duygusal yönelim ile birlikte yer alır ve etkileşir. Bu üç ögenin birbirini beslemesi ise iç gruba çatışma stresine karşı korumak ve dayanıklı kılmak, şiddet içeren eylemleri meşrulaştırmak, gruplar-arası farklılıkları keskinleştirmek, sosyal kimliği yeniden tanımlamak ve belirginleştirmek, dayanışma ve harekete geçmeyi kolaylaştırmak gibi koşulların gereklerine uygun ihtiyaçları (iktidarların da pekiştirmesiyle) karşılar (Karasu ve diğ., 2016: 4).

Karasu, Göregenli ve Yeşilyaprak'ın (2020:13) bir önceki çalışmayı bütünleyen diğer bir projesinde Türkiyeli ve Ermenistanlı gençlerin kolektif belleklerdeki belirleyici tarihi olaylar araştırılmış ve bunların içeriğinin egemen politik söylemleri yansıttığı, grup ihtiyaçlarına göre şekillenmiş anlatılar, duygular, temsiller ve sembolik unsurlar barındırdığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, söz konusu tarihi olayları belli başlı keskin yargı ve taleplerle donatan bu kolektif bellek unsurlarının hem kültürel çerçeveler ve sosyal temsiller olarak toplumda yayılım gösterdiği hem de iktidarlar eliyle kurumsallaştığı gösterilmiştir.

Böylelikle özetlenen uluslar-arası ve ulusal kolektif bellek alanyazınında halen bazı açılardan gelişime ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle, flaş anılar alanyazınında olduğu gibi, çalışmaların ağırlık verdiği ulus düzleminin ötesinde aile, etnik gruplar, mülteciler gibi farklı büyüklüğe sahip değişik sosyal kategoriler üzerine çalışmaların hala kısıtlı düzeyde olduğu ifade edilmektedir (Hirst ve diğ., 2018:448). İç-grup yanlılığı temelinde aynı grup üyeleri arasında iletişimsel etkilerin kolektif belleğin oluşumunu gruplar-arası bağlamlara göre kolaylaştırdığına işaret eden bulgular göz önüne alındığında, sosyal kimliğe ilişkin kuramlar rehberliğinde ulus içinde farklı sosyal gruplara dair işlevsel dinamiklerin ulus düzeyine göre benzerlik ve farklılıklarının daha detaylı aydınlatılması gerekmektedir (Coman ve Hirst, 2015:722; Echterhoff ve diğ., 2009:517).

Bu kapsamda, yine flaş anılar için öne sürüldüğü gibi özellikle dezavantajlı gruplar için geçerli olabilecek farklı dinamiklere incelemelerde yer verilmesi son derece önemlidir. Örneğin, dezavantajlı kimliklere yönelik ağlarda anımsamanın sebep olduğu unutma ve hatırlama pratikleri grubun varlığını devam ettirmek için alanyazındaki genel bulgulardan çok farklı şekillerde devreye girerek işlevsellik gösteriyor olabilir. Kısacası, psikolojik bellek çalışmalarının ağırlık verdiği ağ incelemeleri, anımsama ve unutma fenomenlerinin dezavantajlı gruplara yaygınlaştırılması kritik önemde gözükmektedir.

Bu noktaya kadar sosyal kimlik ve otobiyografik/kolektif anıları ilişkilendiren psikoloji disiplini içerisindeki veya psikolojinin parçası olduğu sahalar tanıtılmıştır. Görüldüğü gibi, bu kapsamdaki psikolojik çalışmalar çoğunlukla pozitivist bir epistemoloji ve yöntembilimi benimsemektedir. Ancak, anı anlatımının kimlik süreçleriyle ilişkisini merkeze alan bilimsel gelenekleri bütüncül olarak tanıtabilmek için farklı felsefik kökenlere dayanan kuramsal ve yöntembilimsel gelenekler oluşturmuş iki önemli saha olan çok disiplinli sözlü tarih çalışmaları ve eleştirel anlatı psikolojisinden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bu tanıtım bu gelenekler karşısında tez çalışmasının kuramsal ve yöntembilimsel olarak ve hedefi bakımından nerede durduğunu; benzerlik ve farklılıklarını daha iyi ortaya koyabilmek açısından da önemlidir.

1.2.3.3. Sözlü Tarih Yaklaşımı

Resmi tarihin ötesinde, özellikle madun ve dezavantajlı kimliklerin yakın tarihteki olayları nasıl anımsayıp yeniden kurguladıklarını, deneyim ve öznelliklerini incelemeyi merkeze alan en önemli sahalardan biri çok disiplinli sözlü tarih çalışmalarıdır. Sözlü tarih, ayrıca geçmişe ve hafızaya dair soruları yalnızca görüşmelerle değil, aynı zamanda çeşitli medya, sanat ve kültür ürünleri üzerinden de araştıran hafıza çalışmaları isimli daha geniş alanın da bir parçasıdır (Hodgkin ve Radstone, 2006, akt. Neyzi, 2010:445; Öztürkmen, 2003:183).

Sözlü tarihte ulusal-resmi tarih içinde yer verilmeyen yerel bellekleri ve resmi anlatıları sentezleyen, bunlardan farklılaşan ya da çatışan deneyim ve yorumları ortaya çıkarmak salt olayların “gerçekliğini” keşfetme çabasının ötesine geçer ve başlı başına

bir hedef olarak görülür (Portelli, 2001, akt. Neyzi, 2010:446). Dolayısıyla, sözlü tarih çalışmalarında genel olarak tarihi anlama çabası da güdüldükçe, katılımcının, olayların önemli gördüğü yönlerini, motivasyonlarını, duygularını, duyumlarını, imge ve rüyalarını anlatmasının bu çabaya “izlenimsel bilgi” olarak önemli bir açılım sağladığı varsayılır. Böylelikle, sözlü tarih incelemeleri yazılı kaynaklardaki olay ve olgulara ilişkin nesnel tarih araştırması yöntemine büyük ölçüde derinlik getirir. Ancak, bu zenginlik materyalin temsili, yeniden kurulumu ve yorumlanması boyutlarında karmaşık analitik-yöntemsel kararların verilmesini ve çalışmanın mevcut kuramlar ve alanyazın dahilinde konumlandırılmasını gerektirir. Bu süreçte araştırmacının materyali anlamlandırmadaki otoritesi de sorgulanır ve katılımcının ortaklığı ve iş birliği sıklıkla gündeme getirilir (Neyzi, 2010:448). Katılımcının anlam üretiminin merkeziliğinden ötürü sıkça yaşam hikayeleri görüşmeleri de gerçekleştirilebilmektedir. Kimi araştırmacılar ise sözlü tarihi kuramsal ve yöntemsel açıdan bir etnografi formu olarak ele almaktadır (Neyzi, 1999:5).

Sözü edildiği gibi, özellikle yapısal sosyo-ekonomik eşitsizlikler içinde konumlanan grupların öznelliklerini ve deneyimlerini aşağıdan yukarı bir bakışla görünür kılmak sözlü tarihte antropolojik saha çalışmalarında olduğu gibi kilit önemdedir. Ne var ki, bu amaç aynı zamanda daha kapsamlı sosyolojik analizlerle de harmanlanabilir ve söz konusu eşitsiz düzene dair geniş çaplı bir resim çizilebilir. Örneğin, incelenen olaylarda fail ve madunların bakış açıları, ilgili dezavantajlı sosyal kategorilerin geçmişten bugüne egemen kurumlar, milliyetçi kurgular veya ulusal tarih yazımı içerisinde hegemonik ilişkilerin sürdürülmesinde nasıl esnek olarak kullanıldığına dair genel bir çerçevede tartışılabilir. Örneğin Özateşler (2014:177-182), 1970 yılında Çanakkale’nin Bayramiçi kasabasında Çingenelerin zorla yerlerinden edilmeleri olaylarını, farklı aktörlerin anlatıları temelinde bu tür çok boyutlu bir analizle ele almıştır.

Sözlü tarih Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren tanınmaya başlanmış ve ulusal tarih içerisindeki pek çok konunun incelenmesi için verimli bir zemin oluşturmuştur (Neyzi, 2010:450). Bu kapsamda kadın kimliği, İslami kimlikler, etnik-dini azınlık kimliklerin anıları temelinde pek çok akademik çalışma gerçekleştirilmiştir (Bora, 2005: 29; Çağlayan, 2007:52; Durakbaşı ve İlyasoğlu, 2001:198; İlyasoğlu, 1994: 24; Neyzi, 2002:92). Bunun dışında, farklı kimliklerin ulusal tarihin dışladığı veya

sunduğu biçimlerden farklı geçmiş yorumları, kamusal alanda ve toplulukları içinde çelişen deneyimleri, yakıcı veya dönüm noktası teşkil eden olaylara dair travma anıları, nesiller-arası anı aktarımların susturulduğu durumlardaki ikircikli anlatılar, kimlik süreçleri ve geçmişle ilişki gibi çeşitli konular incelenmiştir. Bunun yanı sıra, azınlık kimliklerinin sözlü gelenekleri ve kültürel aktarımları, göç, şehir ve şehirde yoksulluk deneyimi, ulusal ritüeller ve ulusal kurumlar içinde seçkinlerin deneyimi gibi konular üzerine de çalışmalar da yapılmıştır (Dinç, 1997:15; Erdoğan, 2002:63; Kızılkaya, 2000:72; Öztürkmen, 2001:52; Özyürek, 2006:170, 2007:114;).

1.2.3.4. Anlatı Psikolojisi Çalışmaları

Sözlü tarih yaklaşımı ile oldukça benzeşen çok disiplinli anlatı çalışmalarının bileşenlerinden biri olan eleştirel anlatı psikolojisi özellikle hâkim pozitivist yöntembilime keskin eleştiriler yöneltmiş kurucu metinler üzerine temellenmiştir. Bu eleştirilerden belki de en dikkat çekici olanı, anaakım psikolojik perspektifin dezavantajlı grupların deneyimlerini görünmez kıldığına dair görüşlerdir (Bruner, 1990:181; Crossley, 2000:70; Heinrich ve diğ., 2010:68; Moshman, 2007:185). Bu sebeple, eleştirel anlatı psikolojisi marjinalleştirilmiş grupların yaşam anlatılarını bireysel ve kültürel metinler olarak ele almayı kritik görür. Bu çok düzeyli analizin hem egemen toplumsal yapılar ve söylemlerle ilgili anlayışlar sağladığı hem de bunlara uyum sağlayan veya direnen grupların kimlik inşa süreçlerini ortaya koyduğu varsayılır (Bruner, 1990:188; Taylor, 2010; akt. Şah, 2018:8, Murray, 2003:98).

Tıpkı resmi tarih karşısındaki öznel deneyimleri inceleyen sözlü tarih gibi eleştirel anlatı psikolojisi de iktidarlarca sosyal kategorileştirme işlevi gören, doğalmışçasına sunulan ve itaat talep eden (ulus, ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, sınıf vb.) hâkim anlatılar ve temsillere alternatif veya karşıt geliştirilen kimlik anlatılarını odağa koyar (Hammack, 2008:231). Üretken sosyal, kültürel ve politik eylemlilikle anlam ve bütünlük duygusunu beraberinde getiren dirençlilik anlatıları da alternatif kimlik kurulumu kapsamında ele alınır. (Brockmeier ve Corbaugh, 2001:19; Emerson ve Frosh, 2004:129, Freeman, 1997:173; Hammack, 2008:233; Ramirez ve Hammack, 2014:121; Şah; 2018:15; Schiff, 2002:291, 2012:41). (Bruner, 1990:192; Taylor,

2010; akt. Şah, 2018:8, Murray, 2003:102; Hammack ve Cohler, 2009:10; Hammack, 2011a:314, 2011b:45).

Bu yaklaşımda yine sözlü tarihe benzer şekilde yöntemsel olarak sıklıkla etnografi, yaşam öyküsü görüşmeleri, açık uçlu veya yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılır. Biyografiler veya otobiyografiler de incelenebilir (Şah, 2018:16). Ayrıca, sözlü tarih yaklaşımıyla bir diğer benzerlik araştırmacının kendi güç konumunu sorgulamayı ve çalıştığı gruplarla dayanışmayı önemli görmesi; araştırmasını ortak bir üretim olarak katılımcıların gözden geçirmesine ve düzeltmesine açmasıdır (Bradshaw, 2002:258; Josselson, 1996:67; Hammack, 2011a:316, Ramirez ve Hammack, 2014:127).

Bu izlekte, kesişimsel feminist ve toplumsal cinsiyet perspektifleriyle kadınların çeşitli deneyimlerini, savaş, göç, şiddetin ardından güçlenmelerini; yine LGBTIA+'ların güçlenme ve dirençlilik anlatılarını inceleyen dikkate değer bir birikim oluşmuştur (Gergen, 2000:181; Andrews, 2002:4; Boonzaier ve Schalkywyk, 2011:280; Berman ve diğ., 2006:42; Crawley ve Broad, 2004:59; Espin, 1995:233; Hammack ve diğ., 2013:231; Hammack ve diğ., 2009:872; Kurt, 2020:74; McGann, 1999:105; Skjelsbæk:384, 2006; Young ve McKibban, 2014:379).

Türkiye yazınında ise bu sahayı genel hatlarıyla veya nitel yöntembilim açısından tanıtan metinler belirginleşse de (Ergün, 2020:457; Kuş, 2007:52; Şah, 2018:2; Tanyaş, 2014:31) görgül çalışmalar halen kısıtlıdır. Ancak, kuramsal olarak doğrudan bu gelenek üzerinde temellenmemesine rağmen eleştirel söylem analizi gibi benzeşen yaklaşımlarla çeşitli sosyal aktörlerin olay anılarının özne ve kimlik konumlanışlarıyla ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcuttur (Atabinen, 2015:25; Atabinen ve Tekdemir, 2020: 640).

Görüldüğü gibi, hem sözlü tarih hem anlatı psikolojisi özellikle dezavantajlı sosyal kimliklerin özgün deneyim ve yorumlarını anlamaya çalışırken katılımcıların anılarını esnek ve özgür biçimde anlatmalarını önemli görür. Bunun yanında, duygu, duyum, imge, izlenim gibi vazgeçilmez öznellik öğelerini de belirlemeye çalışır. Ayrıca, sıklıkla kullanılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde kişilerin topluluklarıyla ve nesiller-arası olan ilişkileri veya hâkim gruplar kapsamında yaşadıklarının kimlik süreçleri üzerindeki etkileri keşfedilmeye çalışılır.

Bütün bu açılardan bakıldığında, bu geleneklerle anı kullanım ve paylaşımlarını odağa alan tez projesinin özellikle nitel ayağı arasında yöntemsel ve içeriksel benzerlikler söz konusudur. Fakat, bir bütün olarak güncel araştırma bu alanlardan epistemolojik bakımdan farklılaşmaktadır. İlk olarak, bu tez çalışması doğrudan doğruya sosyal psikoloji içerisindeki birbirinden ayrık kuramsal ve görgül alanlara bunlar arasında köprüler kurulması çağrısıyla katkı sunmayı hedeflemiştir. Diğer bir deyişle, gözetilen hedef öncelikle sosyal kimlik yaklaşımı ve otobiyografik bellek işlevleri alanyazınlarına verimli açılımlar sağlayabilecek sosyal kimlikle ilişkili anılar yapısının varlığını hem nitel hem de nicel yöntemle ortaya koymaktır. Bu kapsamda, sözlü tarih ve anlatı psikolojisinde de yer tutan (örn. kişinin tarihi-toplumsal olaylara dair aile ve topluluk anıları) pek çok sosyal kimlikle ilişkili anı türünün işlevselliğinin incelenmesinin flaş anılar, kolektif bellek ve kolektif eylem gibi diğer pozitivist yönelimli yazınlara da katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir.

Dolayısıyla, araştırma tasarımı, veri toplanması ve analizlerde sosyal kimlikle ilgili otobiyografik anı işlevlerinin gerçek dünyada var olan ve işleyen yapılar olduğu varsayılmıştır. Bu bakımdan, odaklanılan soru doğrudan doğruya sözlü tarihteki gibi ulusal tarih içerisindeki olayların öznel olarak nasıl anlamlandırıldığı veya farklı kurgulandığı (ve bunların kimlik süreçlerine yansımaları) değildir. Yine, çalışmanın başlıca hedefi anlatı psikolojisindeki gibi, hâkim anlatı ve kategoriler karşısında kurgulanan ve eyleme dökülen alternatif kimlikleri daha iyi anlamak değildir. Ayrıca, tez materyalinde beliren bireysel ve kolektif anılar kimliğin resmi tarih veya ulus inşası içindeki yeri bakımından sosyolojik bir çerçevede ele alınmamış; bunların gerçek dünyada, işlevselleştirilerek görgül olarak da incelenebilecek, işlevlerinin bulunduğu varsayılmıştır. Sonuç olarak, tez çalışması bu pozitivist çerçeve doğrultusunda bu anı türlerinin birey ve grup düzeyindeki üstlenebileceği olası işlevleri öncelikle nitel bir çalışmayla keşfetmeye yönelmiş, ardından bunların sosyal kimlik yaklaşımı içindeki görgül incelemelere dahil edilebileceğini temellendirmeye çalışmıştır.

Sosyal kimlikle ilgili çeşitli gruplar içinde dolaşımda olan bireysel ve kolektif anıların hem yüklü duygulanımsal ve fenomenolojik unsurları hem de çeşitli anlam, değer, inançlara yön verecek şekilde muhakeme edilmeleri ve paylaşımları gereği etkilemeleri oldukça olası kolektif davranışlardan biri de sosyal kimlik yaklaşımı içerisinde de kapsamlı olarak incelenen kolektif eyleme katılımıdır. Araştırmanın

teorik çağrısını daha net somutlaştırmak amacıyla ikinci çalışmada da sosyal kimlikle ilişkili önceki çalışmada saptanan bazı anı işlevleri kolektif eyleme katılım kapsamındaki bir modelde düzenleyiciler olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, bu analizlerin daha net anlaşılması gayesiyle alanyazın gözden geçiriliminde son olarak aşağıdaki şekliyle kolektif eylem çalışmaları tanıtılmıştır.

1.2.4. Kolektif Eylem Alanyazını

Kolektif eylem konusu, birçok sosyal ve beşerî bilimin yanı sıra sosyal psikolojide de özellikle Sosyal Kimlik Yaklaşımı içerisinde incelenmektedir. Bu çerçevede, Görece Yoksunluk Kuramı, Kolektif Eylemin Sosyal Kimlik Modeli (social identity model of collective action-SIMCA) ve Kolektif Eylemde Sosyal Kimliğin Kapsanması Modeli (encapsulation model of social identity in collective action-EMSICA) gibi yaklaşımlar öne çıkmaktadır (Kawakami ve Dion, 1995:552).

Özetle belirtmek gerekirse, Görece Yoksunluk Kuramı'ndan ilham alan modeller gruplar-arası koşulların meşru olmadığı algısıyla oluşan görece yoksunluk duygusunun kolektif eyleme yönlendiriciliğine odaklanır. Burada, Sosyal Kimlik Yaklaşımı ile ilişkilendirilmiş şekilde, hâkim grup üyeliğine girişin kısmen açık olduğu durumlarda bireysel stratejilerin öne çıktığı, buna karşılık gruplar-arası sınırların geçirgen olmadığı koşullarda dezavantajlı grup tarafından kolektif eyleme yönelmenin baskınlık kazandığına dair dikkate değer bir araştırma birikimi oluşmuştur (Ellemers ve diğ., 1990:235; 1993:777; Lalonde ve Silverman, 1994:83; Smith ve Ortiz, 2002:110).

SIMCA modeli ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyet, ulus, etnisite gibi içine doğulan kimlikler açısından daha geçerli görülürken (Lewin, 1947:150; Meleady ve diğ., 2013:65), EMSICA ortak bir ideal, inanç veya karşıtlık temelinde eyleme geçme ihtiyacından doğan yeni kimliklenmeler açısından daha açıklayıcı olarak değerlendirilmektedir (Hardin ve Higgins, 1996:53; Swaab ve diğ., 2007:192, Thomas ve diğ., 2012:83).

SIMCA, genel olarak sosyal kimlikle özdeşleşmenin kolektif eylemi hem doğrudan hem de adaletsizlik (ve eşlik eden öfke, ahlaki üstünlük gibi güçlü duygular) ve kolektif (grup) etkililiği algısına yön vererek dolaylı olarak etkilediğini öne

sürmektedir. Bu hipotezler 182 çalışmanın incelendiği bir meta analiz sonucunda doğrulanmış ve sosyal kimlikle özdeşleşmenin grup normlarına daha çok bağlanma ve grup temelli duygusal deneyim yoluyla adaletsizliği daha güçlü deneyimlemeyi beraberinde getirdiği net olarak tespit edilmiştir (van Zomeren ve diğ., 2008:528). Modelin diğer ayağını doğrular şekilde, sosyal kimliğiyle özdeşleşmesi yüksek kişilerin gruplarını daha etkili değerlendirdikleri veya bu kişilerin bağlılıklarının grup etkililiğinin sınırlı olmasından daha az etkilendiği, buna karşılık düşük özdeşleşmeye sahip üyelerde grup bağlılığının daha kırılgan hale geldiği de birçok çalışma tarafından saptanmıştır (Doosje ve diğ., 2002:68; Kelly ve Breinlinger, 1995:53; Shi ve diğ., 2015:63).

Ne var ki, SIMCA'da ters yönlü nedenselliklerin de olabileceği, yani, adaletsizlik ve etkililik algılarının da özdeşleşmeyi arttırabileceği sıklıkla ifade edilmiştir (Branscombe ve diğ., 1999:145; Kessler ve Holbach, 2005:681; Postmes ve Branscombe, 2002:746). Ayrıca, kolektif eyleme katılımın kendisinin (ve ilişkili gerçek kolektif başarı ve başarısızlık deneyimlerinin) kimliği politize etmek ve benlik kavramına merkezi hale getirmek yoluyla özdeşleşmeyi arttırabileceği de çoğunlukla vurgulanmıştır (Reicher, 1996:129; Sturmer ve Simon, 2004:94). Özdeşleşmenin model içerisindeki değişkenlerin döngüsel etkileri içinde (kimisi araştırmacılarca paradoksal olarak nitelendirilen) hem sebep hem sonuç olarak rolü halen netleştirilmeye çalışılmaktadır (Doosje ve diğ., 2002:72; Thomas ve diğ., 2012:85). Bu amaçla, politize olmuş ve olmamış kimliklerin adaletsizlik ve etkililik algısı ile etkileşimleri ve bu iki kimlik durumundaki kolektif eyleme dair farklı motivasyonlar ayrıntılandırılması gereken araştırma gündemleridir (Tausch ve Becker, 2013:536).

Model içerisindeki değişkenlerin karmaşık nedensel etkileşimi kapsamında ayrıca kolektif eyleme katılımın eylem sırasındaki grup etkileşimi ve duygusal deneyim yoluyla adaletsizlik algısını; güçlenme, dayanışma ve birliktelik duyguları vasıtasıyla da etkililik algısını güçlendirebileceği düşünülmektedir (Drury ve Reicher, 1999:396, 2005:49; van Zomeren ve diğ., 2004:660).

Kolektif eylem çalışmalarında öne çıkan EMSICA da kısaca tanıtılacak olursa, bu modelde bir toplumsal sorunla ilgili adaletsizliğe uğramışlık, öfke gibi paylaşılan duyguları ve sorunun çözümüne ilişkin ortak dünya görüşünü paylaşan kişilerin örgütlenmelerinin sosyal grubun etkililiği algısını ve gruba özdeşleşmeyi beraberinde

getirdiği varsayılr (Kessler ve Hollbach, 2005:682; van Zomeren ve diğ., 2010:1057; 2008:529). Bu süreçte özellikle grup etkileşimi önemli görülmekte ve bağlantılılık ve dayanışma gibi mekanizmalar doğrultusunda kimlik kurulumunun sağlandığı düşünülmektedir (Ashmore ve diğ., 2004:110, Cameron, 2004:255; Leach ve diğ., 2008:152; McGarty ve diğ., 2009: 851; Thomas ve McGarty, 2009:129).

Bu etkileşim boyunca ayrıca ortak anlam, inanç ve değerlerin farkına varılması, fikir birliklerinin oluşumu, grup üyeliğinin tanımının müzakere edilmesi ve kişilerin farklılıkları üzerine düşünmesi gibi pek çok iletişimsel unsurun grup oluşumunu sağladığı ifade edilmiştir (Jans ve diğ., 2012:1147; Meleady ve diğ., 2013:67; Postmes ve diğ., 2005:756; Swaab ve diğ., 2007:194. Kimi çalışmalar grup konuşmalarının üzerinde durarak bunların üyeleri politize edebildiğini, fikir birliğini kolaylaştırabildiğini göstermiş (Smith ve Postmes 2011:209; Thomas ve diğ., 2014:19) ve ilham esinleyici, özdeşleşimi güçlendirici ve harekete geçme istekliliğini artırıcı rollerini irdelemiştir (Gee, ve diğ., 2007:101; Rabinovich ve diğ., 2010:81; Thomas ve Bongiorno, 2009:848). Örneğin, Thomas ve diğ., (2016:146), birçok küçük grup konuşmasını inceleyerek grup içerisindeki tartışmanın kolektif eyleme geçmeye dair istekliliği, eylemin etkinliğine dair inançları ve bu sosyal hedefe inanan diğer destekçilerle sosyal özdeşleşmeyi arttırdığını bulgulamıştır.

Alanyazında her iki modele de deneysel dayanak sağlayan çalışmaların sayısının yanında (Thomas ve diğ., 2012:86), paylaşılan bilişin (veya dünya görüşünün) kimlik oluşumuna, paylaşılan kimliğin de ortak biliş oluşumuna neden olduğuna dair etkileşimsel temelde bulguların sayısı artmaktadır (Swaab ve diğ., 2007:195). Aynı zamanda, bu modeller çok disiplinli kolektif eylem çalışmaları sahasının öncelikli gördüğü tarihsel, sosyal, ideolojik ve politik faktörlerin ve yapısal bağlamların psikolojik arka plan mekanizmalarını aydınlatmakta ve böylelikle makro düzey- nesnel ve psikolojik-öznel faktörlerin etkileşimine dair bütüncül anlayışlara dair alanyazındaki ihtiyaca cevap vermektedir (Klandermans,1997:45; Simon ve Klandermans, 2001:325). Alanyazında hali hazırda psikolojik ve sosyolojik yaklaşımları bir araya getirmeye ve bu amaçla özel ve kamusal açıklama düzlemlerini bağlantılandırmaya çalışan yeni bir ilginin olduğu da dikkate alındığında bu tez çalışmasının bulguları bu yeterince belirginleşmemiş alana özgün kimi katkılar sunabilir (Olick, 1999:344; Olick ve Robbins, 1998:132). Daha ayrıntılı olarak, hâkim

makro kolektif anlatılara göre farklı sosyal grup üyelerinin birbirleriyle etkileşimleriyle ve nesiller arası hikayelerin aktarımıyla ara bir düzlemde oluşturulan alternatif sosyal belleklerin kolektif eyleme güdüleyici veya güdülenmeyi pekiştirici rolleri hem kolektif bellek hem de kolektif eylem sahasında psikolojik ve diğer sosyal bilim kaynaklı ayrık yaklaşımları ilişkilendirebilecek bir potansiyel taşımaktadır.

Bir sonraki bölümde görülebileceği gibi bu tür anılar kişileri bazı bireysel stratejiler benimsemeye veya tümüyle içe kapanmaya yöneltebildiği gibi diğer dezavantajlı gruplarla empati kurmak, destek ve rehberlik almak/vermek, kolektif eyleme güdülemek, politik kimliği ve toplumsal değerleri pekiştirmek gibi sosyal kimlikle ilişkili pek çok işlev de üstlenebilmektedir.

Dolayısıyla, bu anıların barındırdığı, adaletsizliğe uğrayanlarla empati, ideolojik-politik inanç ve çıkarımlar, iç-grup gururu, ahlaki üstünlük, sistemsel yozlaşmaya öfke gibi birçok afektif ve bilişsel bileşen (Tetlock, 2002:466) kolektif eyleme katılım için devreye giren güdülenmeyi arttırıcı etki gösterebilir. Böylece, anılarını bu daha politik özellikteki işlevler kapsamında kullanan kimselerde adaletsizlik veya gruba ayrımcılık algısının kolektif eyleme yönlendiriciliğinin artacağı, diğer bir deyişle, bu özellikteki anıların düzenleyicilik rolü üstlenebileceği ileri sürülebilir. Tez çalışmasının nicel aşamasında da bu varsayımlar sınanmıştır.

Son olarak, genel olarak bir sosyal harekete dair kurgulanan kolektif belleğin grup kimliğini pekiştirmedeki ve kolektif eylem mobilizasyonundaki öneminin özellikle sosyolojik bakış açılı çalışmalarda giderek belirginleştiğinden kısaca bahsedilebilir. Bu kapsamda, sosyal grubun geçmiş zafer ve mücadele hikayelerinin seçici ve stratejik olarak kurgulanması ve aktivist ve liderlerin bu kurgulama sürecindeki rolleri özellikle öne çıkan konulardır (Kubal ve Becerra, 2014:870; Morris ve Staggenborg, 2004:190; Poletta ve Jasper, 2001:298). Bu girişimlerin hangi mekanizmalar doğrultusunda grubu ve eylemliliğini örgütleme, kimliğini kurma ve kamusal alandaki geçmişe dair diğer hâkim söylemlere karşı meşruluk kazanmada başarılı olup olmadıkları daha detaylı araştırılması gereken sorular olarak görülmektedir. Bu kapsamda, örneğin bir olayın anılma ve anılmanın kurumsallaşma düzeyi, anma girişimlerinin hatırlatıcılık ve dinleyicide yankı bulma kapasitesi gibi konulara dair incelemelerin detaylandırılması çağrısı yapılmaktadır (Harris, 2006:32;

Olick ve Levy, 1997:932; Schudson, 1995:358; Kansteiner, 2002:191, Zamponi, 2013:3).

Bütün bu kolektif eyleme yönelik hafıza kurma pratiklerinin söz konusu eylemliliğin mücadele ettiği toplumsal adaletsizliğin dışavurumlarını bireysel olarak yaşamış, arkadaşlarının ve yakın çevresinin deneyimlerini dinlemiş, kendisi paylaşımlarda bulunmuş; bunun ötesinde ilişkili tarihi olayları deneyimlemiş uzak nesillerin hikayeleri kendilerine aktarılmış kişilerde özellikle karşılık bulacağı açıktır. Böylece, bu tür anı ve hikayeleri sosyal kimlikle ilişkili olarak afektif unsurların eşliğinde ve politik muhakemelerde bulunarak işlemiş ve işlevselleştirmiş kimselerde hem ayrımcılık veya adaletsizlik algısının kendisi hem de söz konusu toplumsal olguya çeşitli hafıza pratikleri kurgulayarak karşı çıkan mobilizasyon çağrıları daha yüksek düzeyde yankı bulabilir. Bu düşünce de yine anı işlevselliğinin kolektif eyleme katılımı devreye giren değişkenlerin düzenleyici rolü olabileceği fikrini desteklemektedir. Bu fikre koşut şekilde, sosyal kimlikle ilişkili sarsıcı olaylara ilişkin flaş anıların ve alanyazında politik deja vu olarak isimlendirilen vurucu tarihi olayların tekrar etmeye başladığına dair oluşan ve ilişkili anıları tetikleyen algıların da barındırdıkları duygusal yük doğrultusunda kolektif eyleme katılıma etki ettikleri öne sürülmüştür (Chayinska ve McGarty, 2021:211).

Böylelikle, bu alanyazın gözden geçiriminde genel hatlarıyla sunulan ilgili sahalarda arasındaki bağlantısızlığa işaret edilmeye çalışılmıştır. Görüldüğü gibi, otobiyografik bellek işlevleri alanyazını, kurucu fikirleri sosyal kimlikle ilişkili işlevleri gündeme getirmiş olmasına rağmen, gelişim sürecinde birey düzeyi ile kısıtlı kavramsal ve görgül bir birikim oluşturmuştur. Sosyal kimlik yaklaşımı kapsamındaysa ağırlıklı olarak sosyal biliş çerçevesinde bellek performansı incelemeleri yürütülmekte ve işlevsel perspektif öne çıkmamaktadır. Flaş anılar alanyazınında, Bernsten' in öncü çalışmaları flaş anı oluşumunda sosyal kimlikle özdeşleşme ihtiyacının birincil önemini vurgulasa da başkaca bir işlevsellik unsuru ifade edilmemiş ve çalışmaların odağı ulus düzleminde kalmıştır. Psikolojik kolektif eylem alanyazınının aşağıdan yukarı bakış açısına sahip araştırmaları yine sosyal biliş yaklaşımında ilerleyerek bilişsel mekanizmaları aydınlatmaya ağırlık vermekte, grupla özdeşleşme veya ortak kimlik temsilleri oluşturarak sürdürme gibi işlevsel anlayışlar ancak örtük olarak anlaşılmaktadır. Yukarıdan aşağı perspektifi benimseyen

yaklaşımdaysa, yine ulus düzleminde çoğunlukla iktidar yapıları için geçerli olabilecek sosyal temsillerin işlevselliği irdelenmektedir. Dezavantajlı sosyal kimliklerin anı anlatımını öne çıkaran en önemli alanlardan olan sözlü tarih ve eleştirel anlatı psikolojisi yaklaşımları ise farklı epistemolojik ve felsefik kökenlere sahip, makro-sosyolojik analizlerin çerçevelendirdiği, kendi içinde sınırları çizilmiş yorumlayıcı gelenekler oluşturmuşlar. Dolayısıyla, bu alanlarda anıların bireysel ve kolektif işlevselliği açıkça öncelenen bir soru değildir.

Oysa ki, farklı sosyal gruplar için kimlikle ilişkili çeşitli anı türünün, öznelerce anlamlandırılma şekillerinin ötesinde, hayata geçirilen, birey ve grup için nesnel faydalar yaratan pek çok işlevi olabilir. Bunların birey ve grup düzleminde üç işlev çerçevesiyle örtüşüp örtüşmediği, bu çerçeveye sosyal kimliğin belirleyiciliğinde ne düzeyde derinlik sağlayabilecekleri veya özgün işlevleri bilinmemektedir. İşte sıradaki nitel araştırma, sosyal kimlikle ilişkili böylesi bir anı türü olan ayrımcılık ve kimlik örselenmesi deneyiminden hareketle bu gibi soruları yanıtlama hedefi gütmüştür. Ayrıca, etnik ve dini kimlikleri sebebiyle bu deneyimlere maruz kalmış katılımcılarla görüşülerek birey ve grup düzlemindeki işlevlerin belirlenmesi sürecinde aile ve topluluğun gündelik yaşamda veya vurucu tarihi-toplumsal olaylarla ilişkili yaşadığı hikayelerin işlevsel aktarımı veya çeşitli gruplarda paylaşımı gibi kilit tespitler yapılmıştır. Görüleceği gibi, söz konusu ağlarda hem bireysel hem grup tarihi ile ilgili bu farklı anı türlerinin dolaşımı bunlar içinde yer alan katılımcılar için de çok yönlü kesişimsel işlevler üstlenmektedir. Sıradaki bölüm, bu karmaşık resmi betimlerken anı işlevselliğinin kolektif davranışa etkilerini ortaya koyan bir sonraki nicel araştırmanın da zeminini oluşturmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA 1

2.1. SOSYAL KİMLİĞE YÖNELMİŞ AYRIMCILIĞA VE ÖRSELEYİCİ DENEYİMLERE DAİR OTOBİYOGRAFİK ANILARIN İŞLEVSEL KULLANIMLARININ NİTEL YÖNTEMLE ARAŞTIRILMASI

2.1.1. Amaçlar

Çalışma 1 keşfedici özellikte olup kişilerin sosyal kimliklerini hedef alan ayrımcılığa veya örseleyici deneyimlere dair anılarını hayatta neden hatırlayıp paylaştıklarını, diğer bir deyişe bu anıların işlevlerini yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğiyle tespit etmeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda, aileler, topluluk ve çeşitli kimliklerden arkadaşlar arasında sosyal kimlikle ilgili anı paylaşım ağları olup olmadığı ve bunlarda ne tür anıların hangi amaçlarla gündeme getirildiği araştırılmıştır. Bu kısımdaki bulgular ve yürütülen tartışma ayrıca Yılmaz ve Boyacıoğlu (2022:15) tarafından daha önce yayınlanmıştır.

2.1.2. Yöntem

2.1.2.1. Örneklem

Bu çalışmada etnik ve dini kimliklere odaklanılmış ve prosedür ve içerik hakkında bilgilendirmiş onam veren 4 Alevi, 3 Ermeni ve 2 Kürt, toplamda 9 katılımcı yer almıştır.

Çalışmada seçilen etnik ve dini kimlikler öncelikle Türkiye’de yaygın olarak bilinmeleri, uzun bir tarihe ve demografik varlığa sahip olmaları ve grup-içi ilişkilerini kuşatan alt-kültürlerini halen sürdürmeleri sebebiyle seçilmişlerdir. Bunun ötesinde, Türkiye’deki en önemli azınlık grupları sayılabilecek bu kimlikler Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi içerisinde vurucu tarihi ve toplumsal olaylara maruz kalmışlardır. Örneğin, Türkiye nüfusunun % 10 ila 15’ini oluşturduğu düşünülen Alevi topluluğu için 1978’deki Maraş olayı, 1990’ların başındaki kültürel canlanmayı keskin şekilde

bölen 1993 Sivas saldırısı, 1995'teki Gazi mahallesi olayları bu özelliktedir (Açıkel ve Ateş, 2011:725; van Bruinessen, 1996:8). Toplumun yaklaşık % 18'ini oluşturan Kürtler için ise devlet ve PKK arasındaki 1980'lerden beri süren çatışmalardaki zorunlu göçler ve kayıplar, 2015 Diyarbakır, Sur olayları, Kürt politikacıların tutuklanma vakaları bu gibi sarsıcı süreçlerden sayılabilir (Casier ve diğ., 2011:110; Celebi ve diğ., 2014:68; Kurt, 2021:135). Yine, 1942 senesinde uygulanan Varlık Vergisi, 1955 yılındaki 6, 7 Eylül saldırıları, 2007'deki Hrant Dink cinayeti ve 1915 olayları üzerine kamusal alandaki kolektif sessizlik ve medyadaki ötekileştirme, araştırmacılarca nüfusu 60000 civarındaki Ermeni topluluğu için en belirleyici olay ve koşullar olarak değerlendirilmektedir (Bayar, 2021:1135; Candar ve diğ., 2017:30; Gocek, 2014:1800; Tataryan, 2012:40). Bu çalışmanın önemli hedeflerinden birinin çeşitli paylaşım ağlarındaki sosyal kimlikle ilgili anıların işlevselliğinin belirlenmesi olduğu göz önüne alındığında, grup kimliği için mihenk taşları sayılabilecek bu olayları yaşantılamış aile ve topluluk üyelerinin hikayelerinin bu ağlarda aktarımının daha etkin saptanabileceği düşünülmüştür.

Bunun yanı sıra, bu yüklü sosyo-politik tarihin etkileri bugün de gündelik toplumsal ilişkiler içerisinde kendini göstermekte ve söz konusu toplulukların üyeleri ayrımcılık ve kimlik örselenmesi deneyimlerine sıklıkla maruz kalabilmektedir. Bu durumun yaygınlığını ortaya koyan pek çok çalışma da mevcuttur. Örneğin, 2010 yılında yapılan bir araştırmada 4 Aleviden 3'ü bir yıl içerisinde kamusal alanda, işte veya ev ararken ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir (Türker, 2010:945). Bunun yanı sıra, topluluğun cinsiyet eşitliği gözetilen dini seremonilerini yaftalayan toplumsal mitler de toplumda yaygındır (Erdemir, 2005:940 Mutluer, 2014:152). Benzer şekilde, Bayar'ın (2021:1137) çalışması Ermeni bireylerin gündelik ilişkilerde veya iş arama gibi süreçlerde karşılaştıkları ayrımcılık ve kimlik örselenmesinden kaçınmak için isimleri üzerinden uygulamak zorunda kaldıkları stratejilerden bahsetmektedir. Kürtler ve Türklerin iç ve dış gruplara yönelik algıladıkları ayrımcılığı inceleyen bir sosyal psikoloji tezindeki bazı analizlerde de Kürtlerin kendilerine yönelen bireysel ve kolektif ayrımcılığı algılama düzeyinin Türklerin Kürtlere yönelen ayrımcılığı algılamalarından daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Şen, 2014: 86).

Bütün bu faktörlerin sosyal kimliğin şimdiki zamanda bireysel ve grup düzlemindeki anı işlevleriyle etkileşimini belirginleştirmekte ve aile ve topluluk içindeki anı paylaşım pratiklerini belirlemekte kolaylaştırıcı olacağı düşünülmüştür.

Katılımcıların demografik bilgilerine ve temel aldıkları anıların araştırmacı tarafından özetlenmiş şekillerine Tablo 1’de yer verilmiştir. Bu tabloda, katılımcıların 30-50 yaş aralığında, 4 kadın ve 5 erkekten oluştuğu ve çoğunlukla lisans mezunu, çalışan kişiler olduğu görülmektedir.

2.1.2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmacı tarafından katılımcıları anlatılarına başlangıç noktası oluşturmak için tasarlanmış açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan bir soru formu esas alınmıştır. Bununla birlikte katılımcıların anıları üzerine esnek şekilde konuşmalarına ve çeşitli sondaj soruları ile cevaplarını detaylandırmalarına olanak sağlanmaya çalışılmıştır. Başlangıçta katılımcılar için ayrımcılık kavramı eğitim, iş hayatı, kamu hizmetleri vb. alanlarda yaşanan hak kayıpları; sosyal kimlik örseleyici deneyimler ise sosyal kimliğe başkalarınca yöneltile küçümseyici, alaycı, tehdit edici sözler, imalar, konuşmalar ve davranışlar olarak tanımlanmıştır. Soru formu rehberliğinde görüşmelere katılımcılardan hayatları boyunca karşılaştıkları bu türde bir veya iki çarpıcı olaya dair anısını geri çağırma istenerek başlanmış ve bunlara eşlik etmiş duygu ve değerlendirmeler sorulmuştur. Bunun yanı sıra, katılımcılara bu anılarını hayatta hangi durumlarda anımsayarak bunlardan faydalandıkları sorulmuş ve kendilerinin, ailelerinin, arkadaşlarının, topluluklarının (cemaatlerinin) genel olarak bu tür anıları paylaşım pratikleri ve motivasyonları soruşturulmuştur. Görüşme sorularına EK 2’de yer verilmiştir. Katılımcıların büyük şehirlerde ikamet eden ve en az lise düzeyinde, eğitilmiş kişilerden oluşması sebebiyle soru formunda yer alan soruları algılamalarında herhangi bir sorun olduğu düşünülmemiştir. Ayrıca, “ayrımcılık”, “kimlik örseleyici deneyimler” gibi kavramlar görüşme başlangıcında katılımcılara açıklanmıştır. Gerekli durumlarda (örn. anı paylaşım pratiklerine ilişkin motivasyon, ortam veya mekânın soruşturulduğu ve katılımcının cevap vermekte görece olarak uzun süre durakladığı) sondaj soruları kullanılmıştır. Görüşmeler

esnasında katılımcılar sorulara yönelik net olmayan herhangi bir nokta veya belirsizlik olduğunu dile getirmemişlerdir.

2.1.2.3. İşlem

Görüşmelerde yer alan kişilere “kolay ulaşılabilir örnekleme” (convenience sampling) yoluyla ulaşılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda, araştırmacı ve tanıdıkları araştırma çağrısını çevrelerine yaygınlaştırmış ancak bu süreçte birçok aday soruların hassas özellikte kişisel deneyimleri soruşturmasından ötürü katılım sağlamakta çekince göstermiştir. Sonuçta görüşmelere katılmaya gönüllü onam veren 9 katılımcı ile yaklaşık bir saat süren telefon ve zoom görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Temel alınan sosyal kimlik üyesi olası katılımcılara ulaşmanın uzun zaman alması, bu süreçte ulaşılan adayların katılıma çoğunlukla onay vermemesi, pandemi koşullarının devamı gibi sebeplerle dokuz katılımcı ile görüşmelerin ardından verinin yeterli doygunluğa ulaştığı düşünülmüş ve veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

2.1.2.4. Verilerin Analizi

Büyük ölçüde, araştırma konusunun daha önce çalışılmamış olması sebebiyle mevcut katılımcıların sağladığı zengin verinin çalışmanın keşfedici kriterlerini karşıladığı düşünülmüştür. Çalışmada öncelikle tümdengelimsel bir anlayışla genel olarak üç işlev çerçevesi rehber alınmış ve transkripsiyonu yapılmış, çift aralıklı 97 sayfalık materyalin haritalandırılması ve sistemleştirilmesi amacıyla ilk olarak tematik analiz uygulanması kararlaştırılmıştır. Tematik analiz, en genel olarak nitel verideki örüntü ve ortak temaları belirleme, ayrıştırma ve analiz etme amacıyla tümdengelimsel veya tümevarımsal tasarım ve amaçlarla kullanılabilen; felsefik gelişimi hem ampirik hem de yorumlayıcı paradigmalara dayanan esnek bir yöntemdir (Braun ve Clarke, 2019:879).

Öncelikle, materyalde katılımcıların anılarını bireysel olarak kullandıkları, paylaştıkları, kendilerine aile, topluluk ve arkadaşlar arasında anıların aktarıldığı veya karşılıklı anı paylaşımına girdikleri anlatılar belirlenmiştir. Daha sonra bunlar arasından anı kullanımı ve etkileşimlerinin hangi ihtiyaçla yapıldığına yönelik

katılımcının kendisinin beyanını içeren ya da araştırmacı tarafından işlevsel kullanıma işaret ettiği düşünülen anlatılar saptanmıştır. Bu kapsamda, tümüyle bireysel amaçlara yönelik anı kullanımları, karşılık sohbetlerde ise katılımcının hem anlatıcı olarak söz konusu olan ihtiyacı hem de dinleyici olarak karşı tarafta gidermeye çalıştığı ihtiyaçlar dikkate alınmıştır. Aynı şekilde, katılımcılara anı aktaran kişilerin ihtiyaçlarına ve ikili veya etkileşim ortamının tümüne yönelik motiflere/çıktılara işaret eden ifadeler işlevsel kullanım olarak değerlendirilmiştir.

Bu aşamaların ardından belirlenen anlatılar benlik, yönlendirme ve sosyal işlevler altında kodlanarak kabaca sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırmada anlatıdaki belirgin temanın üç işlevin alanyazındaki bilindik bir tanım ile örtüşüp örtüşmediği esas alınmıştır. Örneğin, benlik işlevi kapsamında benlik tanımlaması, güçlendirmesi, sunumu, savunması, benliğe netlik kazandırma gibi çok rastlanan tanımlar; yönlendirme işlevi altında akıl alma-verme, rehberlik etme, uyarma/koruma, bilinçlendirme, bilgilendirme, dünya ve insanlar hakkında modeller oluşturarak kararlar alma gibi kavramlar sınıflandırma kriteri olarak benimsenmiştir. Benlik ve yönlendirme ihtiyacı ve sonuçlarıyla iç içe geçmiş pek çok anı paylaşımının sosyal ortamlarda gerçekleştiği açık olduğu için sosyal işlev altında daha çok arkadaşlar içindeki sosyal bağ ve empati kapsamındaki etkileşimler sınıflandırma kriteri olarak kabul edilmiştir.

Ne var ki, bu şekilde kodlanan ve tasnif edilen anlatılarda anı işlevlerinin karmaşık şekillerde çoğunlukla kesişimsel olarak gerçekleştiği ve salt bu analizin verinin zenginliğini ortaya koyamayacağı görülmüştür. Bu sebeple, anlatılarda bireysel olarak veya muhatapların etkileşiminde üç işlevden hangilerinin kesiştiğine dair tekrar bir kodlama yapılmıştır. Bunun yanı sıra, özellikle aile kapsamındaki etkileşimlere anlatıcı ve dinleyici olarak birçok nesilden aktörün farklı motiflerle katıldığı ve bunların farklı etkilerinin olduğu anlaşılmıştır. Bu durum göz önüne alınarak, aile paylaşımlarında anne-babalar, büyük anne, büyük babalar gibi üst nesiller, yakın akrabalar, ağabey-abla-kardeş ve eş gibi görece hemzemin ilişkiler, katılımcıların çocukları veya daha genç akrabaları kapsamında ayrıştırmalar yapılmıştır. Benzer şekilde, arkadaşlar arasındaki anı paylaşımlarında hem ortak hem de farklı kimliklerden (diğer dezavantajlı veya hâkim çoğunluk üyesi) kişilerin anlatıcı ve dinleyici rolü üstlendiği görülmüş, dolayısıyla, verinin bu eksenlerde de tasnifi

yapılmıştır. Özetle, bu ilk incelemede veri öncelikle, çoğunlukla kesişimsel özellikte olsa da, üç işlevden biri altında sınıflandırılmış ve ek olarak sözü edilen aktörler dahilinde hangi işlevlerin kesişimselliğini sergilediği tanımlanmıştır. Bu süreçte veri araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş ve hem bilgisayar üzerinde şekilsel tasnifler ve tablolar hem de kâğıt üzerine zihin haritaları oluşturularak haritalandırılmaya çalışılmıştır.

Ne var ki, görüleceği gibi, verilerin önemli bir kısmı susturulmuş anılar, kimliklenme, kolektif belleğin aktarımı, kolektif travmanın işlenmesi, kimliğe ilişkin adalet ihtiyacıyla karşı tarafı bilinçlendirme, anı paylaşımının örgütlenme ve kolektif eyleme katılıma yön vermesi, paylaşımlarda dinleyicinin de kendi bastırılmış kimliklerine dair anılarını anlatması, bunun karşılıklı dayanışma ve psikososyal kazanımlar oluşturması gibi alanyazında bahsedilmemiş son derece özgün unsurlara işaret etmiştir. Bunların kodlanması ise var olan bir çerçeve doğrultusunda sınıflandırmanın ötesine geçmeyi ve tümdengelimsel izlekte yorumlayıcı fenomenolojik analizi gerektirmiştir. Yorumlayıcı fenomenolojik analiz araştırmacının incelenen nitel veriye daha önceden benimsediği kuramsal gözlüklerle bakmadığı ve yaşanan deneyimi katılımcının nasıl anlamlandırıldığını kendi terimleriyle kavramaya çalıştığı bir yaklaşımdır. Araştırmacının süreç içerisinde temalar doğrultusunda önermelerde veya genellemelerde bulunmasına açık olmakla birlikte, bu yaklaşımın odağı esas olarak katılımcının öznelliği ve yorumudur. Dolayısıyla, yorumlayıcı fenomenolojik analiz tek bir katılımcının sağladığı veriye dahi uygulanabilmektedir (Smith ve Fieldsend, 2021:73; Smith ve Osborn, 2015:41; Tanyaş, 2014:31).

Bu amaçla, bu ayakta da materyal çok kez okunmuş ve veride üç işleve dair tanımlamalar kapsamında olmayan özgün bir deneyime (fenomene) işaret eden ya da bilindik kavramlara nüans, derinlik veya yeni bir boyut sağladığı düşünülen deneyimler, etkileşimler ve yorumlar belirlenmiştir. Bu öznel deneyimleri anlamlandırma aşamalarında araştırmacı ayrıca diğer araştırmacı ve bir bilim insanı ile de fikir alışverişleri yapmıştır. Örneğin, bu duruma, aşağıdaki anlatılardan birinde görüleceği gibi, Alevi bir katılımcının aileleri benzer sarsıcı toplumsal olaylar yaşamış arkadaşları ile aile tarihlerinden bahsettiği etkileşimlerin “sağaltıcı etkilerinin” olduğundan bahsetmesi örnek verilebilir. Burada, öncelikle katılımcının ifadesi

temelinde sosyal işlevler kapsamında bilindik duygudurumu düzenleme işlevinin ötesine geçen özgün bir fenomen olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, kimlik dahilinde bu tür etkileşimlerin benlik süreçlerine belki de travmanın ortak işlenmesi ile örtüşebilecek bir etkisinin olabileceği araştırmacı tarafından düşünülmüş ve diğer bilim insanları ile tartışılmıştır. Bu gibi noktalarda araştırmacının yorumlarının yeterince veri tarafından desteklenmediği durumların da altı çizilmiştir. Kimi anlatılarda ise araştırmacının yorumu dahil edilmeden anlatıcının söylemi esas alınmıştır. Yine aşağıda görüleceği gibi, bir katılımcının “yaraların” (hâkim kimlikten kişilere) açık edilmesinden sonra samimi dostluklar kurulabildiğine dair anlatısı başlı başına sosyal işlevleri ayrıntılan özgünlüktedir.

Materyalin çok kez okunması ve hem tematik hem yorumlayıcı fenomenolojik analizle kodlanması verinin haritalandırılmasına, işlevsel örüntülerinin aydınlatılmasına ve özgünlüğünün ortaya konmasına yardımcı olmakla birlikte belirlenen anlatıların hemen hepsinin karmaşık kesişimsellik örnekleri sergilediği anlaşılmıştır. Bu sebeple, bulguların benlik, yönlendirme ve sosyal işlevler başlıkları altında değil kesişimsel özellik sergileyen bu geniş kapsamı daha yerinde özetleyen başlıklar altında tartışılması uygun görülmüştür. Materyalin büyük hacmi sebebiyle çarpıcı ortak temaları ve özgün bulguları örnekleyen alıntılar sunulmuştur.

Bu nitel çalışma tek başına değerlendirildiğinde özel bir örnekleme odaklanmasından ötürü teknik olarak genelleştirilemeyecek özellikte olsa da araştırmacı keşfedici bir motivasyon ile verinin OB işlevlerine ilişkin sunduğu kavramsal zenginliği ve olası analitik kategorilerden, genel olarak dezavantajlı sosyal kimlikleri kapsayan nicel tez aşamasına da uyarlama hedefi gütmüştür. Dolayısıyla, diğer dezavantajlı sosyal kimlikler için de geçerli olabileceği düşünülen bu özel anı işlevlerini tespit ederek kavramsallaştırmak ve bunları bir ölçüm aracı maddeleri şeklinde işevuruklaştırmak bu çalışmanın uzantısı hedefler olarak görülmüştür. Aşağıdaki Tablo 1’de örneklemin sosyodemografik özellikleri ve görüşmelerde başlangıç noktası teşkil eden anıların ve katılımcıların katkılarının araştırmacı tarafından verilen özeti görülebilir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri, Görüşmelere Katkılarının ve Aktardıkları Anıların Özeti

Katılımcı	Sosyal Kimlik	Yaş	Cinsiyet	Öğrenim Düzeyi	Meslek	Yaşadığı Şehir/Memleket	Katılımcıların temel aldıkları anıların ve görüşmelere katkılarının özeti
1	Alevi	47	Kadın	Doktora	Öğretim üyesi	İstanbul/ Malatya	Doçentlik atamasında Rektörün kendisi hakkında “ama o şeymiş” dediğini yine Alevi olan bölüm sekreterinden duyduğunu anlatmıştır. Konuşmanın kayıt edilmesine izin vermemiş, kısa ve kaçınılmaz yanıtlar vermiştir.
2	Alevi	50	Erkek	Lisans	Mimar	İstanbul/ Sivas	Sivas olayları sırasında üniversite yurt odasında heyecanla duyduklarını anlatırken odadaki müteyyin bir kişinin “iyi ki de yaptılar, iyi oldu” dediğini anlatmıştır. Katılımcı kişiye neden böyle söylediğini sorduğunda “babam hoca” yanıtıyla tehdit edilmiş ve diğer kişilerden destek alamamıştır. Katılımcı ayrıca, benzer olaylar üzerine yaşamı boyunca yaptığı muhakemelerden bahsetmiştir
3	Alevi	28	Erkek	Lisans	Öğrenci	İstanbul/ Sivas	8-9 yaşlarında Alevilere yönelik toplumsal efsane olan mum söndü ile alaya alınmasına ve 11 yaşında Alevi olduğunu öğrenen hoşlandığı kızın, tiksime ifadesine dair anılarını anlatmıştır. Yaşadıkları ve gözlediklerinin politik kimliklenmesine katkı yaptığını vurgulamıştır. Aile ve akrabalar arasında Alevi kimliğini tehdit etmiş toplumsal olayların ve topluluk hikayelerinin dolaşımına dair bilgiler vermiştir. Farklı dezavantajlı gruplardan arkadaşlar arasındaki genel sohbetler ve politik tartışmalarda anlatılan bireysel anılara ve aile hikayelerine dair kritik veriler sağlamıştır.
4	Alevi	43	Kadın	Lisans	Memur	İstanbul/ Malatya	Lisede mum söndü efsanesine yönelik imalarla Alevi olduğunu öğrenmiş ve ailesinin kimliklerini kendisinden gizlediğini anlamıştır. Yine lise döneminde birliktelik teklifini kabul etmediği bir erkek tarafından “Kızılbaş” tabiriyle aşağılandığından söz etmiştir. Güncel yaşamında da insanların kendisine ve Kürt olan eşine “nasıl Kürtsün” veya “nasıl Alevisin” demesini küçültücü bulmaktadır. İşyerinde ilerleyememesini Alevi kimliğine bağlamaktadır.
5	Ermeni	34	Erkek	Lisans	Veri Analisti/ Özel sektör	İstanbul/ Mardin	11 -12 yaşlarında Kapalıçarşı da çıraklık yaptığı sırada esnaf tarafından cehennemlik olduğu imasıyla sıklıkla aşağılanmıştır. Arkadaş ve aile arasında kişisel anıların ve topluluğa dair hikayelerin yönlendirici motivasyonla paylaşımı hakkında önemli bilgiler vermiştir.
6	Ermeni	34	Kadın	Lisans	Öğretmen	İstanbul/ Diyarbakır	Hrant Dink cinayeti döneminde üniversitesindeki ülkücü grupların kendisine ezici ve kibirli bakışlar yönelttiğini ve bazen okuldan çıkmaya korkarak arkadaşlarından yardım istediğini anlatmıştır. Toplumda sıklıkla “tövbe Ermeni misin” gibi ifadelerle karşılaşmasından bahsetmiştir. İsmi duyanların kökenini sorgulamasından rahatsızlık duymuş, güvendiği arkadaşlarının dahi kendisini Müslüman yaparak cennete gidebileceklerine dair şakalarından incindiğini söylemiştir. Aileler, cemaat ve arkadaşlar içinde aktarılan yönlendirici hikayeler ve duygu-düzenleyici sohbetleri anlatmıştır.
7	Ermeni	35	Kadın	Lise mezunu	Pazarlamacı	İstanbul/ Kayseri	Hrant Dink cinayeti ardından otobüs ile Agos gazetesi önünden geçerken araç içindeki bir kişinin kalabalığa yönelik “babanız ölse bu kadar üzülmezsiniz” diyerek küfür ettiğini anlatmıştır. İşyerinde kimliğini öğrenen kişilerin kendisini yalancılıkla suçladığını ve kendisiyle ilişkiyi kesen kişilerle karşılaştığını anlatmıştır. Sancılı tarihi olaylar sırasında eski nesillerin zorluklarına dair anıların aile içerisinde saklanmasına, yani susturulmuş anılara ilişkin ipuçları sağlamıştır.
8	Kürt	33	Erkek	Lisans	Bankacı	İzmir/ Diyarbakır	Üniversite yurduna geldiği ilk gün şivesinden ötürü başka bir öğrencinin, küçültücü tonda “Kürt müsün” dediğini anlatmıştır. Ayrıntı vermekten kaçınan ve geçiştiren bir şekilde konuşmuştur. Üniversite öğrenimi boyunca ülkücü gruplarla çatışan Kürt ve diğer etnik kimlikli öğrenci gruplarıyla yakınlık kurduğunu ve şans eseri tehlikeli bir siyasi olay yaşamadığını anlatmıştır. Kimliklenme sürecinin sonrasında babası ve amcasının 1980 askeri darbesi sırasında yaşadıklarının aile içerisinde susturulduğunu öğrenmiş ve babasıyla yüzleşerek keşfettiklerine dair ilginç veriler sağlamıştır.
9	Kürt	33	Erkek	Lisans	Çalışmıyor	Ankara/ Diyarbakır	13-14 yaşlarında katıldığı satranç turnuvalarında başlangıçta, samimi davranan başka şehirlerden gelen yaşıtlarının federasyon yöneticileri tarafından uyarıldıktan sonra selamı ve konuşmayı kestiklerini anlatmıştır. Katılımcı, otobüs beklerken, polislin eşyalarını aradığını ve alaycı imalarda bulunduğunu, ayrıca, sınav notunun bir hocası tarafından kasıtlı kırılmasının ardından giriştiği zorlu hukuki hak arayışının sonuçsuz kalmasını da aktarmıştır.

2.1.3. Bulgular

Pillemer'in (2003:202) evrimsel çerçevesi OB' in, en temelde yönlendiricilik sağlayarak güvenli ve tehlikeli durumlar arasında ayırım yapmak üzere geliştiğini öne sürmektedir. Aynı düşünceye göre, rutin deneyimlerden ziyade, travmatik ve rahatsız edici olaylar yaşam boyu muhakeme edilip paylaşılarak benlik kavramını konsolide eder ve sundukları derslerle birlikte kişiye rehberlik sağlayarak bu yönlendiricilik işlevini daha etkin yerine getirirler.

Hem bireysel hem sosyal grup düzeyinden bakıldığında, bu aşamadaki çalışmada elde edilen veriler bu görüşü güçlü şekilde desteklemektedir. Diğer bir deyişle, birçok katılımcının anlatıları incelenen anı türlerinin kişinin kendisini ve sosyal grup üyelerini koruması, yol göstermesi, rehberlik ve tavsiye vermesi ve alması şeklinde geniş kapsamlı bir yönlendiricilik hedefiyle kullanıldığını; kimi durumlarda ise bu yönlendirici etkileşimlerin benlik ve sosyal işlevlerle de iç içe geçtiğini göstermektedir.

Bu doğrultuda hem bireysel anılar hem de aile ve sosyal grup içerisinde dolaşımda olan yaşam öyküleri ve sarsıcı tarihsel olaylarla ilgili topluluk ve aile hikayeleri güncel sosyal kimlik tehditlerinde yönlendirici amaçla hatırlanmakta ve paylaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, sosyal kimlik temelinde oluşmuş dernek ve çeşitli ağlar gibi oluşumlarda sosyal grup üyelerinin yaşadıkları hem bireylerin kendileri hem de üçüncü kişilerce bilgilendirici ve uyarıcı hedeflerle aktarılmaktadır. Sosyal grup içerisindeki bu paylaşımların kişinin kendisini eşit düzlemde hissettiği eşi, kardeşleri veya arkadaşları gibi kişilerle gerçekleştiği durumlarda ise kesişimsel olarak duygu düzenleme ve sosyal destek ihtiyaçları da karşılanmaktadır.

Anıların ve paylaşımlarının sunduğu bu bilgi birikimi yönlendirici kullanımın yanı sıra sosyal ortamlarda benlik sunumu yapmak gibi pratik kazanımlar da sağlayabilmektedir. Bu amaçla, kişi sosyal kimliğini söz konusu spesifik ortama göre gizlemek veya açık etmek gibi esnek stratejilere başvurabilmekte veya sosyal kimliğiyle bağlantılı anılarını hayatta bulunduğu konumu meşrulaştırmak veya gurur kaynağı olarak sunmak için kullanabilmektedir. Bu olgu ise, farklı ortamlar ile başa çıkmaya yönelik yönlendirici ihtiyaçla kişinin bu anılarından hem sosyal hem benlik kazanımları sağlayarak kesişimsel olarak nasıl faydalanabildiğini örneklemektedir.

Çalışma 1'in önemli bulgularından biri de bireysel deneyimlerin ve topluluk içinde dolaşan hikayelerin birikiminin kişiyi sosyal kimliği hakkında bilgilenme sürecine sevk edebildiği ve bunun aynı zamanda politik kimliği şekillendirici ve toplumsal değerleri oluşturunca güçlendirici bir kimliklenme deneyimini beraberinde getirebildiğidir (hatta kimi zaman bu süreçte aile içinde susturulmuş anılar da kişilerce araştırılabilmektedir ve su yüzüne çıkarılabilmektedir). Daha ayrıntılı olarak, böylesi bir kimliklenme süreci yaşayan kişiler edindikleri bilgiler doğrultusunda toplumun yapılanması, yapısal eşitsizlikler ve kendi sosyal kimliklerinin bunlar karşısındaki tarihsel ve güncel sosyal konumu ile ilgili çeşitli muhakemelerde bulunarak netlik kazanabilmektedir. Anılar temelinde benlikle yakın ilişkili olarak işlenen bu bilgi birikimi ve çıkarımların öncelikli olarak politik kimliğin konsolide olması veya sosyal kimlikle özdeşleşme gibi etkileri olsa da kişiye aynı zamanda benzer zorlayıcı deneyimlerde kendini savunabileceği bir donanım da sağladığı anlaşılmaktadır.

Büyük ölçüde öne çıkan yönlendirici kullanımın ötesinde, materyal bir bütün olarak değerlendirildiğinde, anıların gerçek hayatta kullanıldığı durumların üç işlev çerçevesiyle bütünüyle örtüşmediği ve bu çerçevedeki kavramlardan daha karmaşık veya kesişimsel işlevsel fenomenlerin devreye girdiği görülmektedir. Bu detaylı resmi daha iyi ortaya koyabilmek için, bu kısımdaki verilere dair tartışmalar konvansiyonel olarak üç işleve ilişkin değil bu bütünselliği görece daha iyi temsil eden başlıklar kapsamında yürütülmüştür.

Tekrar kısaca belirtmek gerekirse, bireysel olarak ve aile içinde sosyal grubu korumaya yönelik faydalanılan kapsamlı yönlendiricilik çeşitli duygu düzenleyici, sosyal destek sağlayıcı ve benlikle ilişkili süreç ve kazanımla bütünleşebilmektedir. Ancak, bu anı tipleri kapsamındaki yönlendirici kullanım bunun ötesine geçerek kişinin çoğunluk hâkim kimlik üyesi arkadaşlarını sosyal kimliğinin tarihi ve yaşadığı adaletsizlikler hakkında bilgilendirerek farkındalık kazandırmaya çabası şeklini de alabilmektedir. Ayrıca, geçmiş haksızlıkları dile getirmenin örtük olarak kişinin kendisi ve aile üyelerinin yaşadığı sıkıntılar temelinde adalet ve sosyal kimliğin varlığına meşruluk kazandırma ihtiyaçlarından da kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu nokta yine, yönlendirme, sosyal ve benlik işlevlerinin nasıl etkileştiğine dair güzel bir örnektir.

Ortaya çıkan diğerk bir çarpıcı bulgu, ortak kimlikten ve aile üyeleri benzer toplumsal saldırılar deneyimlemiş arkadaşlar arasında bu hikayelerin paylaşılmasına, bunun yanı sıra, bu etkileşimin travma işlenmesine benzer sağaltıcı ve benlik bütünleştirici bir etkisinin olmasına yönelik anlatılardır. Bunun da ötesinde, (EMSICA'ya koşut şekilde) bu kişisel ve aile hikayeleri benzer politik görüşte arkadaşlar arasında kolektif eyleme yönelik örgütlenme sürecindeki tartışmalara dahil olabilmektedir.

Yine, katılımcıların farklı dezavantajlı sosyal kimlikleri (örn. kadın olmak vb.) sebebiyle benzer deneyimler yaşayan kişilerle destekleyici sosyal etkileşimlerde bulunabildikleri, bu konuşmaların aynı zamanda kendilerinde de bu gibi gruplara karşı empati ve dayanışma duygusunu pekiştirdiğı ortaya çıkmaktadır. Son olarak, eşitlikçi bir tutuma sahip hâkim grup üyeleriyle de bu tür anı paylaşımlarının gerçekleştiğı ve bunların katılımcılarda anlaşıldığını hissetmek, hayata devam etmeye ve bu gibi güçlülere direnmeye motivasyon kazanmak ve hâkim grup üyelerine genelleştirici önyargılarını kırmak gibi etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, sosyal işlevlerin bilindik sosyal bağ/bağlantı kurma tanımı kapsamında gerçekleşeler de bütün bu etkileşimlerin benlik ve duygu düzenleme (ve kimi zaman yönlendiricilik) süreçleriyle iç içe geçmiş şekilde bu genel tanıma nüans ve derinlik sağladığı görülmektedir. Aşağıda, uygun başlıklar altında yer verilen alıntılarla bu önermeler detaylandırılacaktır.

2.1.3.1. Bireysel Düzlemde Koruyucu ve Benlik Sunumu İşlevleri

Birçok katılımcı anlatılarında gündelik hayattaki benzer olaylarda sosyal ortamları ve insan tiplerini ayırt ederek uygun davranışı sergilemelerine olanak sağlayan şablon, model veya şema olarak düşünülebilecek anı örüntülerinden faydalandıklarını belirtmiştir. Anıların oluşturduğu bu modeller kişinin çeşitli sembolik, maddi ve bedensel göstergeyi taramasına olanak sağlamaktadır. Muhatabın açık olan konuşma stilinin yanı sıra jestleri, beden dili, giyiniş tarzı, üzerinde taşıdığı semboller vb. gibi pek çok semiyotik unsur bu şemalarla eşleştirilerek kişilere kimliklerini gizlemek, açık etmek veya farklı şekilde sunmak, gerekli ortamlardan kaçınmak, içe kapanmak vb. gibi davranışsal kararlarda rehberlik etmektedir. Kişiy-

farklı sosyal bağlamların gereklilikleriyle başa çıkması konusunda böylece yönlendiricilik eden geçmiş deneyimler söz konusu ortam olumlu özellikteyse sosyal kimlik gururu temelinde benlik güçlendirmesinde bulunmak veya hayatta bulunulan koşulları gerekçelendirmek gibi benlik imajını güçlendirici sosyal kazanımlar için de anlatılabilmektedir.

K5: ...Başta ne oluyoruz dedim. Sonra konuşurken daha temkinli olmaya başladım. İlk önce, karşımdakine bakayım, onun hareketlerine bakayım, kendimi öyle açayım dedim. Bu biraz daha risk algımı azalttı... Sonra yavaş yavaş onların muhafazakâr olduklarından yaptıklarını düşündüm. Sonra kişisel potansiyellerini gördüm bazı şeylerde. Ondan sonra bu olay beni biraz daha temkinli olmaya itti Askerlik yaptığımda başta hiç söylemedim...

... Daha sonra, bunları yaşadıkça bu durumu yönetmeyi öğrendim. Şu an mesela Ermeni olduğumu kimse bilmiyor. Önce tartıyorum, hayat görüşüne bakıyorum, vücut diline, kullandığı kelimelere, aksanına bakıyorum. Bunlar o kişiyi belli ediyor. Ondan sonra karar veriyorum kendimi açıp açmamaya. Nabza göre şerbet vermeyi öğrendim. Bu şekilde insanları yönetmeyi öğrendim...

...Şişli'de tam evimin karşısında Ülkü Ocakları açıldı Annem ve kız kardeşlerim için endişe ettim. Ben erkeğim. Benim için sıkıntı yok. Kendimden ziyade onlar için korkuyorum. Gelen insan tiplerine de baktım. Korkum azalmıştı ama görünce küçüklüğümdeki korku tekrar geri geldi...

K7: ...Evet, eski tecrübelerine dayanarak konuşmasından, dünya görüşünü anlayıp, başkalarına önyargısı var mı yok mu bakıyorsun? Önce onu anlayıp ondan sonra açık edebiliyorsun kendini...Bilinmeyen bir ortama girildiğinde o korku hep var, ona göre karar veriyorsun ne yapacağına...

K4: ...Mesela beş yıllık arkadaşın. Altıncı yılda Alevi olduğunu söylüyorsun. "Nasıl Alevisiniz, Allah Allah? Biz seninle nasıl arkadaşlık, dostluk kurabildik" diyor, geri çekiliyor. Bazı insanların da daha gelişmiş, aydın olduğunu düşünüyorsunuz. Orada bile o kişiye dair bir soru işareti oluyor, ne yapacağınızı kestirmeniz gerekiyor...

...Ama gerçekten çok aydın insanlar varsa ortamda veya kimliğim yüzünden yaşadıklarımı anlattığımda bana daha çok güveneceklerini, beğeneceklerini hissediyorsam, başından gururla da söylediğim oluyor...

K1: ...Kafede, evde, akraba ortamında hem Alevi hem Sünni arkadaşlara anlatıyorum yeri geldiğinde. Özel sektördeler. Niye terfi alamadın dediklerinde, işler kolay değil demek için...

2.1.3.2. Aile Üyelerinin Korunması, Sosyal Grubun Devamlılığı ve Kolektif Anıların Aktarımı

Görüşme verileri bireysel deneyimlerin ötesinde, sosyal grup düzeyinde ve çoğunlukla aile ve akrabalar içerisinde aile tarihlerinin ve sosyal grup üyelerinin anılarının da uyarıcı ve yönlendirici olarak katılımcılara anlatıldığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, sosyal kimliği sürdürmek ve desteklemek hedefiyle oluşmuş dernek veya arkadaş gruplaşmaları gibi oluşumlarda da sosyal grup üyelerinin ayrımcılık ve kimlik örselenmesi deneyimlerinin uyarıcı, bilgilendirici ve koruyucu hedeflerle yaygınlaştırıldığı görülmektedir.

K9: ...Benim ailemde bunlar sıkça konuşuluyor. Geçmiş olaylardan, Kürtler olarak yaşadıklarımızdan örnek vererek aile üyelerinin kendilerini nasıl daha iyi muhafaza edebileceklerini, nelerden kaçınmaları gerektiği... halbuki kötü bir şey aslında kendin olmayı bir miktar da olsa etkileyebilecek olmak. Yeri geliyor, “şöyle bir ortamda asla konuşma, geçmişte şu olmuştu” denilen durumlar bile oluyor...

K6: ...Bizde Osmanlı döneminde büyük babaannemin hikayeleri anlatılırdı. Yakın nesil halamlar, çoğunlukla evlilikte sorun yaşamışlar, onların hikayeleri anlatılır. Annemin neslinin en büyük korkusu cemaat dışında evlilik korkusu. Bu bana hep aynı hikâyeleri hatırlatıyor, hep evlilikle ilgili. Evlilik konusunda insanların yaşadıklarından örnekler verilip uyarılar hep döner. Arkadaşının evine gittiğinde onun annesi babasından bile böyle uyarılar alabilirsin...

K3: ...Küçüklüğümde beri bu yaşıma kadar ailem, bazen geçmişten bahsedip beni sıkı sıkı tembihler. “Arkadaşlarına dikkat et, arkadaşlarını iyi seç, dışarıda Alevi olduğunu söyleme sakın, şuna şunlar olmuştu” diye. Ben 19-20 yaşındayken annem, Zülfikar kolyesi taktığım zaman “onu tişörtünün içine sakla” diye her zaman tembihlerdi...

K5: ...Ermenilerin kendi içinde gruplaşma olayı, dernek kurma olayı çok fazla. Grup halinde oturup konuşuyorlar aslında “o bunu yaşamış, burada bu oluyor” diye sürekli konuşuyorlar, farklı grupların konuşmalarıyla böyle şeyler yayılıyor zaten...

K8: Bir destek bulmak için insanlar yaşadıklarını anlatırlar. Bir korku yaşıyorsunuz, ister istemez yanınızda birinin olmasını istiyorsunuz. Çünkü yurttasınız, ülkücülerin olayları falan bir korku oluyor. Tek başınıza olmaktansa yaşadıklarınızı hemen aynı kimlikten arkadaş grubuna destek bulmak için söylüyorsunuz. Hem akıl almak hem de birlikten kuvvet doğar, mantığıyla. En az dokuz on kişinin beraber olduğu gruplar halinde takılıyorsunuz. Gruptan birine bir şey yapılırsa hemen duyuluyor ve 10 kişi cevap veriyor...

Bazı katılımcıların da kendi yetiştirme tarzlarına koşut olarak sosyal grubun sonraki nesillere ait üyelerine bireysel anılarından ve diğer aile/sosyal grup üyelerinin

yaşadıklarından örnekler vererek katı yönlendirici uyarılarda bulunabildikleri görülmektedir.

K9: ...Hayvanlar bile yavrularını, hayata hazır olduğunu hissettiklerinde doğaya bırakıyorlar. İnsanın sosyal yönü farklı olsa da özünde bu var. Ben de böyle yapardım, yaparım ilerde. Yani nasıl daha iyi bir hayat yaşayabilir, nasıl daha az zarar görür, nasıl daha az acı çeker, insanlara nasıl daha az acı çektirir? O deneyimler, yaşamadan elde edeceğiniz deneyimler çok daha değerli. Bir engelli vatandaşı anlayabilmeniz için illa kolunuzun kopması gerekmiyor. Bence kolunuz kopmadan, kolu olmayan bir insanı anlayabilmek ve o deneyimi yaşamış kadar olmak çok daha değerli bir şey. Üniversiteye gitmeden önce çok ciddi şekilde oturur, konuşur, bahsederim ne yapmaları gerektiğini. "Size kalmış, isterseniz yapın, isterseniz yapmayın" şeklinde söylemem. Bunu açık açık söyleyeyim. Bu yoruma açık değil. Ben bunu yıllarca yaşadım. Sen de buna dikkat etmelisin diye söylerim, söyledim de. Mesela yeğenim sınava girdi. Tercihlerde falan bunları hep konuştum...

...Ben 13-14 yaşından beri satranç oynuyorum, abilerim de kardeşlerim de öyle. Benim 13-14 yaşında yaşadıklarını onlar da yaşamış. Bu bana özgü bir şey değil. Ama yakın bir arkadaşımın kardeşi ile oturur konuşursak, üniversiteye gideceğini biliyorsa mutlaka, nasihat şeklinde söylemeye dikkat ederim ama faydasına dokunacağına inandığım şeyi mutlaka söylerim. Çünkü bugün kimliğinizden dolayı şiddet görmek o kadar... dilim varmıyor ama insanlar bunlardan dolayı ağır bedeller ödüyor. Benim kardeşimin tekrar yaşamasına gerek yok ya da arkadaşımın yeğeninin ya da kuzeninin. Veya hiç tanımadığım Kürt birinin yeğeni veya kardeşi olabilir. Yeri gelir, kendileri olmalarını engelleyecek cümleler kurmak zorundasınız ama zarar görmemesi kişiliğinden daha ağır basıyor basıyor sizin için. Bunu ben, babam, dedem yaşadı. Bunu benim çocuklarım yaşamaz demek çok aptalca olur...

Aşağıdaki alıntı, topluluğun bir bütün olarak yaşadığı vurucu toplumsal olaylara dair hikayelerin kültürel unsurlara dair öyküler ve geçmişe dair nostaljik konuşmalara eşlik eder biçimde spontane olarak ya aile içinde büyükler tarafından genç nesillerle paylaşılabildiğini ya da akraba arasında ve sosyal toplantılarda gündeme getirilebildiğine işaret etmektedir. Çalışmada, bu pratiklerin bu tür gruplar içindeki yaygınlığını ortaya koyacak yeterli düzeyde veri bulunmamaktadır. Ancak, aşağıdaki anlatılar temelinde sosyal kimliği bir bütün olarak ilgilendiren bu tür hikayelerin nesiller-arası veya grubun genel sohbet ve etkileşimlerinde organik olarak dolaşıma girerek aktarılmasının grubun kolektif hafızasını muhafaza etmekte işlevsel olduğuna dair bir spekülasyon bir hipotez ileri sürülebilir.

Daha önce sözü edildiği gibi, psikolojik kolektif bellek çalışmaları ortak anı kurulumunu ikili ve grup konuşmalarında meydana gelen ve kimlik değişkenlerinden izole değerlendirilen genel bilişsel mekanizmalar ile açıklama eğilimindedir. Spesifik bir sosyal grubun ağlarında muhafaza edilip aktarılan bu tür kimliğe özgün tarihi-

toplumsal hikayelere ilişkin bulgular aynı zamanda alanyazında kolektif/grup belleği kurulumunda sosyal kimliğin etkisinin göz ardı edilmesinin ne denli ciddi bir sınırlılık olduğuna da işaret etmektedir.

K3: ...Başta benim ergenlik zamanlarımda biraz paranoya gibi geliyordu bu. Ama sonra ailemin de yaşadıkları, şahit oldukları, bizatihi kendileri yaşamasa bile, bir kolektif hafıza var, Maraş olayları sırasında haberdarlar, Çorum'u görüyorlar, Madımak'ı canlı canlı izlediler. Onlar da bir arkadaş ortamında benim yaşadığımı belki daha ağırını yaşadılar... Onun dışında hem aile içinde hem aile ziyaretlerinde ara sıra böyle şeyler açılabiliyor... Eskiden, göç etmeden köyümüzde yaşanan şeyler gibi...Laf böyle bir yere geldiyse böyle bir şey konuşuluyor. Konuşulduğuna ben şahit oldum...
...Genellikle sözlü şekilde aktarılan şeyler var. Küçükken hatırlıyorum rahmetli anneannemle beraber büyüdüm ben. Daha okula bile başlamadan önce onun anlattığı hikâyeler, türküler, deyişlerle büyümüştüm. Alevi inançları ile ilgili, Alevilerin tarihi ile alakalı şeyleri de anlatıyordu. Aynı zamanda Maraş'ı, Sivas'ı da ilk anlatan anneannem olmuştu. Bazen ara ara konuşuluyor. Alevi toplumunun genel olarak, tarihsel olarak yaşadığı şeyler aktarılıyor. Bizzat kendileri yaşamamış olsa bile...

Sıradaki ilginç alıntı genç nesillere özellikle aile büyüklerince yönlendirilen uyarıların örtük olarak bu konuşmacıların benlik-duygu düzenleme ve sosyal ihtiyaçlarını da karşılayabildiğine dair ipuçları vermektedir. Bu anlatıda genç bir Ermeni katılımcı yaşlı aile üyelerinin kendilerine geçmiş temelinde nasihatler verirken uyarmak ve korkutmak arasında bir denge tutturamadığından bahsetmekte; ayrıca bu uyarıların gerçek bir yönlendiricilikten çok kompulsif şekilde şikâyet etmek ihtiyacından kaynaklandığını düşünmektedir. Katılımcı bu ihtiyacı bu kişilerin yaşadıkları zorlu olayların ardından uzun süre sessiz kalma zorunluluğu ile bağlantılandırmakta ve yaşlı üyelerin yoğun uyarılarını neredeyse katartik bir duygu boşaltımına benzetmektedir.

Bu noktada, spekülatif de olsa, bu tip dayatıcı ve yönlendirici uyarıların anlatıcıya travmatik deneyimleri dile getirmek, işlemek ve belki de yasını tutmak için de uygun sosyal fırsatlar sunduğu düşünülebilir. Diğer bir akla yatkın psikolojik açıklama, bu hararetli konuşmaların yaşlı aile üyelerine bir tür sosyal prestij ve statü getirebileceği veya dikkat, sempati ve ilgi uyandırmaya elverişli bir malzeme sağlayabileceğidir. Yeterli veri bulunmadığından bu varsayımlar yalnızca kısaca gündeme getirilmiştir. Ancak, alanyazında can sıkıntısını azaltma, ölüme hazırlanma ve kimi kuramcılarca (Olivares, 2010:207) OB' in nihai işlevi olarak görülen varoluşsal anlam ve yaşama dair kapanış duygusu sağlama gibi işlevlerle

bağlantılandırılan ruminasyon, olguya aykırı düşünce ve nostalji gibi ilişkili anı kullanımlarına dair incelemeler olduğu dikkate alındığında (Cheung ve diğ., 2018:232; Jiang ve diğ. 2021:7), bu noktanın gelecekte işlevsel kesişimsellik açısından ayrıntılandırması da ilgi çekici olabilir.

K5: ...Zaten küçüklüğümüzden beri “dikkat edin, aman şunu yapmayın aman bunu yapmayın, şu olmuştur” diye bizi korku ile yetiştirdiler. “Bak geçmişte de şu oldu, şu anda da bu olabilir” gibi. Ailelerimiz en yakın 6 -7 Eylül olaylarını anlatırlardı. Mardin'de dedemizin yaşadığı olayları sürekli anlatıyorlar. Zaten bizi sürekli sürekli korku ile bir besliyorlar...

...Bütün akrabalar yaşadıkları ile ilgili fazla fazla konuşurlar, nasihat verirler. Özellikle yaşlılarda çok var böyle şeyler. Bayağı korkmuş onlar anladığım kadarıyla. İçlerinde ciddi korku var, bir de onlar direkt olarak ve daha fazla bu olayları yaşadığı için, ciddi anlamda asıl şiddeti onlar gördüğü için asıl korku onlarda var...Bu tarz şeylerde yaşlılar çok fazla korktuğu için yakınıyorlar bence uyarayım derken. “Hani ben bunu yaşadım, başıma bunlar geldi.” gibi. Artık acıdan mı besleniyorlar bilmiyorum, çok fazla yani... ..O zamanlar çok konuşamadıkları için şimdi konuşacak bir ortam buldukları için anlatıyorlar...

Katılımcıların kendileri göz önüne alındığında, ebeveyn veya üst nesilden aile üyeleri ile girişilen ve bunaltıcı olabilen katı yönlendirici etkileşimlerden ziyade kardeşler, abla ve ağabeyler, amca gibi daha eşit düzlemde hissedilen akrabalarla veya eşlerle yapılan paylaşımların duygu düzenleme ve yönlendirilme ihtiyaçlarını daha etkin karşıladığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında, katılımcıların da bu muhataplarına karşılıklı olarak duygusal veya yönlendirici destek verdikleri görülmektedir.

K4: ...Eşimle konuşurum her şey için, dertleşmek, akıl almak, vermek, aileden örnekler veririz mesela...

K5: ...Amcama anlattığım oluyor. O da “yaşadığımız şeyleri, başımıza gelenleri biliyorsun zaten, böyle böyle şeyler yaşanıyor” diyor. Bayağı bir rahatlıyorum, teselli oluyorum aslında. Yakınıyorum ve karşılığını alıyorum. Aileme korkuya çok çabuk kapılan insanlar oldukları için anlatmadım...

K9: Ailemle sürekli evde vakit geçiriyoruz. Kalabalık bir aile de olduğu için, 10 kardeşiz, ben en küçüklerinden biriyim. Aynı zamanda çok geniş bir aileye sahibim. Bu açıdan, toplu bir şekilde odanın içinde üç kişi, beş kişi varken anlatırsanız. Ama bir kardeşinizle veya bir yeğeninizle veya bir ablanızla balkondasınız, uzun uzadıya normal konuştuğunuzdan fazla anlatırsanız... Mesela ben yazıyordum bayağı da keskin yazıyordum. Biraz da öfkeden kaynaklanıyordu sanırım. İşe yarayacağına inandığımdan değil. Sonra abimle uzun uzadıya konuştum. Dedi “bunları ben de biliyorum, sen de biliyorsun, bir sonuca ulaşmayacak, sana zarar getirebilecek şeyler.” Çabuk ikna oldum...

K5: “Ailemle dertleşmekten ziyade ben onları dinliyorum. Ne yapabilirimi kendi içimde çözmeye çalışıyorum. Küçüklükten gelen bir şey. Kendi anılarımı

anlatmaktan ziyade, onların duyduğu, yaşadığı olayları kendimce yorumlayarak, korkutmadan dikkatli olun mesajı vermeye çalışıyorum aslında. Çünkü çok korkarlarsa daha kötü olacak. Tamamen pasif bir insan olacaklar, risk alamayacaklar...

2.1.3.3. Susturulmuş Anıların Sosyal Uyum İşlevi

Bu kısma kadarki alıntılarda yakıcı aile anılarının genç nesillerle doğrudan ve kimi zaman oldukça direktif biçimlerde paylaşılmasının oldukça yaygın olduğu, aynı zamanda topluluk anılarının da sosyal gruplarda bu doğrultularda dolaşım gösterebildiği görülmüştür. Bu yönlendirici aktarımların yoğun özellikte olmasının açıkça grup devamlılığına hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Ancak çelişkili görünse de veriler kimi durumlarda grup devamlılığını sağlamak için zıt bir pedagojik strateji de benimsenebildiğine, yani zorlayıcı aile ve topluluk anılarının üzerinin örtülebildiğine işaret etmektedir. Öyle ki, ilerleyen kısımlardaki politik kimliklenme işlevi altındaki örneklerden birinde de görülebileceği gibi kişiler sosyal kimliklerine dair belirli bir politik bilinç edinmeleriyle birlikte aile içindeki bu gizlenmiş anıları niyetli olarak keşfetmeye yönelebilmektedir.

Katılımcıların gündelik sıkıntıları üzerine daha sık yöneltilen dayatıcı uyarılarla da beraber var olabilen bu tutumun özellikle ciddi tarihsel kıyımları yaşantılamış yaşlı nesillerin hikayeleri söz konusu olduğunda tercih edilebildiği görülmektedir. Sözlü tarih disiplinde merkezi bir araştırma konusu olan, çatışma ve barış psikolojisi, psikolojik kolektif bellek çalışmalarında yaygın olarak ele alınan ve son dönemde OB alanyazınında da az çalışma ile temsil edilen susturulmuş anıların yeni nesillerin travmatize olmalarını engellemek, karakter gelişimlerinin önüne geçmemek ve sosyal uyumu sağlamak gibi grup devamlılığı işlevleriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. (Liem 2007:168; Pennebaker ve diğ., 2013:23). Böylece, tez araştırmasının kapsamına doğrudan girmese de veriler temelinde ortaya çıkan önemli bir bulgu olarak sır saklanan bu anıların da işlevselliğine işaret etmek önemlidir.

K7: *...Aslında küçükken kulak misafiri olurduk ve hepsinin üstü örtülürdü. Hiç bahsedilmezdi, bizim yanımızda konuşulmazdı. Anneannem artık yaşlandığı için böyle ucundan ufak ufak anlatıyor ama hep böyle yarım yamalak, işte o zamanlar böyle bir şey oldu bitti gibi...*

Bazı uç durumlarda sosyal entegrasyonu sağlama çabaları kimliğin tümüyle gizlenmesi veya önemsizleştirilmesi boyutuna varmaktadır. Bu noktayı destekler şekilde aşağıdaki katılımcı Alevi olduğunu ancak lise yıllarında kendisiyle alay eden arkadaşlarından öğrendiğini ve ailesiyle yüzleşmesiyle birlikte yetiştirilme sürecinde kimliğinin kendisinden tümüyle gizlendiğini anladığını söylemiştir. Daha az katı bir tutum olarak ise bazı katılımcılar ebeveynlerinin yetiştirilmelerinde etnik veya dini kimliklerine dair herhangi bir öğreti yerine iyi bir eğitim alma, meslek edinme ve topluma uyum sağlama üzerinde durduklarını belirtmişlerdir.

K1: *Ailem hiçbir zaman Alevi kimliğimi vurgulamadı. “Çalışacaksın, kalemin kuvvetli olacak” derlerdi...*

K2: *...Babama sorardım, “boş ver Aleviliği, Alevilerle kapalı kalman gerekmez” derdi. Ben de onu uygulamaya çalışırdım, toplumun geneline açılmayıp sadece onlarla kapalı kalmak istemezdim. Yani aşmak için kendimi zorlamam gerektiğini düşünürdüm. Gerçek dünya öbür tarafta gibi geliyordu. Önceliğim, kişiliğimdi, derslerinde başarılı olursan varsın, toplumda çevrenle bir anlaşma içinde olursan varsın diye düşünürdüm...*

Bazı katılımcılar kendi çocuklarının ve genç nesillerin travmatizasyonunu önlemek adına ebeveynlerinin bu yetiştirme tarzına kendilerini yakın hissetmektedir. İlginç bir şekilde, anıların susturulmadığı, aksine, daha önce sözü edilen yoğun direktiflik kapsamında kullanıldığı evlerde büyüyen bazı katılımcılar da kendi bunaltıcı yetiştirme ortamlarına benzer koşulları çocuklarına yaşatmak istemedikleri için anılarını gizleyebileceklerini belirtmişlerdir. Yine de bu kişilerin anılar temelinde çocuklarına uyarıcı bir yönlendiricilik yapmaya dair kaygılardan kurtulamayarak kafa karışıklığı yaşadıkları da görülmektedir. Bunun ötesinde, bu gibi ikircikli kaygıların topluluk içerisinde de yaygın olduğu ve sosyal grup üyelerinin bu konular üzerinde ortak muhakemelerde bulundukları alıntılardan anlaşılmaktadır.

K2: *...Sonuçta onun yaşantısı olacak. Bak mesela, Sivas olayları bizim dönemimize rastladı. Onlar belki başka koşullarda olacaklar...*

K1: *...Küçük akrabalara akılları karışmasın diye anlatmadım, çocuğuma da anlatacağımı sanmıyorum...*

K7: *...Çocuklarıma anlatması o kadar zor ki. “Dışarda anne diyorlar, biz niye mama diyoruz, onlar demiyor? gibi şeyler söylüyor. O kadar güzel sorular soruyor ki bana, benim mantığım yetmiyor...*

Gerçekten bir şeyler bilmeleri, gerekir mi? Nasıl anlatmalıyım, onda çok kararsızım. Çünkü ben duyduğum zaman küçükken, büyük bir kızgınlık, üzüntü, haksızlığa uğramışlık, duyguları hissettiğim için aynı şeyleri onlara yansıtmak

istemiyorum. Onların üzülmelerini, aynı duyguları yaşatmak istemiyorum. Ama ister istemez, belki bir şekilde karşılaşacaklar ve benim dışımda gelişecek bu duygu. Yani kader olarak karşılaşacaklar, yine cemaatin konuştuğu konular bunlar. Nasıl hazırlayabilirim, ancak kendileri bir şey sorduğunda mümkün mertebe nötr kalarak ya da olanı anlatıp duygu geçirmeden beki bir şeyler anlatabilirim. Sadece izah edebilirim yani. On sene sonra dünyanın nasıl bir yerde olacağını bilmiyoruz. Büyümesinler bizim gibi diyorum da...

K6: *...Kişisel anısını anlatırken insanın ister istemez tepkisi oluyor. O duyguyu ona vermek şahsen istemiyorum. Ama ülkede böyle bir gerçeğin var olduğunu, sadece bize değil, herkese olan bir ayrımcılık olduğunu anlatmak daha doğru sanki. Ki, bunu zaten ister istemez göreceklerdir...*

Kolektif anıların ve sosyal kimlikle ilgili toplumsal olayların diğer nesillere aktarılmasını korunma amacıyla değil politik bir eylem olarak değerlendiren ve savunan Alevi bir katılımcının düşüncelerinde bile, aşağıdaki alıntısında görülebileceği gibi, bu kararsızlık duygusu kendini göstermektedir.

K3: *...Bunların aktarılması ve kesinlikle unutturulmaması gerektiğini düşünüyorum. Bu konuda biraz eksikliğimiz de var. Ben kolektif bir hafıza ve bilinci sürdürmeye ve hatta bilinç eksikse güçlendirip devam ettirmekten yanayım. Ama Türkiye’de neyin ne olacağı haftalarca belli olmadığı için güvenlik açısından benim de böyle endişelerim olabilir. Çok güvenip bunu yaparım da diyemiyorum baştan. Kalbimden geçen, kolektif hafızanın sürdürülmesidir...*

2.1.3.4. Politik-Sosyal Kimliklenme ve Toplumsal Koşullarla İlgili Netlik

Kazanma

Sosyal kimliğe yöneltilen ayrımcılık ve örseleyici davranışların anılarının yönlendiriciliği oldukça baskın olsa da araştırmada bu tip yaşantıların çok yönlü ve güçlendirici işlevleri olabildiğine dair de ipuçları edinilmiştir. Daha net bir ifadeyle, gündelik hayattaki olumsuz deneyimler, otorite ve kurumlarla yaşanan zorlukların yanında vurucu toplumsal olaylar katılımcıların giderek ayrımcılık içeren toplumsal yapıları anlamlandırmalarını sağlamış, bu da kimi zaman kimliklerine dair olumsuz duygulardan sıyrılmasına ön ayak olmuştur. Ancak bunun da ötesine geçen bazı durumlarda bu tür sorgulama ve çıkarımlar kişiyi sosyal kimliğini kuşatan sosyo-politik ve tarihi süreçler hakkında bir bilinçlenme ve bilgilenme sürecine sevk etmiştir. Bu tür bir kimliklenme arayışı ise politik görüşlerin ve toplumsal değerlerin netleşmesinin yanında olumlu bir sosyal kimlik imajının pekişmesiyle sonuçlanabilmektedir. Ayrıca, sosyal kimliğin Türkiye tarihi içerisindeki konumuyla

ilgili bilgilenmenin kimlik gururunu tesis etmenin ötesinde kişiye sosyal kimlik tehdidi içeren güncel olaylarda öz-savunucu pratik bir donanım sağladığı da anlaşılmaktadır.

OB işlevleri alanyazınında ele alınmış kavramlardan biri olan kişisel kimlik işlevi kişinin zaman içerisinde anıları üzerine yaptığı muhakemelerin hayat hikayesi kapsamındaki farklı benlik kavramlarını giderek bütünleştirmesini ifade eder (Wilson ve Ross, 2003:147). Özetle, bu başlık altındaki anlatılar da bu kavramı genişletmekte, diğer bir deyişle, sosyal kimliği tehdit eden deneyimleri anlamlandırma çabasının, ilişkili otobiyografik muhakemelerin ve bunun uzantısı olarak niyetli girişilen bilinçlenme süreçlerinin kişiye tarihsel ve sosyo-politik yapılar çerçevesinde sosyal kimliği ve (kimlikle ilişkili olarak) kendisi hakkında bütüncül bir kavrayış sunduğunu göstermektedir.

K2: ...Böyle insanlar olduğunu öğrenmiş oldum yani. Öyle bir insan olabileceğini gördüm. Söyleyebilecek bir insan olduğunu gördüm. Öldürmeye kadar götürebilecek insanlar... “Benim babam hoca” diyor. Baban hoca olunca karşındakine zarar verebilme hakkını nasıl kazanıyorsun? Mantık yok yani. Böyle bir görüş karşısında olduğunu anlayınca bende bir sorun yok diyorsun. Ben bu olayı doğru değerlendiriyorum, boşlukta da olmama gerek yok. Demek ki ben toplumda bunun cevabını ararken bunlarla da karşılaşabilirim...

K9: ...Orada sana üstünlük kurmak amacıyla, o psikolojiyle söylenmiş cümleler olduğunu çok iyi anlıyorsun. (Polis) “Çantalarından silah bile çıkabilir, değil mi ha ha ha” diye güldü. Ben bu olayın Muğlalı birine yapılmayacağını, Ankaralı birine yapılmayacağını, Yozgatlı birine yapılmayacağını çok iyi biliyorum. Sen oraya ait olmadığını, sen ne yaparsan yap ne kadar kendini eğitirsen eğit ne kadar iyi davranırsan davran ne kadar vatandaşlık görevlerini yerine getirirsen getir, kolluk güçleri tarafından bizzat oraya ait hissettirilmeyeceğini görüyorsun. Bunu sana Ankara’da bir polis memuru hissettirebiliyor. Diyarbakır’daki polis memuru da sana hissettiriyor. İstanbul’daki bir memur da hissettiriyor. Yani sosyal yaşantıda Diyarbakırlı isen kafese kapatılmış hissediyorsun...

... Bana düşman gözüyle baktıklarını defalarca gördüm. Yani en alttan, en üstüne kadarını gördüm. Kendi algıma güvenerek, kendi gözlemlerime güvenerekten bu karara vardım. Yani bir şey yaşayıp, parlayıp, “lanet olsun, başımıza neler geldi” şeyine girecek bir insan değilim. Puzzellar bir araya geldiğinde bunu defalarca gösteriyor sana...

Bir tek olayla olmuyor. 10-13 yaşından beri gördüğüm yığınla şeyden sonra senin o olayı farklı görme ve Polyannacılık yapma ihtimalin yok. Bunu siz yaşasanız ne dersiniz?...

Belki bu hâkim Diyarbakırlı olduğumu gördükten haksızlık yaptı. Ama bir insan bir ülkenin hâkimine savcısına güvenemezse neye güvenir? Hadi cahil biri olsa, cahildir dersin ama bir hâkimi savunabilir misin? O zaman benim kafamda şüpheler oluşur. Hadi Yozgatlı, eğitimsiz bir insana bizi öyle gösterdiklerinden ötürü veya ona öğretilenler yüzünden öyle kötü davranabilir ama bu ülkenin bir bölge idare mahkemesin hâkimi bu kararını bozmadı. Maddi bir kayıp yok dedi. Ben 193,5 TL ödedim. 8 ay hayatımdan gitmesinden vazgeçtim...

K3: ...Bunlara maruz kalarak, toplumda aslında bize yönelik ne kadar nefretin olduğunu deneyimlemiş olduk. Ama esas beni bilinçlendiren şey, böyle böyle, yakın tarihte toplumumuzun yaşadığı şeyleri öğrenmek oldu...Yaşadıklarımın üstüne, toplumun kolektif ülkede çoğunluğu oluşturan gruplar tarafından maruz kaldığı şeyleri görünce ve bunların sistematik yanını gördükten sonra, kafamda bazı şeyler çok daha net olmaya başladı. Yani rastgele bir nefrete maruz kalmıyoruz, sistematik bir şey vardı karşımda. Ve yer etmiş bir şey. Bunun bilincine varıp, daha yakın tarihli olan şeyleri araştırıp inceledikten, gördükten sonra düşüncelerim, değerlerim daha sağlam oturdu diyebilirim...

Aşağıdaki ilginç anekdot 1980 askeri darbesi sırasında babası ve amcasının hapsedilme ve kötü muameleye dair sakladıkları anılarını bilinçli olarak keşfetmeye girişen bir Kürt katılımcıya aittir. Yetişme sürecinde Kürtçe de öğrenemeyen bu katılımcı bu kararı Türkiye ve Kürt tarihi hakkında okuma ve bilgi edinme sürecinden sonra aldığını belirtmiştir.

K8: ...Benim anne tarafım 11 kardeş. Bakıyorsunuz küçük kardeşlerden birinin başına bir olay geldiğinde bütün aile biliyor. Ama o konu artık çok fazla konuşulmamak dillendirilmemek üzere üstü kapatılıyor. Büyüdükçe, “anne şu nerde, bu nerde” diye sorunca az çok da olsa bazı olayları anlatıyor. Hele babam (tutuklama ve kötü muameleyi) bunları hiç anlatmadı. Ama aile büyükleri biliyorlar. Örneğin, kendinden on yaş küçük kardeşin zamanında tutuklandığı, abisinin hapiste yattığını, kötü muamele gördüğünü biliyor. Belli bir yaştan sonra, okumalarım, bilinçlenme kararımın sonra sorular sorunca yüzleşmeler oldu...

Başlangıçta kısaca değinildiği gibi, sıradaki alıntı politik bilinçlenme ve kimliklenme sürecinin bireylere benzer olaylarda kendilerini savunma kaynakları da sunarak kesişimsel olarak benlik güçlendirici bir rol de üstlendiğini göstermektedir.

K8: ...Bu olay başıma geldikten sonra insan ister istemez içine kapanıyor. Dayanacağı bazı insanları arıyor. Ben bir şeyler öğrenerek bu insanlara cevap verebilmeliyim de dedim bilinçlenme isteğimin yanında, böyle başladım. Bu kadar konuşuyorlar da mesela artık diyebiliyorum, “benim ailem de Kurtuluş Savaşı’nda savaştı, sen ne hakla bana böyle bir şeyle gelebilirsin?” gibisinden cevaplar verebiliyorum artık. Hem kendi aile geçmişimi hem de Diyarbakır insanının ya da o bölge insanının tarihini, Türkiye Cumhuriyeti için neler yapmışlar, neler vermişler bunları öğrendikçe sesim biraz daha gür çıkmaya başladı. Bu tür şeyler beni güçlendirdi. Böyle şeyler yaşamam bana başta korku, endişe gibi şeyler yaşattıktan sonra şimdi çok daha güçlüyüm, özgürüm, biri bir şey söylediği zaman çat diye cevabımı verebiliyorum. Niye? Çünkü okumuşum. At gözlüğümü çıkarmışım. Beynimi özgür bırakmışım. O olaylar sayesinde bugün daha aydın, daha vizyonlu bir insan oldum...

2.1.3.5. Arkadaşlar Arasındaki Anı Paylaşımları: Kimlik Sunumu, Kolektif Eylem Üzerine Muhakemeler, Dış Gruplara İlişkin Duygu ve Tutumlar

Arkadaşlar arasındaki anı paylaşımları ve anı muhakemeleri, özellikle işlevlerin kesişimi açısından, mevcut alanyazına büyük ölçüde yabancı çok yönlü anlayışların kazanılabileceği bir diğer alandır. Buna ilk örnek, katılımcıların kendilerini ve sosyal kimliklerini hedef almış adaletsizlikleri dile getirmeye dair duygusal ihtiyaçlarının alanyazında tanımlanmamış bir yönlendiriciliğe yön vermesi, yani kişileri bu tür haksızlıklardan habersiz, çoğunlukla hâkim grup üyesi arkadaşlarını bilinçlendirmeye yöneltebilmesidir.

Anlatılar, duyulmaya ve adaletsizliği dillendirmeye yönelik bu benlik ihtiyacının karşı tarafça eşitlikçi bir tutum gösterilmesiyle karşılandığı durumlara ise anlaşılmış hissetmek, hâkim grup üyelerine ön-yargının ve güvensizliğin azalması, gelecek zorluklarla başa çıkmaya dair motivasyon kazanılması gibi ek psikolojik kazanımların eşlik ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, böylesi etkileşimlerin anlatıcılarda uyandırdığı bu duyguların (ve büyük olasılıkla bunlarla bağlantılı oluşan belirli bir adalet duygusunun) alanyazındaki geleneksel duygu düzenleme tanımlamalarından farklılaştığı söylenebilir. Yine, bu özgün duygu düzenlemenin sosyal kimlikle ilişkili spesifik bir benlik güçlendirici deneyim olduğu düşünülebilir. Ayrıca, bazı katılımcılar bu tür yaralayıcı deneyimlerini eşitlikçi bir tutumla dinleyip değerlendiren kişilerle güven duygusu temelinde samimi dostluklar geliştirebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bulgu da anı işlevlerinin sosyal bağ kurmak şeklindeki en genel tanımlamasını ayrıntılandırmaktadır.

İlişkili olarak anlatılarda göze çarpan bir diğer ilginç unsur, bu etkileşimlerde dinleyicinin de çoklu sosyal kimliklerinden birinin baskılanmasına yönelik kendi anılarından bahsedebilmesidir. Örneğin, aşağıda görüleceği gibi muhatabının etnik kimliğine yönelik yaşadığı haksızlıkları dinleyen Türk-Sünni bir dinleyici karşılık olarak kadın olmasından veya dini muhafazakarlık yönünde baskılanmasından ötürü yaşadıklarını anlatabilmekte ve bu sohbetlerin her iki tarafta da empati ve dayanışma duygularını pekiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu bulguların yine, alanyazında anıların

sosyal işlevlerine dair sosyal bağlar ve yakınlık kurmak şeklindeki genel ve tek yönlü tanıma derinlik getirdiği açıktır.

Diğer bir çarpıcı bulgu, sancılı toplumsal olaylara ilişkin benzer aile hikayelerine sahip aynı kimlikten arkadaşlar arasında bireysel ve aile anıları üzerine yapılan paylaşımlardır. Bu gibi konuşmaların sağaltıcı olduğunun belirtilmesi sebebiyle bu özel etkileşimleri toplumsal travmanın ortak işlenmesi şeklinde yorumlamak mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla, ortak hikayelerden yola çıkan ve sosyal kimliğe dair karşılıklı muhakemelerin yapıldığı bu sohbetlerin benlik süreçlerine de etki ettiği açıktır. Öyle ki, spekülatif olarak kişilerin sosyal kimliklerinin politik tarih içerisinde konumlanışını anlamlandırma çabalarının veya maruz kaldığı adaletsizlikleri dile getirmelerinin benliğe dair de bir netleşme ve bütünleşme duygusunu ve olumlu bir benlik imajını beraberinde getirebileceği de düşünülebilir.

Bu psikolojik boyutların ötesinde, benzer paylaşımların açık politik motiflerle de yapıldığı, diğer bir deyişle örgütlenme ve kolektif eylemlilik yöntemleri üzerine ortak muhakemeler yapılan arkadaş gruplarında bu tür anıların gündeme getirilerek tartışıldığı görülmektedir.

Bu gibi anı paylaşımlarında bulunan, empati ve dayanışma duygularını deneyimlemiş kişilerde özdeşleşmenin artması-sosyal kimliğin politize olması veya adaletsizlik algısının belirginleşmesi gibi (SIMCA ve EMSICA modellerinde de kilit değişkenler sayılan) durumlarda bu dinamiklerle etkileşecek ve kolektif eyleme yönelimi pekiştirecek öznel bir zemin oluşmuş olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, tez araştırmasının bir sonraki kısmında kolektif eyleme katılım kapsamındaki analizlerin örneklediği gibi, sosyal işlevler kapsamında daha önce tanımlanmamış bu özgün anı paylaşımları aktivizm, savunuculuk, dayanışma ağları gibi sosyal kimlik temelinde faaliyet gösteren pek çok eylemliliğin sosyal psikolojik dinamiklerinin ayrıntılandırılmasına da katkı sağlayabilir. Aşağıdaki anlatılar bu bulgu ve çıkarımları temellendirmektedir.

K3: ...İlk başta en temel güdü artık bunları paylaşmak, açıkça konuşmak istiyordum. Çünkü içimde tuttukça bir çaresizlik birikiyordu. Bir yerde hem yaşadıklarımı paylaşmak, insanları bilinçlendirmek bir yerde dertleşmek de giriyordu. Yani birden fazla duygu giriyordu. İlk olarak, benimle aynı deneyimi yaşayan insanlar değildi paylaştığım insanlar. Daha deniz kıyından gelen, çoğunluk gruptan ama muhafazakâr olmayan insanlardı. Böyle şeyler de yaşamamışlardı. O zamanlar içimde tutmak istemiyordum artık. Paylaşmak

istiyordum. Yaşadığım şeyleri, Alevilerin yaşadıkları haksızlıkları başka insanlar da bilsin istiyordum. Daha sonra benimle benzer düşünceleri olan insanlar daha arttı. Hazırlıktan sonra. Yine bazı arkadaşlarımın yaşadığı şeyler de var. Daha önce söylediğim gibi kendi muhafazakâr ailelerinden baskı gören arkadaşlarımın deneyimleri de benzer şeyler. En azından kişinin psikolojisine etki etmesi açısından, bir yerde dertleşme fonksiyonu da var diyebilirim...

...Alevi arkadaşlarımın çok büyük çoğunluğu politik olarak da benimle çok yakın düşüncede olan insanlar. Öyle olmasa da yine mesela sosyalist arkadaşlarımla da konuşup tartışabiliyorum bu konuları. Anılarımızdan örnek verip konuştuğumuz konular nasıl rahatlıkla efektif bir politika, örgütlülük, eylemlilik yürütülebilir veya yürütülmeli tartışmaları dönüyor. Mesela kimliğe mi vurgu yapılmalı yoksa kimlik ikinci plana mı atılmalı?...

...Benimle aynı kimliği paylaşıp benzer sorunları yaşamış hatta aileleri benim ailemden çok daha ağır şeyler yaşamış arkadaşlarım da oldu burada. Bir arkadaşımın bir akrabası Maraş olaylarında hayatını kaybetmiş. O zaman doğmamış bilmiyor ama ailesinin yaşadığı böyle bir şey var. Aileleri hapis yatan arkadaşlarım oldu. Bir yerde hem dertleşme hem de kendi geçmişlerimiz hakkında konuşmanın da rahatlatıcı bir bakıma yaraları sağaltıcı etkisi de oldu...

K9: ...Açıkçası o an bir şey planlamıyorsunuz. Belirgin bir beklentiniz söz konusu değil. Anlatılacak biri olduğuna inanmış, anlatıyorsunuz. Ben buna benzer bir olay yaşadım İstanbul'da. Diyarbakırlı liseden bir arkadaşım vardı. İki yıl önce ben İstanbul'a gittiğimde Kadıköy'de oturuyordu. Her gittiğimde istisnasız gördüm. Orada, onun ortamında, bir arkadaş, Diyarbakır'daki hayatı, oradaki yapıyı, yeni tanışmışız bu arada, sordu. Ben de anlattım. Sur olayları vardı, biraz daha iç yüzünü, biraz daha görmediklerini anlattım. Yeni tanıştığım arkadaş hüüngür hüüngür ağlamıştı. Hayatımda bunu unutamam. Hatta ben ondan özür dilemiştim. Çok mu dramatize ettim ağlatana kadar diye özür dilemiştim. O da "inanılmaz suçlu hissediyorum, size bu yaşatılanlardan, doğrudan veya dolaylı olarak biz de sorumluyuz" dedi. "Eşitliği kurabilirsek siz bunları yaşamayacaktınız" dedi. Dolayısıyla ben anlatırken, çok çok kötü etkilenen insanlar gördüm. Kendisi bir kız arkadaşı. Bir kız çocuğu olarak "şunu yapamazsın, bunu yapamazsın, şu insanlarla tanışamazsın" diye yetiştirmişti. Kötü hissetmişim ama bir taraftan da beni dinleyen, anlayan insanlar da gördüm. Bu yüzden çok iyi oldu. Yoksa o genelleme çamurunun içine tümüyle girmemi sağlıyordu insanlar...

Arkadaşlar arasında genel sohbetlerde ve sosyalleşmeye yönelik buluşmalarda da yakın zamanlı yaşantıların spontane olarak dile getirilebildiği ve bunun gerginliği atmak, sıkıntı boşaltmak, rahatlamak, sosyal destek hissetmek gibi genel duygu düzenleme ihtiyaçlarına hitap ettiği görülmektedir. Aşağıdaki katılımcı bu konuşmalarda mizahın da zaman zaman hafifletici ve duygu düzenleyici bir unsur olarak devreye girebildiğine dair ilginç bir veri sağlamıştır.

K6: ...Anlatırım rahat rahat. Aslında bizim Ermeni masalarında böyle şeyler komiklik olsun diye çok anlatılır. O bana bunu dedi, o da bana bunu dedi gibi. İnsanların dedikleri böyle gülünç şeylere sebep olabiliyor. Acı ama komik bir yandan da...

... Dertleşmek gibi sanırım bu konuşmalar. Benim yaşadığım şeyleri benzer şekillerde başkaları da yaşıyor duygusu. Benimle aynı yöne bakan, benimle aynı şartlarda olan insanlarla konuşmak da belki iyi geliyor. Tek senin başına gelmediğini bilmek de belki seni biraz içten içe rahatlatıyor olabilir. Sünni arkadaşlardan destek görmek de hoşuma gidiyor tabii. “Ne saçmalyor bunlar” demeleri de iyi geliyor. Desteklenmek yani. Direkt o konuyu konuşmuyoruz da konu açılırsa. Zaman zaman diyelim. Toplaştıkça...

K7: ...Muhtemelen anlaşılacak istemek olabilir. Genelde anlattım evet. Daha çok kendi içimizde, cemaatte, arkadaşlarımla, ailemle konuştum. Hem kendi içimizde hem bizim gibi olan Türk arkadaşlarımla dertleşme çok oluyor. Genelde kendi içimizde, az gruplarda. Tabii sonradan sonradan çok samimi oluyorsun. Sonra paylaşınca, insan acısını gösterince sana yakınlaşırsın derler ya öyle bir şey...
... Mesela benim çok yakın bir arkadaşım, üniversiteye kaydolacağı sırada oturum izni istemişler, “senin varsa seninkini ver, 4000 yıldır bu topraklarda yaşıyorum, bir yerden gelmedim” demiş. Onun daha siyasi bir görüşü vardır. Daha solcudur...

K4: ... Dertleşmek, anlaşıldığını hissetmek akıl almak, vermek hepsi ihtiyaç...
(Soru: Anlattığınız insanların, benim de başıma bu gelmişti diye anlattıkları oluyor mu?)

Tabii mesela Kürt arkadaşlarım “Sen Alevi olmasan, azınlık olmasan bizi böyle anlayabilir miydin?” derler. Dertleşme, akıl alma, verme hepsi var...

Kimi durumlarda bir sosyal grup üyesinin yaşadıklarının anlatıcısından çıkarak arkadaş ağları içerisinde yayıldığı da görülmektedir. Aşağıdaki alıntı sosyal kimlik temelinde anı paylaşımlarının sunduğu özgün dayanışma ve psikolojik-sosyal desteğin kapsamlılığına işaret eden önemli bir örnektir.

K9: ...İnsanlar deneyimlerini ve yaşadıkları kötü durumları birbirlerine anlatıyorlar. Bana anlatılan çok şey oldu. Yurtta kalan üniversiteli arkadaşlarım, devlet yurtlarında, diğer yurtlarda yaşadıklarını anlatıyorlardı. Hiçbir şey yapamıyorsunuz. Yani düzgün bir şey...

Bu olayı ben telefonda bir arkadaşımdan duydum. “Falan kişi şöyle şöyle bir olay yaşadı”, diye bana anlattı. Sonra ben Diyarbakır’a ilk dönüşümde aradım, yüz yüze görüştük. O zaman anlattı. Herkesin ihtiyacı farklıdır. İnsanlar o çaresizlik içinde onu rahatlatacak, onun psikolojisini düzeltecek bir kelime, bir cümle bekliyor...

2.1.4. Tartışma

Tez çalışmasının en başında belirtildiği gibi OB’ ye dair işlevsel perspektif gerçek hayat bağlamlarının kişisel belleği kuşattığı ve yine bu bağlamların gereklerine göre faaliyet göstermek için kişide çeşitli kapasiteler oluşturduğu anlayışıyla belirmiş,

öncü ilk kuramsal tartışmalar anı işlevselliğini yaşam deneyimlerinin karmaşası içerisinde açıklama çağrısında bulunmuştur (Neisser, 1982:9, akt., Pillemer, 2009). Oysa ki, güncel kuramsal ve görgül incelemelerde bireyselleştirici bakış açıları halen baskın konumdadır ve farklı sosyo-politik bağlamların karmaşasından yalıtılmış deneysel analizler ön plandadır. Keşfedici bu çalışma, özellikle dezavantajlı sosyal kimliklerin bu bağlam ve süreçlerin etkisiyle maruz kaldıkları ayrımcılık ve kimlik örselenmesi şeklindeki özgün zorluklarla bireysel ve sosyal grup düzeyinde başa çıkarken anılarını nasıl kullandıklarını ve paylaştıklarını araştırmış ve güncel alanyazındaki bilindik tanımları detaylandıran çok yönlü kavramsal kategoriler belirlemiştir.

Öncelikle, araştırma sonuçları anıların salt kişinin zihninde yönlendirici yönergeler olarak yer tutan ve kişinin sosyal ihtiyaçlarına yönelik bireysel olarak kullandığı olgular olmadığını; aksine girift şekillerde sosyal grupla ilişkili kanallar içerisinde dolaşıma girerek sosyal kimlikle ilişkili işlevler de gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı zamanda, tanımlanan özgün işlevsel kategoriler ancak genel bir çerçeve sunabilen üç işlevin kesişimine dair alanyazında hala belirsizliğini koruyan sorulara da derinlik getirici bulgular sağlamıştır.

Genel olarak, sonuçlar incelenen ana tipinin, alanyazında tanımlandığı gibi, kapsayıcı bir yönlendiriciliği olduğunu ortaya koysa da bu işlevselliğin hem birey bazında hem de iç ve diğer dezavantajlı gruplar düzleminde benlikle ve sosyal süreçlerle iç içe geçecek şekilde aktarıldığını göstermektedir. Yönlendirici bireysel deneyimlerin benlik sunumu, savunması gibi pragmatik amaçlarla kullanılırken politik kimliklenme gibi karmaşık süreçlere de yön vermesi bu durumu birey düzeyinde örneklemektedir. Diğer taraftan, yönlendiriciliğin diğer grup üyelerini bilinçlendirme gibi alanyazında ele alınmamış boyutları da kapsayabildiği; bunların da motive edici ve kalıp-yargıları engelleyici, farklı gruplara empati ve dayanışma uyandırıcı çeşitli psikolojik ve sosyal kazanımla sonuçlandığı görülmektedir. Yine, sosyal kimlikle ilişkili ortak travmatik anıların sohbetlerde psikolojik bakımdan benlik netleştirici kazanımlara olanak sağlar şekilde muhakeme edilmesi, anıların kolektif eylem yöntemleri üzerine tartışmalarda gündeme getirilmesi alışageldik işlev tanımlarının ötesine geçen ve kesişimselliği örnekleyen bulgulardır.

Dolayısıyla, bu gibi tespitler hem kategorik açıdan hem de kesişimselliğe vurgu yapar şekilde OB işlevlerinin yaygın tanımlarını detaylandırmakta ve nüans sağlamaktadır. Örneğin bu yönde, sosyal OB işlevinin sosyal bağlantı için konuşma malzemesi sağlaması şeklindeki geleneksel tanım yukarıdaki çok yönlü etkileşimler temelinde derinleştirilmiştir. Yine, alışageldik tanımlarının ötesinde, bilinçlendirici yönlendirici kullanımın toplumsal adaletsizlikleri, kişinin kendisini ve yakınlarını etkilemiş topluluk yaralarını dile getirme gibi sosyal kimlik temelinde bireysel bir psikolojik ihtiyaçtan ileri gelebildiği gösterilmiştir. Yazarın bilgisi dahilinde, sosyal kimlik kaynaklı ihtiyaç ve sonuçlarla çeşitli gruplardan arkadaşlarla yapılan bu özel anı paylaşımları alanyazında ele alınmamış konulardır.

Yine, araştırmada sosyal kimlik açısından OB işlevlerinin kesişimselliğine yönelik bazı spekülatif argümanlar öne sürülmüştür. Örneğin, sosyal grup devamlılığına yönelik aile büyüklerinin yaygın olarak yönelttiği yönlendirici ve koruyucu uyarıların aynı zamanda bu kişilerin bazı olası benlik ihtiyaçlarını karşılarken farklı sosyal kazanımları da beraberinde getirebildiği düşünülmüştür. Ayrıca, yeterli kanıt tarafından desteklenmese de sarsıcı kısımlara dair topluluk anılarının hem kasıtlı şekilde yönlendirici hem de topluluk buluşmalarında doğal olarak gündeme getirilmesinin sosyal grup devamlılığına ve kolektif belleğin korunmasına hizmet edebileceği akla yatkın görülmüştür.

Çalışma kapsamında odaklanılmasa da verilerden ortaya çıkan bir diğer ilginç bulgu da susturulmuş anılara yönelik anlatılar olmuştur. OB incelemelerinde yeni yeni tanınmaya başlayan (Fivush 2004a:89, b:91, 2010:93 Stone ve diğ. 2012:49), ancak barış psikolojisi, psikolojik kolektif bellek araştırmalarında görece yer edinmiş olan (Licata ve Mercy 2015:195; Fivush ve Pasupathi 2019:138; Pasupathi ve McLean 2010:86) bu konu, yine grup devamlılığına dair bir diğer yönlendirici mekanizma olarak değerlendirilmiştir. Susturulmuş anıların gelecek çalışmalarda özellikle kolektif bellek (kolektif belleğin aşınması, yeniden kurulumu, dönüştürülmesi, geri kazanımı) kapsamında daha ayrıntılı ele alınması, bunun yanı sıra kimlikle yeniden özdeşleşme, kimliklenme bakımından incelenmesi ilgi çekici olabilir.

Sonuç olarak, bu nitel araştırma ile bu gibi eksenlerde özgün katkılar sağlanmıştır. Ancak, bu tez araştırmasının en genel amaçlarının sosyal kimlikle ilgili OB işlevselliğini OB işlevleri alanyazının gündemine taşımak ve bu çerçevenin ayrıca

sosyal kimlik yaklaşımı içerisinde (kolektif eylem gibi) çeşitli konuların incelenmesine dahil edilebileceğini vurgulamak olduğu tekrarlanmalıdır. Bu hedef doğrultusunda, sıradaki nicel yöntemi kullanan aşamalar bu kısımdaki kimi kavramsal kategorileri işevuruklaştıran bir ölçüm aracı geliştirmiş ve bunların kolektif eylem kapsamındaki düzenleyicilik rollerini incelemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA 2

3.1. AMAÇLAR VE HİPOTEZLER

Çalışma 2'nin ilk amacı nitel aşamanın sosyal kimlikle ilişkili OB işlevlerinin bireysel ve sosyal grup düzeyinde kullanımına dair sunduğu kavramsal materyali bir ölçüm aracı halinde işevuruklaştırmaktır. Bunun yanı sıra, hem geliştirilen bu ölçüm aracının geçerliğine ek destek sağlamak hem de daha önce gündeme getirildiği gibi anı işlevlerinin sosyal kimlik yaklaşımı kapsamındaki araştırmaları derinleştirebileceği görüşünü temellendirmek amacıyla saptanan anı işlevleri kolektif eyleme katılım çerçevesinde düzenleyiciler olarak incelenmiştir.

Nitel çalışmada beliren zengin yelpaze içindeki kavramların tümünü, özellikle kesişimsel niteliklerinden dolayı, net olarak kategorileştirmek mümkün olmamıştır. Ancak tespit edilen bazı kavramlar yapılandırılmaya çalışılmıştır. Daha ayrıntılı olarak, bu sistemleştirmenin özellikle söz konusu anı işlevlerini bireysel ve politik kullanım bakımından ayırtırmak yoluyla yapılabileceği belirgin olarak göze çarpmıştır.

Örneğin, önceki kısımda detaylı olarak betimlenen geniş kapsamlı uyarma ve koruma amaçlı yönlendiricilik her ne kadar son kertede sosyal grubun devamlılığını sağlama amacı taşısa da gündelik hayatta bireylerin maruz kaldığı tehditlere karşı önlem almalarını temin etmek hedefiyle yakınlarınca yapılmaktadır. Yine, özellikle arkadaşlar ve yaşlılar söz konusu olduğunda hem iç hem de diğer dezavantajlı grup üyeleriyle yapılan anı paylaşımları çoğunlukla gündelik hayattaki zorluklardan kaynaklanan sosyal-duygusal destek ve rehberlik almak ve vermek gibi görece bireysel ihtiyaçlarla hayata geçirilmektedir. Sosyal kimlikle ilişkili geçmiş olumsuz deneyimlerin kişiyi katı bir şekilde içe kapanmaya, bireysel bir hayat tarzı sürmeye veya politik özellikte etkinliklere katılımdan geri durmaya yönlendirmesi veya daha esnek şekilde sosyal ortamların gereklerine uygun, pragmatik bir benlik sunumu becerisi kazandırması da gündelik hayat gereklerine göre biçimlenen ve öncelikli olarak bireyin ihtiyaçlarına hitap eden kullanımlardır.

Buna karşılık, önce kısımdaki materyalin işaret ettiği diğer bir kilit kavramsal alan bu anıların politik ve toplumsal mecralara kanalize edilmelerini örneklemektedir. Bu kapsamda ilk olarak, kimlik tehdidi içeren deneyimlerin zaman içerisinde kişileri bir kimliklenme arayışına sevk edebildiği, bu süreçte edinilen bilgiler doğrultusunda anıların tekrar anlamlandırılarak netleşen ve konsolide olan inanç ve değerlerle bütünleştirildiği anlaşılmaktadır. Anıların öncelikli olarak politik hedeflerle kullanımının diğer bir çarpıcı ve belirgin örneği de etkin kolektif örgütlenme ve eylemlilik yolları üzerine yapılan fikir tartışmalarında katılımcıların anılarını gündeme getirerek ortak muhakemeye açmasıdır. Dolayısıyla hem kimliklenme deneyiminden geçmiş kişilerin hem de bu tür etkileşimlerde bulunmuş bireylerin kimliklerine dair başlangıçta olumsuz anıları yeni bir otobiyografik muhakeme ile dönüştürüp kolektif ve politik hedeflere koşabileceği düşünülebilir.

Ayrıca, sözü edilen bu bireysel veya politik alan ve hedeflere göre yapılacak ayrıştırmanın bu kısımdaki psikometrik analizler kapsamında ele alınan ve SIMCA'dan esinlenen kolektif eyleme katılım modellerinde anı işlevlerinin düzenleyicilik rolleri açısından mantıklı hipotezlere olanak sağladığı düşünülmüştür. En genel ifadeyle, görece olarak politik nitelikli anı kullanımlarının özellikle gruba karşı algılanan ayrımcılık aracı değişkeniyle kolektif eyleme katılım arasındaki ilişkiyi düzenleyeceği; buna karşılık öncelikli bireysel hedeflere hizmet eden anılarda bu düzenleyiciliğin söz konusu olmayacağı veya negatif yönde olabileceği akla yatkın önermeler olarak değerlendirilmiştir.

Bütün bu hedefler doğrultusunda, ölçüm aracında “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar”, “içe kapanma”, “benlik sunumu” ve “uyarıcı-direktif yönlendirme başlıkları altında görece bireysel kullanımları; “kimliklenme” ve “kolektif eyleme güdüleme” başlıkları altında da politik kullanımları işevuruklaştıran toplamda 41 madde oluşturulmuştur. Aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği gibi, başlangıçta 716 kişinin katılımıyla elde edilen verilerin açımlayıcı faktör analizi sonuçlarının bu altı faktörü net olarak ortaya koyacağı öngörülmüştür.

3.2. YÖNTEM

3.2.1. Örneklem

Yukarıda açıklandığı gibi, nitel araştırma bulgularının nitel çalışmaların dayandığı bilim felsefesi ilkeleri çerçevesinde kendi içinde yorumlanmasının ötesinde, tez çalışmasının diğer aşamaları için de keşfedici bir motivasyonla değerlendirilebileceği düşünülmüştür. Daha net olarak, bu kapsamlı verinin sunduğu kavramların sosyal psikolojinin ağırlıklı pozitivist paradigmasına uygun olarak genel kategorilere dönüştürülebilecekleri ve sosyal psikolojik dinamiklere ışık tutacak şekilde incelenebilecekleri varsayılmıştır. Genellemeye olanak veren bir araştırma tasarımı ise yalnızca belirli bir sosyal kimliği kapsayan bir örneklemle mümkün değildir. Bunu ötesinde, araştırma konusunun hassas özelliğinden dolayı önceki aşamada birçok kişinin katılıma çekince gösterdikleri göz önüne alınmış ve nicel verileri de yalnızca etnik ve dini kimlikler kapsamında toplamının kısıtlı bir örneklem sayısı ile sonuçlanacağı öngörülmüştür.

Bütün bu sebeplerle, araştırmaya dahil edilme ölçütleri diğer sosyal kimlikleri içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu doğrultuda, oluşturulan web-ankete katılım çağrısında 18 yaş üstü olan ve (etnik-dini kimlik, toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik, engellilik vb). herhangi bir sosyal kimlik kategorisi temelinde ayrımcılığa veya (alay, küçümseme, hakaret, ima vb. gibi) sosyal kimliği örseleyici davranışlara maruz kaldığını düşünen herkesin katılabileceği belirtilmiştir.

Sonuçta çalışmada 716 katılımcı yer almış ancak aşağıda anlatılan veri temizleme işlemi sonucunda 683 katılımcının puanlamaları analizlere dahil edilmiştir. Bu katılımcıların büyük çoğunluğunun kadın (% 82.7), hayatlarını en çok şehir merkezinde geçirmiş (% 66.3), lisans mezunu (% 59.2) ve evli (% 60.3) olduğu görülmektedir. Ayrıca, katılımcılar kişisel olarak alt-orta veya orta (% 48.2) ve aile geliri bakımından orta (% 49.8) gelir grubuna dahil oldukları beyanında bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra, katılımcıların çoğunluğu (% 61.7) ölçüm araçlarını kadın kimliklerini hedef alan anıları anımsayarak puanlamışlardır. Söz konusu bu örneklem sosyo-demografik özellikleri Tablo 2 'de sunulmuştur. Tablo 3'te ise esas alınan sosyal kimlik kategorileri kapsamındaki katılımcı sayıları görülebilir.

Tablo 2: Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcının Cinsiyeti	n	%
Kadın	565	82.7
Erkek	108	15.8
LGBTİ+	10	1.5
Yerleşim Birimi		
Köy	48	7.0
İlçe	182	26.7
Şehir Merkezi	453	66.3
Medeni Durum		
Bekar	176	25.8
Boşanmış	30	4.4
Dul	2	.3
Evli	412	60.3
Partnerim var	63	9.2
Eğitim Düzeyi		
İlköğretim	46	6.7
Lise	166	24.3
Lisans	404	59.2
Lisansüstü	67	9.8
Kişisel Gelir		
Alt	273	40.0
Alt Orta	135	19.8
Orta	194	28.4
Orta Üst	69	10.1
Üst	12	1.7
Aile Geliri		
Alt	65	9.5
Alt Orta	162	23.7
Orta	340	49.8
Orta Üst	99	14.5
Üst	17	2.5

Tablo 3: Katılımcıların Çalışmada Anıları Temelinde Esas Aldıkları Sosyal Kimlik Kategorileri (N=683)

	Frekans	Yüzde
Etnik	155	22.7
Dini	76	11.1
Dine İnanmama	1	.2
Kadın	421	61.7
Toplumsal Cinsiyet- LGBTQI+	11	1.6
Engellilik	16	2.3
Kesişimsel	3	.4

3.2.2. Veri Toplama Materyali

Veri toplama materyalinde katılımcılara öncelikle sırasıyla EK 3 ve EK 4’te görülebilecek bilgilendirilmiş onam formu ve sosyo-demografik bilgi formu sunulmuştur.

Bunların ardından, katılımcılardan geliştirilen Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğini ve yine bu ölçüm aracının yakınsak geçerliliği analizinde kullanılan Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeğini (Bluck ve Alea, 2011:475; Türkçe versiyon: Coskuner ve Gulgoz, yayın aşamasında) doldurmaları istenmiştir. Ayrıca, katılımcılar web anketin ilerleyen kısımlarında ölçüm aracının kolektif eyleme katılım kapsamındaki ek psikometrik analizlerinde kullanılan “Özdeşleşme Ölçeği” (Leach ve diğ., 2008:156; Balaban, 2013:103), Algılanan Ayrımcılık Ölçeği (Baysu, 2007:144; Çoymak, 2009:41; Ruggiero ve Taylor, 1995:828) ve Kolektif Eylem Ölçeğini (Kaya ve Mamatoğlu, 2017:112) doldurmuşlardır.

3.2.2.1. Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği

Bu tez çalışmasında geliştirilen “Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği” bireylerin geçmişte sosyal kimliklerini hedef almış ayrımcılık deneyimlerini veya

sosyal kimlikleri sebebiyle başkalarınca yapılan (aşağılama, alay, hakaret vb.) olumsuz davranışlara dair anılarını hangi amaçlarla düşünüp paylaştıklarını işevuruklaştırmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda gündelik hayattaki duygudurum düzenleme/sosyal destek, rehberlik ve uyarma/yönlendirme kapsamındaki sosyal etkileşimlerin yanı sıra anılar temelinde içe kapanma veya benlik sunumu gibi bireysel tercih ve stratejileri belirleyen ifadelere yer verilmiştir. Bunun ötesinde, bu tür anıların ve eşlik eden toplumsal-otobiyografik muhakemelerin görece politik nitelikte süreç ve amaçlar için devreye sokulmasını temsil eden kimliklenme ve kolektif eyleme güdülenme kavramlarına dair maddeler de ölçeğe dahil edilmiştir.

Katılımcılardan yönergelerde ölçekleri puanlamaları sırasında kesişimsel sosyal kimliklerini göz önünde bulundurmamaları yalnızca bir sosyal kimlik kapsamındaki anılarını rehber almaları istenmiştir. Ayrıca, katılımcıların esas aldıkları bu kimlik kategorilerine dair “etnik kimlik”, “dini kimlik”, “kadın kimliği”, “LGBTI+ kimliği”, “engellilik kimliği” seçenekleri sunulmuştur. Ancak, bunların yanında dezavantajlı sosyal kimlik kategorilerinin çeşitliliğini gözden kaçırmamak amacıyla elle doldurulabilecek ve “diğer” şeklinde isimlendirilen bir alan daha sunulmuş ve burada üç katılımcının “kesişimsel kimliklerimin tümü”, bir katılımcının ise “dine inanmama” beyanında bulundukları görülmüştür.

Bu çerçevede, ölçekte başlangıçta 5’li Likert tipi seçeneklere sahip 41 maddeye yer verilmiştir. Bu 41 maddenin açımlayıcı faktör analizi sonucunda yedi alt-boyut ortaya çıkmış ve bu boyutlar altında toplanan maddelerin tam bir kavramsal bütünlük göstermediği görülmüştür.

Böylece, ölçüm aracının daha net hale getirilmesi amacıyla binişik faktör yükü veren ve kavramsal bakımından ikircikli olan veya aynı kavramı karşıladığı veya tekrar edici nitelikte olduğu düşünülen 11 madde çıkarılmış ve 30 maddelik sadeleştirilmiş versiyon elde edilmiştir. Çıkarılan maddeler arasında genel olarak sosyal kimlikle özdeşleşmeye dair maddeler de bulunmaktadır. Bu karara araştırmadaki düzenleyicili aracılık modellerinde bağımsız değişken olarak bir özdeşleşme ölçeği kullanılması temelinde kirletici etkilerin önüne geçilmesi amacıyla varılmıştır. Ölçeğin bu son haline uygulanan faktör analizi sonuçları maddelerin faktörler altında net olarak dağıldığını ve kavramsal olarak bütünlüklü alt-boyutlara işaret ettiklerini göstermiştir. Faktör analizlerine ilişkin detaylar “Bulgular”

bölümünde sunulmuştur. Orijinal olarak geliştirilen 41 maddelik ölçek ise EK 5’de görülebilir. Burada çıkarılan maddeler “kalın” yazıtipi ile belirtilmiştir.

3.2.2.2. Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği (Thinking About Life Experiences Scale)

5’li Likert tipi seçeneğe sahip 28 maddeden oluşan bu ölçüm aracı genel olarak geçmiş olayları ve kesitleri gündelik hayatta sosyal, yönlendirici ve benlik işlevleri kapsamında anımsama ve paylaşma sıklığının yanında otobiyografik muhakeme yaygınlığını ölçmektedir. Yönlendiricilik, benlik devamlılığı, ilişkileri geliştirmek ve ilişkileri beslemek olmak üzere dört faktörlü bir yapıya sahip ilk versiyonu Bluck ve diğ. (2005:100) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek daha sonra Bluck ve Alea (2011:478) tarafından benlik devamlılığı (Cronbach α = .83), sosyal bağlanma (Cronbach α = .74) ve davranışı yönlendirme (Cronbach α = .78) alt-boyutlarını kapsayan 15 madde şeklinde sadeleştirilmiştir. Bu tez çalışmasında da bu sadeleştirilmiş versiyonun faktör yapısı esas alınmıştır. Türkiye örnekleminde sadeleştirilmiş versiyonun geçerlik ve güvenilirlik çalışması Coskuner ve Gulgoz (yayın aşamasında) tarafından gerçekleştirilmiş fakat ayrıntılı bulgular henüz yayımlanmamıştır. Ancak bu çalışmada tüm ölçek için iç tutarlılık değeri .94 olarak belirlenmiştir. Bu tez çalışmasında, sunulan yönergede, katılımcılardan ölçeğin EK 6’da görülebilecek maddelerini tez araştırmasında incelenen anı türünü dikkate alarak puanlamaları istenmiştir.

3.2.2.3. Özdeşleşme Ölçeği

Orjinal versiyonu Leach ve arkadaşları (2008:158) tarafından 5’li Likert tipi bir ölçüm aracı olarak geliştirilmiştir. Genel olarak iç grupla özdeşleşme düzeyini ortaya koyan on dört maddelik bu ölçeğin psikometrik özellikleri Çiğdem Damla Balaban (2013:103) tarafından Türkiye örnekleminde Türklükle özdeşleşme çerçevesinde incelenmiş ve iç tutarlılık katsayısı .94 olarak bulunmuştur. Tez çalışması kapsamında bu ölçeğin EK 7’de görülebilecek maddelerindeki ifadeler “sosyal gruba” referans verecek şekilde değiştirilmiştir.

3.2.2.4. (Gruba Karşı) Algılanan Ayrımcılık Ölçeği

Bu ölçüm aracı Ruggiero ve Taylor (1995:832) tarafından bireysel ve sosyal gruba dair kolektif ayrımcılık algısını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir ve bu doğrultuda 5’li Likert tipi seçeneklere sahip ve her biri dört maddeden oluşan iki alt boyutu bulunmaktadır. Baysu (2007:123) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve Çoymak (2009:41) tarafından bu versiyona iki madde daha (“Etnik grubum oturduğu mahallelerde ayrımcılık yaşar”; “etnik grubum kendi kültürünü yaşarken ayrımcılık yaşar”) ilave edilerek bireysel ve grup ayrımcılık algısına yönelik iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .90 ve .94 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada gruba karşı ayrımcılık algısı alt ölçeği bu iki ek maddeyle birlikte kullanılmış ve maddelerdeki “etnik grubum” ifadesi “sosyal grup üyelerim” olarak değiştirilmiştir. Bu ölçüm aracı EK 8’de görülebilir.

3.2.2.5. Kolektif Eylem Ölçeği

Kolektif Eylem Ölçeği, Kaya ve Mamatoğlu (2017:119) tarafından geliştirilmiştir. 6’lı Likert tipinde seçeneklere sahip 9 madde içermektedir. Bireye yasal sorumluluk yüklemeyen eylemlere katılım alt faktörüne ait iç tutarlılık katsayısı .85, bireye yasal sorumluluk yükleyen eylemlere katılım alt faktörünün iç tutarlılık katsayısı, .77, tüm ölçeğe ait iç tutarlılık katsayısı .88 olarak saptanmıştır. Bu ölçüm aracının maddeleri EK 9’da görülebilir.

3.2.3. İşlem

Çalışmaya ait web anket sosyal medya platformları, e-posta grupları, çeşitli üniversitelerin sosyal medya ve e-posta kanalları ve derneklerin e-posta adresleri vb. dijital mecralar ve kişisel ağlar yoluyla yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, 716 kişilik bir örnekleme ulaşılmıştır.

3.3. BULGULAR

3.3.1. Verilerin Temizlenmesi: Tekli ve Çok Değişkenli Uç Değerlerin Çıkarılması ve Kayıp Verilere Değer Atanması

Analizlerden önce, 716 kişilik orijinal veri setinde kayıp veriler ve uç değerler olup olmadığı incelenmiş ve toplamda 835 puan girişi yapılmadığı saptanmıştır. Little's MCAR testi bu kayıp değerlerin seçkisiz dağıldığını göstermiştir ($\chi^2 = 3900.75$; $df = 4220$; $p = 1.000$). Bu bulgu doğrultusunda, kayıp verilere ortalama değerlerinin atanması kararlaştırılmıştır.

Uç değerler kapsamında hem tekli hem çok değişkenli uç değerler göz önüne alınmıştır. Tekli uç değerlerin tespiti için ± 3.29 aralığı ölçüt alınarak standart z puanları incelenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007:73). Bunun yanı sıra, kutu-çizgi grafikleri de değerlendirilmiştir.

Çok değerli uç değerlerin saptanması için ise kritik ki-kare değeri $\alpha = .001$ esas olmak üzere, Mahalanobis uzaklık değerleri dikkate alınmıştır. (Çokluk ve diğ., 2018:21). Bu inceleme sonunda çok değerli uç veri oluşturan 33 katılımcının puanlamaları veri setinden çıkarılmış ve analizler 683 kişilik örnekleme ait verilerle yürütülmüştür.

3.3.2. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Bu kısımlardaki analizlerde IBM SPSS-25 istatistik paket programı (IBM Corp, 2017) kullanılmıştır. Ölçüm aracının son versiyonunda yer alan 30 maddeye, temel bileşenler analizi uygulanmış ve faktörlerin bağıntılı olacağı düşüncesiyle oblik (eğik) döndürme tekniği kullanılmıştır. KMO ve Bartlett testi maddelerin faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir. Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluk Ölçüsünün (.94) ve Bartlett Küresellik Testinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2 (435) = 14060.27$, $p = .00$). Sonuç olarak, varyansın %69.88'inin açıklandığı bir model ortaya çıkmış ve özdeğerleri 1'den büyük olan 6 faktör saptanmıştır.

Yürütülen güvenirlik analizi sonuçları ise ölçeğin bir bütün olarak güvenilir olduğunu göstermiştir (Cronbach $\alpha = .94$).

Tespit edilen faktörler altında toplanan maddeler kavramsal olarak tutarlı olup birden fazla faktöre yük vermemektedir. Bunun yanı sıra, güvenirlik analizleri doğrultusunda da alt-boyutların iç tutarlılık katsayılarının yeterli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bu faktörlerin belirledikleri alt-boyutlar sırasıyla şu şekilde isimlendirilmişlerdir: 1) Aynı sosyal grup üyeleriyle veya sosyal kimliği sebebiyle ayrımcılık ve olumsuz davranış yaşayan arkadaşlarla gündelik hayatta sosyal destek, rehberlik, empati ve dayanışma motivasyonları temelinde anı paylaşımlarını tanımlayan “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar ” (Cronbach $\alpha = .94$). 2) Kişinin anıları temelinde sosyal çevresini kısıtlaması, izole ve bireysel bir yaşam sürme seçimini belirleyen “içe kapanma” (Cronbach $\alpha = .73$). 3) Kişinin kendi sosyal grubunun ve diğer dezavantajlı grupların düzenlediği protesto veya panel, çalıştay, sergi gibi politik eylemlilik ve etkinliklerine katılımına anıların yönlendiriciliğini ifade eden “kolektif eyleme güdüleme” (Cronbach $\alpha = .89$). 4) Olumsuz deneyimlerin sosyal ve politik kimliğe dair bilinçlenme arayışına etki etmesini ve sosyo-politik değerleri şekillendirmesini tanımlayan “kimliklenme” (Cronbach $\alpha = .87$). 5) Sosyal kimlikle ilgili olumsuz anıların kişiye farklı sosyal ortamlarla başa çıkma becerisi getirmesi ve olumlu bir imaj sunmak için kullanılmasını ifade eden “benlik sunumu” (Cronbach $\alpha = .83$). 6) Kişinin yaşadıklarını ailesi, yakınları ve çevresini korumak amaçlı uyarılar şeklinde paylaşmasını ifade eden “uyarıcı-direktif yönlendirme” (Cronbach $\alpha = .84$). Daha ayrıntılı olarak, alt-boyutlara ait bu kavramları işevuruklaştıran maddeler aşağıda sunulmuştur. Ayrıca, bu faktörlerin açıklanan toplam varyansa yaptıkları katkılara Tablo 4’te ve açımlayıcı faktör analizi sonucundaki faktör dağılımı, maddelerin ortalama, standart sapma ve madde toplam korelasyonlarına Tablo 5’ te yer verilmiştir.

Faktör 1: Grup-içi ve Gruplar-arası Paylaşımlar

- Bu tür olaylarla ilgili anılarımı grup üyelerimle onlarla dayanışma duygusunu hissedebilmek için paylaşıyorum.
- Bu tür olaylarla ilgili anılarımı destek almak istediğimde grup üyelerimle paylaşıyorum.
- Bu tür olaylarla ilgili anılarımı grup üyelerimle paylaşmak bana güçlendiğimi hissettirir.

- Bu tür olaylarla ilgili anılarımı grup üyelerimin yol göstericiliğine, rehberliğine ihtiyaç duyduğumda paylaşıyorum.
- Bu tür olaylar yaşamış grup üyelerime kendi anılarımı onları güçlendirmek için anlatırım.
- Bu tür olaylar yaşamış grup üyelerime kendi anılarımı onlarla dayanışma göstermek için anlatırım
- Bu tür olaylar yaşamış grup üyelerime kendi anılarımı onlara yol göstermek için anlatırım.
- Kendi grubumun üyesi olmasa bile farklı kimlikleri sebebiyle benzer olaylar yaşamış insanlarla bu tür anılarımızı paylaşmamız bana bir dayanışma duygusu verir.
- Kendi grubumun üyesi olmasa bile farklı kimlikleri sebebiyle benzer olaylar yaşamış insanlarla bu tür anılarımızı paylaşmamızı dayanışmak olarak değerlendiriyorum.
- Kendi grubumun üyesi olmasa bile farklı kimlikleri sebebiyle benzer olaylar yaşamış insanlarla bu tür anılarımızı paylaşmamız onları daha iyi anlamamı sağlar.

Faktör 2: İç Kapanma

- Bu tür anılarımın rehberliğinde kısıtlı bir çevre ile sınırlı bir yaşam sürmem gerektiğini düşünüyorum.
- Bu tür anılarım aklıma geldikçe iç kapanma ihtiyacı hissedirim.
- Bu tür anılarımı hatırladıkça başka bir yerde, yeni bir hayat kurmayı düşünüyorum.
- Bu tür anılarım aklıma geldikçe bireysel olarak güçlenmeliyim diye düşünürüm.

Faktör 3: Kolektif Eyleme Güdüleme

- Sosyal grubuma yönelmiş bir tehdidin ardından grup üyelerim bir protesto eylemi düzenlemişse bu tür anılarımı hatırlayarak bu eyleme katılmaya niyetlenirim.
- Sosyal grubumun düzenlediği bir etkinliğe (panel, çalıştay, sunum) katılma veya destek kararı almamda bu tür anılarım bana rehberlik eder.
- Bu tür anılarımı hatırladığımda eşitlik mücadelesi veren diğer sosyal gruplara destek vermek isterim.

- Bu tür anılarımı hatırladığımda eşitlik mücadelesi veren diğer sosyal grupların protesto eylemlerine katılmaya niyetlenirim

- Bu tür anılarım eşitlik mücadelesi veren diğer sosyal grupların etkinliklerine (panel/çalıştay/sergi) katılma kararı almamda bana rehberlik eder.

Faktör 4: Kimliklenme

- Bu tür anılarım sebebiyle bugün kim olduğum konusunda daha netim
- Bu tür anılarım toplumsal değerlerimin şekillenmesine katkı sağlar
- Bu tür anılarım politik kimliğimin şekillenmesine katkı sağlar
- Bu tür anılarım beni sosyal kimliğim hakkında bilinçlenme ve bilgilenme sürecine sevk eder.

Faktör 5: Benlik Sunumu

- Eşitlikçi bir sosyal ortamda bu tür anılarımı anlatabilirim ve bu bana bir gurur duygusu verir.
- Bu tür anılarım rehberliğinde farklı sosyal ortamlarda kendimi nasıl sunmam gerektiğini öğrendim
- Bu tür anılarımı hayat zorluklarımı (örn. işimde yükselememe) çevreme gerekçelendirmek için anlatırım
- Bu tür anılarımı hayatta bulunduğum noktayı diğerlerinin anlaması için anlatırım

Faktör 6: Uyarıcı-Direktif Yönlendirme

- Bu tür anılarım rehberliğinde çevremi ve yakınlarımı nasıl davranmaları ve nelerden kaçınmaları gerektiği konusunda uyarmam gerektiğini düşünüyorum.
- Bu tür anılarımı ailemdeki genç bireyleri korumak için onlara anlatırım.
- Bu tür anılarımı çocuğuma hangi kişi ve ortamlardan kaçınması gerektiğini anlaması için anlatırım.

Tablo 4: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Faktörlerinin Toplam Varyansa Yaptığı Katkıları

Faktörler	Toplam	İlk Özdeğerler		Türetilmiş Kareli Ağırlıklar Toplamı			Çevrilmiş Kareli Ağırlıklar Toplamı
		Varyans(%)	Kümülatif	Toplam	Varyans(%)	Kümülatif	Toplam
1	12.53	41.77	41.77	12.53	41.77	41.77	10.07
2	2.61	8.71	50.48	2.61	8.71	50.48	2.50
3	2.09	6.95	57.43	2.09	6.95	57.43	7.56
4	1.50	5.02	62.45	1.50	5.02	62.45	7.62
5	1.17	3.91	66.37	1.17	3.92	66.37	5.16
6	1.05	3.51	69.88	1.05	3.51	69.88	5.13

Tablo 5: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=683)

Maddeler	Ort.	SS	Madde Toplam Korelasyonu	Grup içi ve Gruplararası Paylaşımlar	İçe Kapanma	Kolektif Eyleme Güdüleme	Kimliklenme	Benlik Sunum
Madde 1	3.65	1.18	.74	.83				
Madde 2	3.62	1.22	.79	.88				
Madde 3	3.70	1.21	.76	.90				
Madde 4	3.65	1.21	.69	.72				
Madde 5	3.84	1.19	.76	.81				
Madde 6	3.94	1.09	.83	.80				
Madde 7	3.91	1.08	.81	.75				
Madde 8	3.95	1.09	.77	.62				
Madde 9	3.96	1.07	.76	.62				
Madde 10	3.96	1.08	.76	.57				
Madde 30	2.91	1.43	.50		.77			
Madde 31	2.66	1.45	.60		.89			
Madde 33	4.15	1.00	.43		.61			
Madde 34	3.25	1.38	.50		.72			
Madde 15	3.34	1.24	.74			0.85		
Madde 16	3.59	1.16	.74			0.77		

Madde 18	3.89	1.06	.69	0.93	
Madde 19	3.22	1.25	.76	0.83	
Madde 20	3.55	1.15	.79	0.60	
Madde 26	4.03	1.04	.74		-.76
Madde 27	4.02	1.01	.79		-.79
Madde 28	3.76	1.16	.67		-.75
Madde 29	4.06	.95	.74		-.79
Madde 35	3.94	1.03	.65		
Madde 36	3.90	1.07	.73		
Madde 37	4.01	1.09	.68		
Madde 38	3.82	1.11	.68		-.67
Madde 39	3.87	1.04	.63		-.59
Madde 40	3.53	1.25	.61		-.71
Madde 41	3.77	1.50	.73		-.73

3.3.3. Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Yakınsak Geçerlik Analizi

Yukarıdaki analizlere destek sağlamak ve genel olarak ölçüm aracının geçerliliğini daha güçlü şekilde ortaya koymak amacıyla yakınsak geçerlik analizi (convergent validity) de yapılmıştır. Bu çerçevede, ölçüm aracı alt boyutlarının Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeğinin (HDHDÖ; Bluck ve Alea, 2011:481, uyarlayan: Coskuner ve Gulgoz, yayın aşamasında) EK' 6 'da yer verilen alt boyutlarıyla orta düzeyde korelasyonları olacağı varsayılmıştır. Daha önce sözü edildiği gibi, HDHDÖ, bireylerin anılarını benlik devamlılığı, sosyal bağlanma ve davranışı yönlendirme amaçlarıyla ne sıklıkta anımsayarak paylaştıklarını ve bu kapsamlarda ne düzeyde otobiyografik muhakemede bulunduklarını ölçümlemektedir.

Pearson korelasyon analizinin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi için öncesinde her iki ölçüm aracının alt boyutlarının normallik varsayımına uyup uymadıkları değerlendirilmiştir. Değişkenlerin Kolmogorov Smirnov testinde normal dağılım göstermemelerine rağmen Tablo 6 ve Tablo 7'de görülebileceği gibi basıklık-çarpıklık mutlak değerleri +/- 2.00 aralığındadır ve örneklem sayısının üç yüzden büyük olduğu

veri setlerinde bu aralık arasındaki mutlak değerler normal dağılım açısından kabul edilebilir sayılmaktadır (Kim, 2013: 53). Dolayısıyla, örneklem sayısının 683 olması sebebiyle, veri setinin normallik varsayımına dayanıklı olacağı düşünülmüştür.

Tablo 6: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Betimsel ve Normallik İstatistikleri Sonuçları

Otobiyografik Bellek İşlevleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov Testi	
					<i>D</i>	<i>p</i>
Grup-İçi ve Gruplar-arası paylaşımlar	3.82	.93	-.96	.77	.11	.00
İçe Kapanma	2.94	1.15	.01	-.94	.09	.00
Kolektif Eyleme Yönlendirme	3.52	.99	-.51	-.19	.08	.00
Kimliklenme	3.97	.89	-.99	1.00	.15	.00
Benlik Sunumu	3.75	.93	-.76	-.43	.12	.00
Uyarıcı Direktif Kullanım	4.00	.86	-1.00	1.00	.14	.00

Tablo 7: Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeğinin Betimsel ve Normallik İstatistikleri Sonuçları

Otobiyografik Bellek İşlevleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Kalmogorov Smirnov Testi	
					<i>D</i>	<i>p</i>
Benlik İşlevi	3.15	.95	-.130	-.46	.07	.00
Sosyal İşlev	3.46	.93	-.47	-.07	.09	.00
Yönlendirme	3.73	.90	-.66	.14	1.00	.00

Aşağıdaki Tablo 8’de görülebileceği gibi geliştirilen ölçüm aracının alt boyutları ile Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeğinin alt boyutları arasında beklendiği gibi çoğunlukla orta büyüklükte, pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlar tespit edilmiştir. Bu durum, tez çalışmasının nitel aşamasında kapsamlı

olarak tartışıldığı gibi, sosyal kimliğe dair olumsuz anıların işlevlerinin çok yönlü olduğu ve gündelik hayatta kesişimsel gerçekleştiği düşüncesine destek sağlamaktadır. Katsayıları en büyük olan ilişkilere kısaca göz atılırsa, kolektif eyleme güdüleme işlevinin HDHDÖ'nin sosyal boyutuyla ile; benlik sunumu işlevinin ise HDHDÖ'nin hem sosyal hem yönlendiricilik boyutlarıyla bağıntıları öne çıkmaktadır. Korelasyon katsayısı en küçük ilişkilerin ise içe kapanma işlevi ve HDHDÖ sosyal alt-boyutu arasında, kolektif eyleme güdüleme işlevi ve HDHDÖ benlik alt boyutunda ve kolektif eyleme güdüleme ve HDHDÖ yönlendirme alt boyutu arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri ve Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeklerinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

	HDHDÖ Benlik	HDHDÖ Sosyal	HDHDÖ Yönlendirme
Grup-İçi ve Gruplar-arası Paylaşımlar	.29**	.36**	.41**
İçe Kapanma	.31**	.23**	.27*
Kolektif Eyleme Güdüleme	.29**	.55**	.29**
Kimliklenme	.31**	.39**	.42**
Benlik Sunumu	.37**	.49**	.49**
Uyarıcı-Direktif Yönlendirme	.28**	.34**	.44**

* $p < .05$ ** $p < .01$ (2 yönlü)

3.3.4. Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerine Yönelik Analizler

Bu kısımda ölçüm aracının geçerlik analizlerine ek bir destek sağlanmasının yanı sıra saptanan anı işlevlerinin sosyal kimlik yaklaşımı kapsamındaki davranışsal unsurların görgül incelenmesine dahil olabilecek bir psikometrik potansiyel barındırdığı görüşü temellendirilmek istenmiştir. Bu sebeplerle, daha önce tanıtılan SIMCA'dan esinlenen bir aracılık modelinde tespit edilen anı işlevi alt boyutlarının kolektif eyleme katılıma dair düzenleyici rolleri sınanmıştır.

Bu analizlerin yapılmasına şu düşünce yön vermiştir: Kişi sosyal kimliğine yönelik geçmiş olumsuz deneyimlerin barındırdığı afektif, motivasyonel öğeleri ve otobiyografik muhakemeleri görece politik özellikte anı işlevlerine kanalize etmişse anılarını bireysel veya apolitik düzlemde kullanan kişilere göre kolektif eyleme yönlendiren dinamiklerle etkileşimi daha güçlü olacaktır. Dolayısıyla, bu şekilde sosyal kimlikle ilişkili olarak işlenmiş ve işlevsellik kazanmış politik nitelikli anı tipleri, kendilerine eşlik eden duygulanım, anlam, değeri vb. bileşenlerle bir bütün olarak kolektif eyleme katılımı etkileyen değışkenlerin etkisini pekiştirici özellik taşıyacaktır.

Buna koşut bir düşünce empatiyi ve karşı tarafı daha iyi anlamayı harekete geçirici gündelik hayattaki anı paylaşımını sıkça yapan kişiler için de ileri sürülebilir. Yani, önceki kısımda “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar” olarak isimlendirilen işlevi etkin kullanan kişilerde de kolektif eylemi belirleyen dinamiklerin etkisini arttıracak bir etkileşim söz konusu olabilir. Buna karşılık, içe kapanma veya uyarıcı-direktif yönlendirme gibi kişiyi politik eylemlilikten geri tutan anı kullanımları kolektif eyleme katılımı belirleyen değışkenlerin etkisini azaltabilir.

Anı işlevlerinin düzenleyicilik etkilerine dair bu varsayımlar daha çok içine doğulan sosyal kimlikler için geçerli görülen SIMCA’dan ilham alınan bir aracılık modeli kapsamında sınanmıştır. Nitekim, bu tez çalışmasında da katılımcılar büyük ölçüde kadın kimliği, etnik-dini kimlikler gibi içine doğulan sosyal kategorilerle ilişkili anılarını değeriendirmişlerdir. Her ne kadar alanyazında SIMCA modeline dair ters nedensellikleri test eden analizler ve EMSICA ile bağlantılandırılan kavramsal tartışmalar bulunsa da güncel çalışmada analizlerin net ve öz bir çerçevede tutulması amaçlanmıştır.

Bu kapsamda, iki aracı değışkenli orijinal SIMCA modelinde bir sadeleşmeye gidilmiş ve grup etkililiği algısı analizlere dahil edilmemiştir. Bunun yanı sıra, temel SIMCA modelindeki özdeşleşme ve kolektif eyleme katılım arasında aracı değışken olan adaletsizlik algısı yerine bu kavramla belirli ölçüde örtüşen gruba karşı algılanan ayrımcılık aracı değışken olarak tanımlanmıştır. Bu karara varılmasının ilk sebebi anıların barındırdığı afektif ve motivasyonel unsurların yine benzer afektif öğelerle yakından bağlantılı adaletsizlik veya meşruiyetsizlik algısı gibi değışkenlerle daha büyük bir ortak varyans paylaşabileceğinin ve böylece anıların düzenleyicilik etkisinin

sağlıklı şekilde ortaya konulamayabileceğinin düşünülmesidir. İkinci olarak, geçerlik ve güvenilirlik bulguları daha önce tatmin edici şekilde ortaya konulmuş Algılanan Ayrımcılık Ölçeğinin kullanımının istatistiksel olarak daha sağlıklı incelemelere olanak sağlayacağı düşünülmüştür.

Aşağıdaki hipotezleri çerçvelendiren en genel varsayım şu şekildedir: Önceki kısımda belirlenen ve daha politik özellikte olan veya görece olarak tümüyle bireysel sayılamayacak “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar”, “kimliklenme” ve “kolektif eyleme güdüleme” anı işlevleri ya özdeşleşme düzeyi ve gruba karşı ayrımcılık algısı arasındaki ilişkide ya da daha olası olarak gruba karşı ayrımcılık algısı ve kolektif eyleme katılım arasındaki ilişkide pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzenleyicilik etkisi gösterecektir. Buna karşılık, “içe kapanma” ve “uyarıcı-direktif yönlendirme” gibi toplumsal ve politik eylemlilikten geri tutucu anı işlevlerinin model kapsamındaki yollarda negatif yönde düzenleyicilik etkileri görülecektir. “Benlik sunumu” işlevi, ise salt pragmatik özellik taşıması sebebiyle model kapsamında düzenleyici rolü üstlenmeyecektir.

3.3.4.1. Hipotezler

Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyinin aracı ve kolektif eyleme katılım düzeyinin bağımlı değişken olduğu model kapsamında:

Hipotez 1: Gruba karşı algılanan ayrımcılık algısı özdeşleşme düzeyi ve kolektif eyleme katılım arasındaki ilişkiye aracılık edecektir.

Hipotez2a: Özdeşleşme düzeyi ve gruba karşı algılanan ayrımcılık arasındaki pozitif ilişki “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar” anı işlevi düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha güçlü olacaktır.

Hipotez 2a’ ya şu görüş zemin hazırlamıştır: Grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar belirgin bir politik niteliğe sahip olmayan ve gündelik hayattaki tanıdıklar ve sosyal çevre içinde devreye giren bir mekanizmadır. Ancak bu tür anı paylaşımlarını sıklıkla yapan kişiler hem yaşadıklarının dinleyiciler tarafından yorumlama, yol gösterme, destek verme gibi tepkilerle karşılanması hem de benzer deneyimleri dinlemenin empati duygusunu pekiştirmesi yoluyla sosyal gruba yönelen

ayrımcılığı afektif ve bilişsel olarak daha keskin tanımlayabilirler. Bu sebeple, örneğin sosyal kimliğe dair tehditlerin arttığı ve sosyal kimlikle özdeşleşmenin yükselişe geçtiği bir durumda bu gibi kişilerde hali hazırda var olan hassasiyet temelinde gruba karşı ayrımcılık algısının artışı da daha dramatik bir seyir gösterebilir.

Hipotez2_b: Gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasındaki pozitif ilişki “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar” anı işlevi düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha güçlü olacaktır.

Hipotez 2_b’nin varsayılmasındaki gerekçe şu şekildedir: Gruba karşı ayrımcılık algısı “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar” anı işlevinin daha yüksek düzeylerde kullanımıyla (bu anı işlevinin etkin kullanımın yukarıda bahsedildiği gibi empatik ve anlamsal bir donanım sağlaması bakımından) etkileşecektir. Dolayısıyla, bu anı işlevinin daha yüksek düzeylerde kullanımı, gruba karşı ayrımcılık algısının kolektif eyleme katılım üzerindeki etkisini pekiştirerek düzenleyicilik rolü üstlenecektir.

Hipotez 3: Gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasındaki pozitif ilişki “içe kapanma” düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha zayıf olacaktır.

Hipotez 3’ü şekillendiren görüş şu şekildedir: “İçe kapanma” işlevi tümüyle bireysel-korunmacı hedeflerle devreye sokulmakta ve kişinin anılarını kendisini toplumsal ve politik eylemlilikten izole edecek bir yönlendiricilikte kullanmasını sağlamaktadır. Bu sebeple “içe kapanma” bellek işlevi gruba karşı ayrımcılık algısının kolektif eyleme katılıma etkisini azaltacak negatif yönde bir düzenleyicilik gösterecektir.

- (İçe kapanma işlevinin düzeyinin özdeşleşmenin gruba karşı algılanan ayrımcılık üzerindeki etkisinde düzenleyiciliğine dair net bir kavramsal bağlantı kurulamamış ve bu sebeple bu kapsamda bir hipotez ileri sürülmemiştir)

Hipotez 4_a: Özdeşleşme düzeyi ve gruba karşı algılanan ayrımcılık arasındaki pozitif ilişki “kolektif eyleme güdüleme” düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha güçlü olacaktır.

Hipotez 4_a’ya zemin hazırlayan görüş şu şekildedir: Ayrımcılık ve kimlik örselenmesi anılarının politik etkinlik ve eylemlere katılıma etkin yönlendiricilik yaptığı kişiler bu olumsuz deneyimlerin toplumsal kaynak ve çözümlerine ilişkin

afektif ve (tutum, inanç, muhakeme gibi bileşenler içeren) bilişsel bir donanıma sahip olacaktır. Bu hassasiyet sebebiyle, örneğin herhangi bir sosyal kimlik tehdidi sebebiyle özdeşleşmenin yükselişe geçtiği bir durumda bu işlevi etkin kullanan kişilerin gruba karşı ayrımcılığı algılaması ve tanımlaması daha yüksek düzeyde olacaktır.

Hipotez 4b: Gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasındaki pozitif ilişki “kolektif eyleme güdüleme” düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha güçlü olacaktır.

Hipotez 4b’yi çerçevelendiren görüş şudur: Ayrımcılık ve kimlik örselenmesi anılarının politik etkinlik ve eylemlere katılıma daha etkin yönlendiricilik yaptığı kişilerde ayrımcılık gibi toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan olgulara kolektif eylemlilik çabaları ile karşı konulması gerekliliğine dair hali hazırda bir bilinç mevcut bulunması olasıdır. Bu bilinç, anıların politik amaçlar ve çıkarımlar doğrultusunda otobiyografik muhakemeden geçirilmesiyle ve bunun beraberinde getirdiği afektif ve (tutum, inanç, değer vb.) bilişsel unsurlarla da yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla, bu pekiştiricilik temelinde, kolektif eyleme güdüleme anı işlevini etkin kullanan kimselerde gruba karşı ayrımcılığın kolektif eyleme katılımı yordaması daha güçlü olacaktır.

Hipotez 5a: Özdeşleşme ve gruba karşı algılanan ayrımcılık arasındaki pozitif ilişki “kimliklenme” düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha güçlü olacaktır.

Hipotez 5a’yı temellendiren görüş şudur: Öznel deneyimlerin toplumsal temelde muhakeme edilerek inanç ve değerlerini biçimlendirdiği kimselerde var olan bu zemin özdeşleşmenin herhangi bir durumda yükselişe geçmesi halinde gruba karşı algılanan ayrımcılığın daha keskin algılanmasını beraberinde getirecektir.

Hipotez 5b: Gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasındaki pozitif ilişki “kimliklenme” düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha güçlü olacaktır.

Hipotez 5b’ye zemin hazırlayan görüş şu şekildedir: Otobiyografik anılarını sosyal kimliğini çevreleyen toplumsal ve tarihsel parametreler doğrultusunda anlamlandırmış ve bu muhakemeler temelinde politik inanç ve değerlerini oluşturmuş kişilerde toplumsal eşitsizliklerin kolektif çabalar ile çözülebileceğine dair afektif ve

bilişsel bir donanım söz konusu olacak ve bu işlevin yüksek düzeyde kullanımı gruba karşı ayrımcılık algısının kolektif eyleme katılıma etkisini pekiştirecektir.

- (Benlik sunumu işlevinin büyük ölçüde gündelik hayatta pragmatik biçimlerde kullanılması sebebiyle model kapsamında düzenleyicilik etkisi göstermesi beklenmemektedir)

Hipotez 6: Gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasındaki pozitif ilişki “uyarıcı-direktif yönlendirme” düzenleyici değişkeninin daha yüksek düzeylerinde daha zayıf olacaktır.

Hipotez 6’ya şu düşünce zemin hazırlamıştır: Uyarıcı-direktif yönlendirme işlevi kişiyi ve sosyal grubunu yaşamın çeşitli alanlarında korunmacı ve kaçınmacı bir eğilime yönlendirmektedir. Dolayısıyla, bu işlev de kişiyi politik alandaki herhangi bir çabadan uzak tutma rolü üstlenecektir. Bununla bağlantılı olarak, bu bellek işlevi gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılım üzerindeki etkisini azaltan negatif yönde bir düzenleyicilik gösterecektir.

- (Uyarı-direktif yönlendirme işlevinin düzeyinin özdeşleşmenin gruba karşı algılanan ayrımcılık üzerindeki etkisinde düzenleyiciliğine dair net bir kavramsal bağlantı kurulamamış ve bu sebeple bu kapsamda bir hipotez ileri sürülmemiştir)

3.3.4.2. Analizlerde Kullanılan Değişkenlerin Betimsel Analizi ve Düzenleyicili Aracılık Modellerine İlişkin Varsayımların Sınanması

Düzenleyicili aracılık modellerinin test edilmesinden önce analizlerin sağlıklı şekilde yürütülebilmesi için gerekli varsayımlar sınanmış ve verinin bu varsayımları karşılaması için yapılan müdahaleler tanıtılmıştır.

3.3.4.2.1. Normallik Varsayımı

Aşağıda test değişkenlerinin betimsel istatistik sonuçlarını da içeren Tablo 9’da görülebileceği gibi Kolmogorov Smirnov testi sonuçlarının normal dağılıma işaret etmemesine karşılık, örneklem sayısının 683 olması ve basıklık-çarpıklık mutlak

değerlerinin +/- 2.00 aralığında yer alması sebebiyle veri setinin normallik varsayımının ihlaline dayanıklı olacağı düşünülmüştür (Kim, 2013:53; George ve Mallery, 2001:54) Bunun yanı sıra, bağımlı değişkenin hata terimlerinin normal dağılıp dağılmadığını incelemek amacıyla PP grafikleri incelenmiş ve normalliği belirgin şekilde ihlal eden bir eğilim gözlenmemiştir. Bu sınamalara ek olarak, Process Macro, Sürüm 4.1. (Hayes, 2022) programında Model 4, 7 ve 14 ile yapılan analizlerde tüm değişkenler kapsamında model katsayıları için “bootstrap çıkarım” tekniğinin kullanılmasıyla da verinin normallik varsayımının ihlaline karşı dayanıklı olması sağlanmıştır.

Tablo 9: Düzenleyicili Aracılık Modellerinde Kullanılan Değişkenlerin Betimsel ve Normallik İstatistiklerinin Sonuçları

Otobiyografik Bellek İşlevleri	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov Testi	
					D	p
Grup-İçi ve gruplar-arası paylaşımlar	3.82	.93	-.96	.77	.11	.00
İçe Kapanma	2.94	1.15	.01	-.94	.09	.00
Kolektif Eyleme Yönlendirme	3.52	.99	-.51	-.19	.08	.00
Kimliklenme	3.97	.89	-.99	1.00	.15	.00
Benlik Sunumu	3.75	.93	-.76	-.43	.12	.00
Uyarıcı Direktif Kullanım	4.00	.86	-1.00	1.00	.14	.00
Ayrımcılık Algısı	3.70	1.08	-.68	-.26	.09	.00
Özdeşleşme Düzeyi	3.88	.79	-.72	-.50	.09	.00
Kolektif Eyleme Katılım Düzeyi	2.70	1.24	.55	-.44	.09	.00

3.3.4.2.2. Çoklu Doğrusallığın Olmaması Varsayımı

İstatistiksel bir model içerisindeki bağımsız değişkenler arasında yüksek ilişkinin bulunması sebebiyle varyansın artması sorununu ifade eden çoklu doğrusallık durumu (multi-collinearity) SPSS 25 programı yardımıyla elde edilen VIF (variance

inflation factor) faktörleri değerlendirilerek incelenmiştir. Bağımsız ve diğer yordayıcı değişkenler kapsamında yürütülen bu analizde hiçbir değişkenin değerinin 5'i aşmadığı tespit edildiğinden veri setinin çoklu doğrusallığın olmaması varsayımını karşıladığı düşünülmüştür. Ayrıca, bütün test değişkenleri arasındaki korelasyonların sunulduğu aşağıdaki Tablo 10'da açıklayıcı değişkenler kapsamındaki hiçbir basit korelasyonun 1'e yakın olmadığı görülmektedir.

Tablo 10: Test Değişkenleri Arasındaki Korelasyonlar

		Grup İçi ve Gruplar Arası Paylaşımlar	İçe Kapanma	Kolektif Eyleme Güdüleme	Kimliklenme	Benlik Sunumu	Uyarıcı Direktif Yönlendirme	Özdeşleşme	Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık	Kolektif Eyleme
Grup İçi ve Gruplar Arası Paylaşımlar	Pearson Katsayısı	1								
	Anlamlılık Düzeyi									
İçe Kapanma	Pearson Katsayısı	.09*	1							
	Anlamlılık Düzeyi	.02								
Kolektif Eyleme Güdüleme	Pearson Katsayısı	.62**	.23**	1						
	Anlamlılık Düzeyi	.000	.000							
Kimliklenme	Pearson Katsayısı	.62**	.20**	.59**	1					
	Anlamlılık Düzeyi	.000	.000	.000						
Benlik Sunumu	Pearson Katsayısı	.54**	.29**	.47**	.58**	1				
	Anlamlılık Düzeyi	.000	.000	.000	.000					
Uyarıcı Direktif Yönlendirme	Pearson Katsayısı	.51**	.21**	.42**	.58**	.62**	1			
	Anlamlılık Düzeyi	.000	.000	.000	.000	.000				
Özdeşleşme	Pearson Katsayısı	.50**	.17**	.49**	.52**	.47**	.48**	1		
	Anlamlılık Düzeyi	.000	.000	.000	.000	.000	.000			
Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık	Pearson Katsayısı	.27**	.17**	.30**	.31**	.20**	.27**	.41**	1	
	Anlamlılık Düzeyi	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000		
	Pearson Katsayısı	.28**	.12**	.38**	.27**	.20**	.15**	.37**	.25**	1

Kolektif Eyleme Katılım	Anlamlılık Düzeyi	.000	.002	.000	.000	.000	.000	.000	.000
-------------------------	-------------------	------	------	------	------	------	------	------	------

* $p < .05$, ** $p < .01$ (iki yönlü)

3.3.4.2.3. Eş Değişkenlik Varsayımı

Regresyon analizinde bağımlı değişkenin hata terimlerinin eş dağılım göstermesini ifade eden eş değişkenlilik (homoscedasticity) varsayımının sınanması için SPSS 25 programında ilgili saçılım grafikleri incelenmiş ve varsayımı belirgin şekilde bozan bir örüntüye rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra, Process Macro Programı, Sürüm 4.1. (Hayes, 2022) ile yürütülen analizlerde “HC4 (Cribari-Neto)-farklı değişkenliğe tutarlı çıkarım” seçeneği kullanılarak varsayım ihlaline karşı ek bir önlem alınmıştır

Bütün analizlerde 5000 kere koruyan halka (*bootstrapping*) yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, tüm analizlerde düzenleyici değişkenler ortalamaya göre merkezleştirilmiş ve -1 standart sapma, ortalama ve +1 standart sapma olmak üzere üç düzey temel alınmıştır. Böylelikle, yordayıcı değişkenler arasındaki ilişkilerin büyüklük ve yönü net şekilde tespit edilmiştir. Son olarak, düzenleyicili aracılık modellerinde küçük sayılar içeren katsayılar ve istatistikler açısından daha fazla ayrıntı sağlayacağı düşünülerek virgülden sonra üç basamak verilmiştir.

3.3.4.3. Düzenleyicili Aracılık Modelleri Sonuçları

3.3.4.3.1. Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılığın Özdeşleşme ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki Aracılık Rolü

Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyinin aracı ve kolektif eyleme katılım düzeyinin bağımlı değişken olduğu model kapsamında

PROCESS, 4. model ile yürütülen analizde özdeşleşmenin kolektif eyleme katılama doğrudan ($c' = .504$, SE (HC4) = .057, Boot GA [.391, .616]) ve dolaylı ($a.b = .075$, SE (HC4) = .024 Boot GA [.029, .126]) etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır. Diğer bir deyişle, gruba karşı algılan ayrımcılık özdeşleşme ve kolektif eyleme katılım arasındaki etkiye aracılık etmektedir.

3.3.4.3.2. “Grup-İçi ve Gruplar-Arası Paylaşımlar” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü

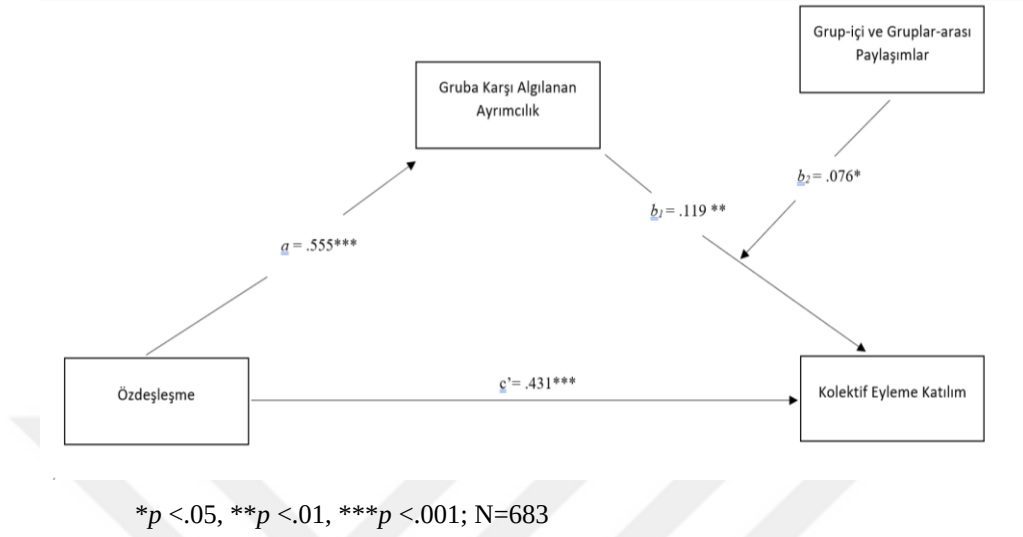
Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyinin aracı, “grup-İçi ve gruplar-arası paylaşımlar” işlevinin düzenleyici ve kolektif eyleme katılım düzeyinin bağımlı değişken olduğu model kapsamında:

PROCESS, 7. model ile yapılan analizde “grup-İçi ve gruplar-arası paylaşımlar” işlevinin özdeşleşmenin gruba karşı algılanan ayrımcılık üzerindeki etkisinde düzenleyici olmadığı saptanmıştır (Düzenleyicili aracılık indeksi = $-.006$, Boot GA[-.019, .006]).

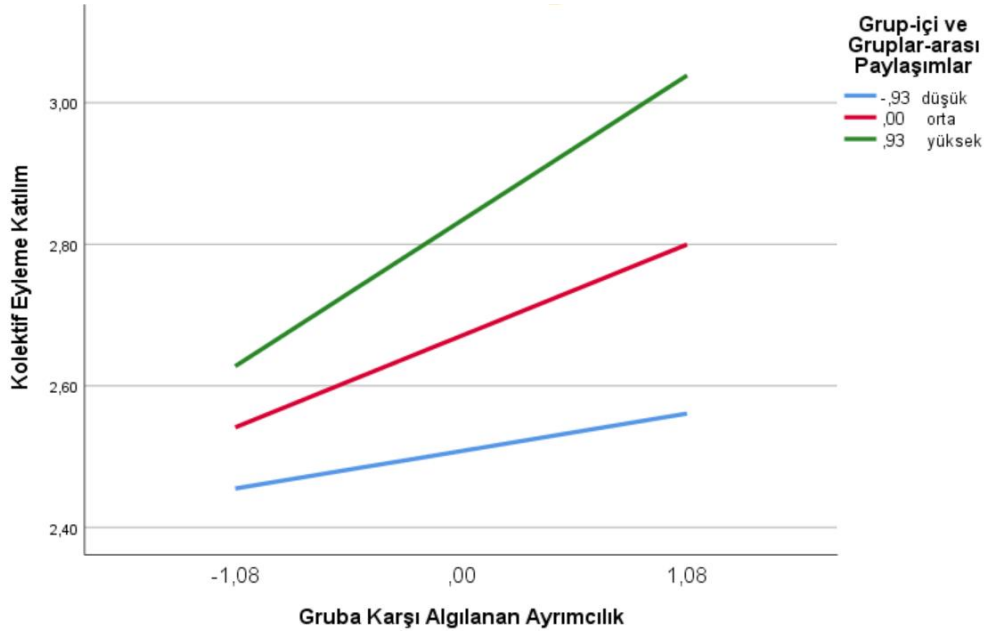
PROCESS, 14. model ile yürütülen analizde ise düzenleyicili aracılık indeksinin anlamlı olduğu görülmüştür (Düzenleyicili aracılık indeksi = $.042$, Boot SH= $.020$, Boot GA [$.005$, $.090$]). Diğer bir deyişle, grup-İçi ve gruplar-arası paylaşımlar anı işlevi gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir. Böylece, kişilerin özdeşleşme düzeyi arttıkça gruplarına karşı algıladıkları ayrımcılık artmakta ve bu algının artmasıyla birlikte kolektif eyleme katılım da güçlenmektedir. Ancak algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme dönüşmesinde grup-İçi ve gruplar-arası paylaşımlar işlevinin kullanımı düzeyi belirleyici olmaktadır.

Bu sonuç doğrultusunda, “grup-İçi ve gruplar-arası paylaşımlar” işlevini daha yüksek düzeyde kullanan bireylerde gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılım üzerindeki etkisinin arttığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki Şekil 1 modeldeki yolları ve regresyon katsayılarını, Şekil 2 ise etkileşim etkisini görselleştirmektedir.

Şekil 1: “Grup-İçi ve Gruplar-Arası Paylaşımlar” Anı İşlevinin Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki İlişkide Düzenleyicilik Etkisi

Şekil 2: Kolektif Eyleme Katılımı Kapsamında Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve “Grup-İçi ve Gruplar-Arası Paylaşımlar” Anı İşlevinin Etkileşimi

Bu modelin kolektif eyleme katılım değişkenine ait toplam varyansın %16'sını açıkladığı görülmektedir. Bulguların daha ayrıntılı betimlemesi şu şekildedir:

Özdeşleşme düzeyi gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyini ($b = .555$, Boot SH = .051, Boot GA [.453, .651]); gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyi ise kolektif eyleme katılımı pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olarak yordamaktadır ($b = .119$, Boot SH = .042, Boot GA [.037, .204]).

Gruba karşı algılanan ayrımcılık aracı değişkeni ve “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar” düzenleyici değişkeninin etkileşim etkisi de pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($b = .076$, Boot SH = .035, Boot GA [.009, .146]).

Daha ayrıntılı olarak, aracı değişkenin koşullu etkisi düzenleyici değişkenin -1 standart sapma düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değilken ($b = .049$, SE(HC4) = .048, %95 CI [-.046, .144], $p > .05$), ortalama ($b = .119$, SE(HC4) = .042, %95 CI [.037, .202], $p < .01$) ve +1 standart sapma ($b = .190$, SE(HC4) = .058, %95 CI [.076, .303], $p = .001$) düzeylerinde anlamlıdır ve artış göstermektedir. Yani, gruba karşı algılanan ayrımcılık kolektif eyleme katılımı ancak “grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar” anı işlevinin belirli bir düzeyde kullanılmaya başlamasıyla birlikte yordamaktadır.

Dolaylı etkilere bakıldığında ise de, düzenleyici değişkenin -1 standart sapma düzeyinde dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($b = .027$, Boot SH = .027, Boot GA [-.026, .083]), ancak ortalama ($b = .066$, Boot SH = .024, Boot GA [.021, .116]) ve +1 standart sapma ($b = .105$, Boot SH = .034, Boot GA [.044, .177]) düzeylerinde ise anlamlı olduğu ve arttığı görülmektedir.

3.3.4.3.3. “İçe Kapanma” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü

Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyinin aracı, “içe kapanma” işlevinin düzenleyici düzenleyici ve kolektif eyleme katılım düzeyinin bağımlı değişken olduğu model kapsamında:

PROCESS, 7. model ile yapılan analizde “içe kapanma” işlevinin özdeşleşmenin gruba karşı algılanan ayrımcılık üzerindeki etkisinde herhangi bir düzenleyiciliği olmadığı tespit edilmiştir (Düzenleyicili aracılık indeksi = .001, Boot GA [-.009, .016]).

Aynı şekilde, PROCESS, 14. model ile yapılan analizde “içe kapanma” işlevinin gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılım üzerindeki etkisini

düzenlemediği belirlenmiştir (Düzenleyicili aracılık indeksi = -.011, Boot SH = .020, Boot GA [-.051, .030]).

3.3.4.3.4. “Kolektif Eyleme GÜdüleme” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü

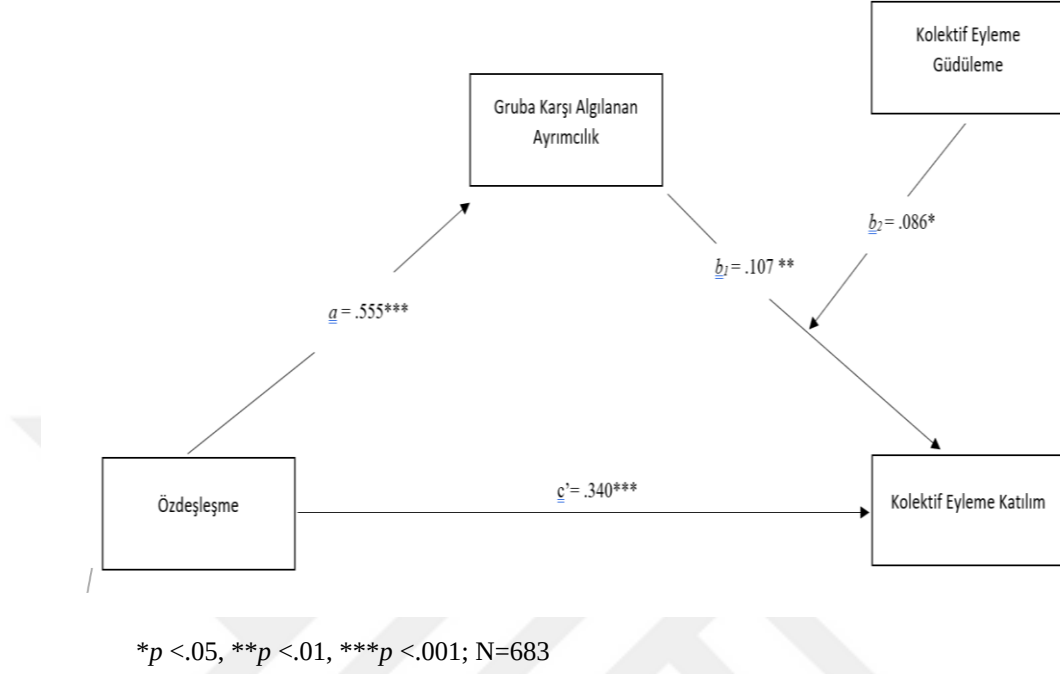
Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyinin aracı, “kolektif eyleme güdüleme” işlevinin düzenleyici ve kolektif eyleme katılım düzeyinin bağımlı değişken olduğu model kapsamında

PROCESS, 7. model ile yapılan analizde “kolektif eyleme güdüleme” değişkeninin özdeşleşmenin gruba karşı ayrımcılık algısı üzerindeki etkisinde herhangi bir düzenleyiciliği olmadığı saptanmıştır (Düzenleyicili aracılık indeksi = .000, Boot GA [-.011, .015]).

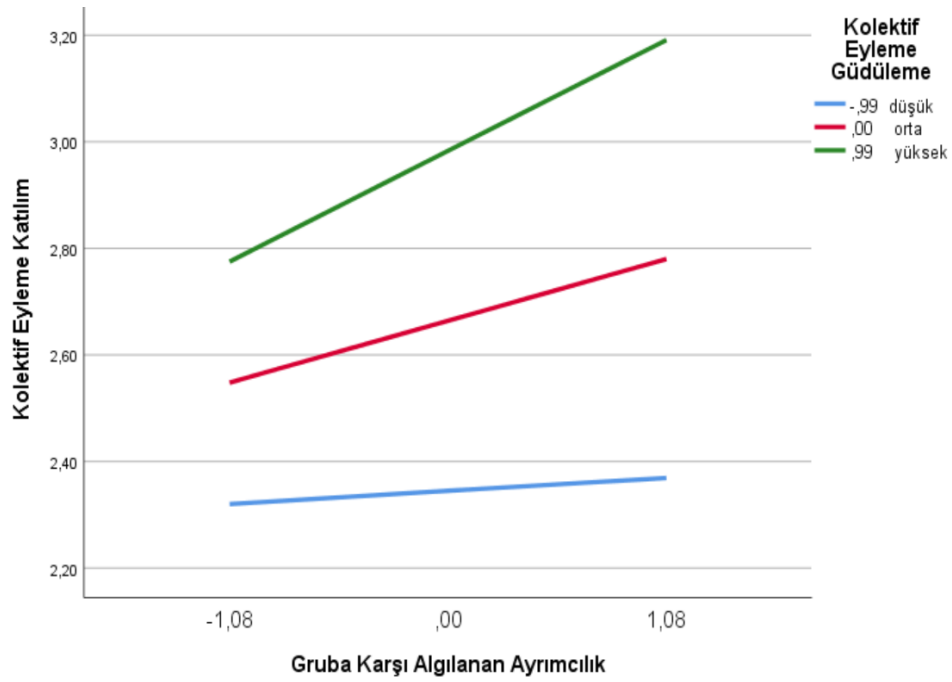
Kolektif eyleme güdüleme değişkeninin gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasındaki ilişkiyi düzenleyip düzenlemediğini test etmek için PROCESS, 14. Model ile yürütülen analizde ise düzenleyicili aracılık etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve pozitif yönde tespit edilmiştir (Düzenleyicili aracılık indeksi= .048, Boot SH = .020, Boot GA [.009, .088]). Test edilen bu düzenleyici aracılık ilişkisine göre, kişilerin özdeşleşme düzeyi arttıkça gruplarına karşı algıladıkları ayrımcılık ve bu algıyla birlikte kolektif eyleme katılımları da artmaktadır. Ancak algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme dönüşmesinde otobiyografik anıların kolektif eyleme güdüleme işlevinin kullanım düzeyi belirleyicidir

Bu bulgu, “kolektif eyleme güdüleme” bellek işlevini daha yüksek düzeyde kullanan bireylerde gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılıma etkisinin daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu işlevin, olumsuz deneyimlerinin birikimiyle kimliğin politize olmasıyla bağlantılı olduğu ve bu tür anıların politik eylemliliği meşrulaştırıcı afektif ve anlamsal yükler barındırdıkları göz önüne alındığında, kolektif eyleme katılımı belirlemede başat bir öneme sahip bu anı kullanımının düzenleyicilik etkisi son derece beklenir bir bulgudur. Modeldeki yollardaki katsayılar ve etkileşim grafiği sırasıyla Şekil 3 ve Şekil 4’te görülebilir.

Şekil 3: “Kolektif Eyleme Gündüleme” Anı İşlevinin Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki İlişkide Düzenleyicilik Etkisi

Şekil 4: Kolektif Eyleme Katılımı Kapsamında Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve “Kolektif Eyleme Gündüleme” Anı İşlevinin Etkileşimi

Modelin kolektif eyleme katılım değişkenine ait toplam varyansın %20'sini açıkladığı görülmektedir. Sonuçlar daha ayrıntılı olarak şu şekildedir:

Özdeşleşme düzeyi gruba karşı algılanan ayrımcılığı ($b = .555$, Boot SH = .050, Boot GA [.457, .650]); gruba karşı algılanan ayrımcılık ise kolektif eyleme katılımı pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olarak yordamaktadır ($b = .107$, Boot SH = .041, Boot GA [.026, .187]).

Gruba karşı algılanan ayrımcılık ve “kolektif eyleme güdüleme” işlevinin etkileşim etkisi de pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($b = .086$, Boot SH = .034, Boot GA [.017, .152]).

Gruba karşı algılanan ayrımcılığın koşullu etkisi kolektif eyleme güdüleme düzenleyici değişkeninin -1 standart sapma düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değilken ($b = .023$, SE(HC4) = .043, %95 GA [-.063, .108], $p > .05$), ortalama ($b = .107$ SE(HC4) = .042, %95GA [.025, .189], $p = .01$), ve +1standart sapma ($b = .192$, SE(HC4) = .063, %95GA [.068, .316], $p < .001$), düzeylerinde anlamlıdır ve artış göstermektedir. Dolayısıyla, gruba karşı algılanan ayrımcılık kolektif eyleme katılım üzerinde ancak kolektif eyleme güdüleme bellek işlevinin belirli bir düzeyde kullanılmaya başlamasıyla birlikte etkili olmaktadır.

Dolaylı etkiler kapsamında da düzenleyici değişkenin -1 standart sapma düzeyinde dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($b = .013$, Boot SH = .024, Boot GA [-.036, .059]), ortalama ($b = .060$, Boot SH = .024, Boot GA [.014, .108]) ve +1 standart sapma ($b = .107$, Boot SH = .036, Boot GA [.038, .180]) düzeylerinde ise anlamlı olduğu ve arttığı saptanmıştır.

3.3.4.3.5. “Kimliklenme” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü

Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılık düzeyinin aracı, kimliklenme işlevinin düzenleyici ve kolektif eyleme katılım düzeyinin bağımlı değişken olduğu model kapsamında

PROCESS, 7. model ile yapılan analizde düzenleyicili aracılık etkisi saptanmamıştır (Düzenleyicili aracılık indeksi=-.009, Boot GA [-.023, .002]).

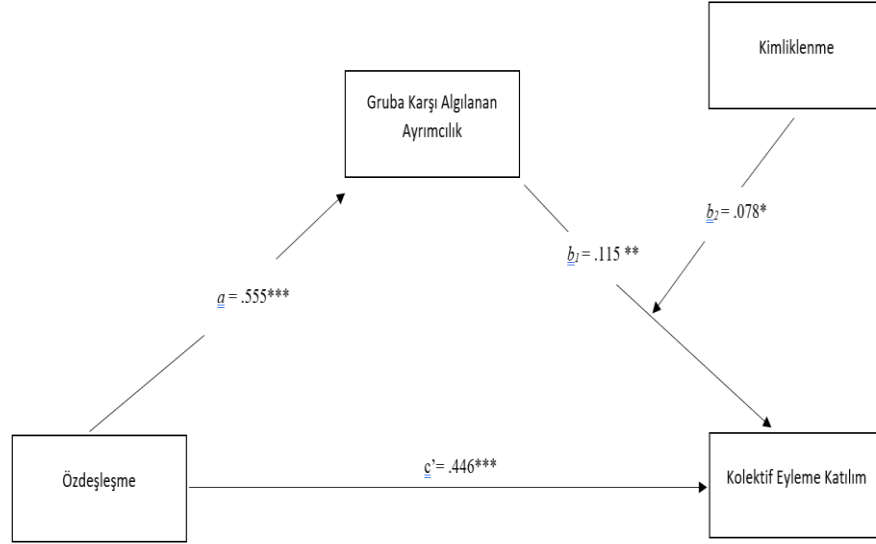
Böylelikle, kimliklenme değişkeni özdeşleşme ve gruba karşı algılanan ayrımcılık ilişkisini düzenlememektedir.

Buna karşılık, kimliklenme anı işlevinin gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım ilişkisini düzenleyip düzenlemediğini incelemek amacıyla PROCESS, 14. Model ile yapılan analizde düzenleyicili aracılık etkisi tespit edilmiştir (Düzenleyicili aracılık indeksi = .043, Boot SH = .021, Boot GA [.005, .086]).

Bu düzenleyicilik etkisi, “kimliklenme” bellek işlevini daha yüksek düzeyde kullanan bireylerde gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılımı daha yüksek düzeyde yordadığını ortaya koymaktadır. Buna göre, kişilerin özdeşleşme düzeyi arttıkça gruplarına karşı algıladıkları ayrımcılık ve bu algıyla birlikte kolektif eyleme katılımları da artmaktadır. Fakat, algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme dönüşmesinde otobiyografik anıların kimliklenme işlevinin kullanım düzeyi belirleyici olmaktadır.

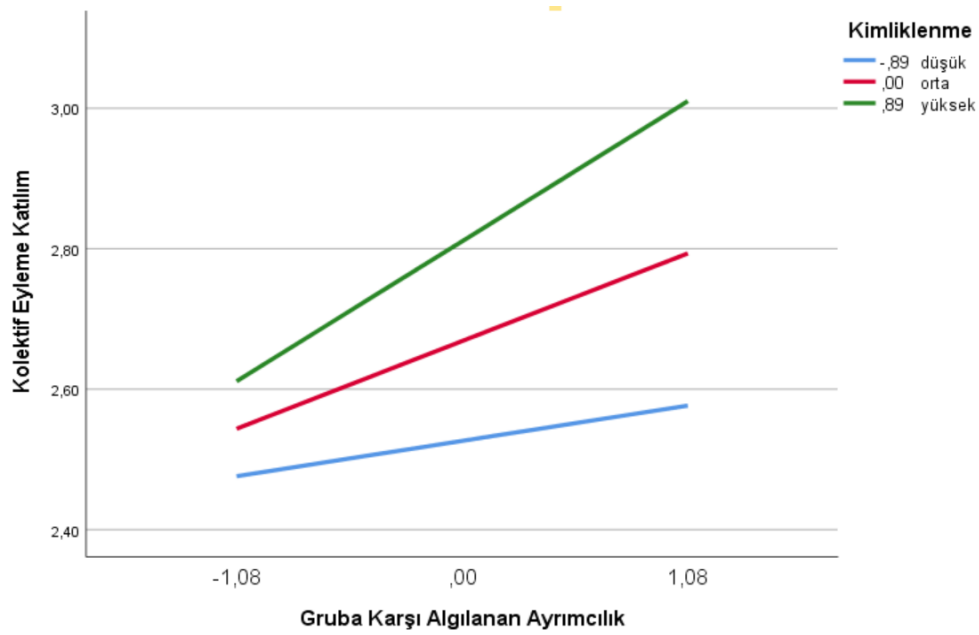
Nitel verilerin işaret ettiği gibi, bu işlev hali hazırda politik kimliğin ve değerlerin konsolidasyonuna eşlik etmekte ve büyük olasılıkla politik eylemliliğin gerekliliğine dair ilişkili afekt barındıran otobiyografik ve toplumsal muhakemeler temelinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, tıpkı “kolektif eyleme güdüleme” gibi bu bellek işlevinin de gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eyleme katılım arasında düzenleyicilik göstermesi son derece akla yatkın ve beklenilir bir bulgudur. Bu saptama genel olarak ise kişilerin ayrımcılıkla ilintili bireysel deneyimlerini sosyal kimliklerini inşa etme ve güçlendirme yönünde organize etmelerinin sadece bilişsel ve duygulanımsal süreçler açısından değil, davranışsal süreçler açısından da önemli çıktıları olabileceğine işaret etmektedir. Aşağıdaki Şekil 5 ve Şekil 6’da sırasıyla modeldeki yolların katsayıları ve etkileşimin grafiksel gösterimi sunulmuştur.

Şekil 5: “Kimliklenme” Anı İşlevinin Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve Kolektif Eyleme Katılım Arasındaki İlişkide Düzenleyicilik Etkisi

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$; $N=683$, Bootstrapping 5000.

Şekil 6: Kolektif Eyleme Katılımı Kapsamında Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık ve “Kimliklenme” Anı İşlevinin Etkileşimi

Bu modele dair detaylı bulgular ise şu şekildedir: Modelin kolektif eyleme katılım değişkenine ait toplam varyansın %16'sını açıkladığı görülmektedir. Özdeşleşme düzeyi gruba karşı algılanan ayrımcılığı ($b = .555$, Boot SH = .050, Boot GA [.454, .650]; gruba karşı algılanan ayrımcılık ise kolektif eyleme katılımı pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde yordamaktadır ($b = .115$, Boot SH = .041, Boot GA [.030, .197]).

Gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kimliklenme işlevinin etkileşim etkisi de pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($b = .078$, Boot SH = .037, Boot GA [.008, .153]).

Gruba karşı algılanan ayrımcılığın koşullu etkisi kimliklenme düzenleyici değişkeninin -1 standart sapma düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değilken ($b = .046$, SE(HC4) = .052, %95GA [-.056, .149], $p > .05$), ortalama ($b = .115$, SE(HC4) = .042, %95GA [.033, .198], $p < .01$), ve +1 standart sapma $b = .184$, SE(HC4) = .056, %95GA [.074, .294], $p = .001$), düzeylerinde anlamlıdır ve artış göstermektedir. Böylece, gruba karşı algılanan ayrımcılık kolektif eyleme katılım üzerinde ancak kimliklenme işlevinin belirli bir düzeyde kullanımıyla birlikte etkili olmaktadır.

Dolaylı etkiler açısından da düzenleyici değişkenin -1 standart sapma düzeyinde dolaylı etkinin anlamlı olmadığı ($b = .026$, Boot SH = .028, Boot GA [-.031, .080]), düzenleyici değişkenin ortalama ($b = .017$, Boot SH = .024, Boot GA [.017, .112]) ve +1 standart sapma ($b = .42$, Boot SH = .032, Boot GA [.042, .167]) düzeylerinde ise anlamlı olduğu ve arttığı görülmektedir.

3.3.4.3.6. “Benlik Sunumu” Anı İşlevinin Düzenleyicilik Rolü

Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılığın aracı, “benlik sunumu” işlevinin düzenleyici ve kolektif eyleme katılımının bağımlı değişken olduğu model kapsamında:

PROCESS 7. Model ile yapılan analizde modelde bir bütün olarak düzenleyicili aracılık etkisi olmadığı ve benlik sunumu değişkeninin özdeşleşme ve gruba karşı algılanan ayrımcılık ilişkisinde düzenleyici olmadığı tespit edilmiştir (Düzenleyicili aracılık indeksi = -.011, Boot GA [-.027, .000]).

PROCESS 14. model ile yapılan analizde de benlik sunumu işlevinin gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılım üzerindeki etkisinde düzenleyiciliği olmadığı görülmüştür (Düzenleyicili aracılık indeksi = .026, Boot GA [-.013, .067]).

3.3.4.3.7.“Uyarıcı-Direktif Yönlendirme” İşlevinin Düzenleyicilik Rolü

Özdeşleşme düzeyinin bağımsız, gruba karşı algılanan ayrımcılığın aracı, “uyarıcı-direktif yönlendirme” işlevinin düzenleyici ve kolektif eyleme katılımın bağımlı değişken olarak atandığı model kapsamında:

PROCESS 7. model ile yapılan analizde modelde düzenleyicili aracılık etkisi bulunamamıştır (Düzenleyicili aracılık indeksi = -.003, Boot SE = .006, Boot GA [-.015, .010]). Böylece, uyarıcı-direktif yönlendirme özdeşleşme ve gruba karşı algılanan ayrımcılık ilişkisini düzenlememektedir.

Benzer şekilde, PROCESS 14. model ile yürütülen analizde modelde düzenleyicili aracılık etkisi olmadığı görülmüştür (Düzenleyicili aracılık indeksi = .018, Boot SH = .023, Boot GA [-.025, .064]). Diğer bir deyişle, uyarıcı-direktif yönlendirme değişkeninin gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılıma etkisi üzerinde herhangi bir düzenleyiciliği yoktur.

3.4. TARTIŞMA

Bir bütün olarak, bu aşamadaki keşfedici analizlerle geliştirilen ölçüm aracının faktör yapısı, geçerlik ve güvenilirliğine dair olumlu yönde fikir veren ve gelecekte ayrıntılandırılmaya uygun bulgulara ulaşmıştır. Toplam varyansın % 69.88’inin açıklandığı göz önüne alındığında bu yüzdenin kabul edilebilir olduğu söylenebilir (Hair ve diğ., 2014: 107). Bu açıklanan varyansın büyük kısmının (% 41.77) grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar faktörüne ait olduğu görülmektedir ve bu bulgu genel olarak dezavantajlı gruplar açısından bu işlevin yaygınlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, diğer faktörlerin de özdeğerlerinin 1’i aşması, içerdikleri maddelerin kendi içlerinde tutarlı ve binişik olmamaları ve orta veya yüksek faktör yükleri sergilemeleri sebebiyle yamaç-yığıntı grafikleri de incelenerek sunabilecekleri

kavramsal katkı temelinde muhafaza edilmelerine karar verilmiştir. (Liau, Tan ve Khoo, 2011:7).

Örneklemin büyük oranda kadınlardan oluştuğu (% 61.63) göz önüne alındığında söz konusu bu diğer faktörlerin açıklanan varyans içindeki katkılarının görece daha az olması gerekçelendirilebilir. Örneğin, açıklanan varyansa en az katkı sağlayan uyarıcı-direktif yönlendirme işlevi daha ziyade etnik ve dini kimlikler kapsamında geçerli bir kullanım olabilir. Akla yatkın diğer bir olasılık, kolektif eyleme güdüleme ve kimliklenme gibi görece politik özellikte işlevlerin hali hazırda kamusal alanda kolektif örgütlenme, bilinçlenme ve eylemlilik düzeyi yüksek bazı etnik, kadın veya LGBTQI+ kimliklerine dahil kişilerce daha yüksek düzeyde kullanılabileceğidir. Örnekleimde ağırlığa sahip kadın katılımcılar feminist veya toplumsal cinsiyet eşitliği çerçevesinde öğretilerle sıklıkla karşılaşmamış, bunlar doğrultusunda otobiyografik muhakeme yapmamış ve dolayısıyla kapsamlı bir politik kimliklenme ve eylemlilik süreci deneyimlememiş olabilirler. Dolayısıyla, bu çalışmanın sosyal kimlik kategorilerinin katılımcı sayısı bakımından daha homojen dağılım gösterdiği daha büyük bir örneklemeyle tekrarlanması ölçüm aracının faktör yapısını netleştirmenin yanı sıra bu gibi noktalara da açıklık getirebilir.

Yakınsak geçerlik analizinde saptanan çoğunlukla orta büyüklükteki bağıntılar da geliştirilen ölçüm aracı kapsamında öne sürülen yapıların varlığına destek sağlamaktadır. Sözü edildiği gibi ölçüm aracının altı faktörünün de HDHDÖ'nin benlik, sosyal ve yönlendirme boyutlarıyla istatistiksel olarak anlamlı şekilde ilişkili olması incelenen anıların işlevlerinin genel benlik, sosyal ve yönlendirme alanlarının üçünde de rol aldığını, diğer bir deyişle kesişimsel niteliğini temellendirmektedir.

Söz konusu ilişkilerin korelasyon katsayılarının büyüklükleri açısından düşünülmesi de çeşitli çıkarımlara olanak sağlamaktadır. Örneğin, kolektif eyleme güdülemenin sosyal işlev ile .55 büyüklüğünde bir korelasyon sergilemesi kolektif eyleme yönlendiren anıların da iç ve diğer dezavantajlı gruplarla sosyal etkileşimlerden kaynak alabileceğine işaret etmektedir. Benlik sunumu işlevinin HDHDÖ sosyal alt boyutu ile .49 büyüklüğündeki ilişkisi, bu işlevin çeşitli sosyal kazanımlar için devreye sokulduğu düşünüldüğünde beklenilir bir bulgudur. Ancak benlik sunumunun aynı zamanda HDHDÖ yönlendirme alt boyutu ile de .49 büyüklüğünde bir korelasyonu olması sosyal kimliğe dair olumsuz olaylardan

çıkarılan dersler ve alınan kararların da benlik imajını güçlendirici şekilde sunulabildiğini düşündürmektedir. Yine HDHDÖ yönlendirme boyutunun sırasıyla kimliklenme ($r = .42$) ve uyarıcı-direktif yönlendirme ($r = .44$) ile ilişkisi oldukça açıktır. Zira, HDHDÖ'nin bu boyutunun kapsadığı geçmişten ders çıkarma ve bu doğrultuda kararlara varma hem kişinin bu otobiyografik muhakemeler doğrultusunda kimliklenme sürecine hem de bu dersleri çevresini uyarmak amacıyla kullanmasına ön ayak olabilir.

Korelasyon katsayılarının daha düşük düzeyde olduğu ilişkilere bakılırsa, bu tür anılarını içe kapanma amacıyla kullanan kişilerin bunlardan sırasıyla sosyal amaçlarla faydalanma ve yönlendirici olarak çevreleriyle paylaşma eğilimlerinin görece olarak daha kısıtlı olduğu söylenebilir. Yine, HDHDÖ benlik boyutunun sırasıyla uyarıcı-direktif yönlendiricilik ve kolektif eyleme güdüleme işlevleriyle görece daha düşük düzeydeki korelasyonları HDHDÖ benlik boyutunun “bu anılarımı değerlerimin/inançlarımın değişip değişmediği hakkında endişe ettiğimde anımsarım/paylaşıyorum” gibi maddelerle benlik devamlılığını ölçmesiyle açıklanabilir. Diğer bir deyişle, benlik değişimi üzerine düşündüren değil ancak benlikle ilişkili değer ve inançları sağlamlaştıran anıların kolektif eyleme güdüleyici olacağı veya bunlardan devşirilen derslerin uyarıcı-direktif şekilde paylaşılacağı düşünülebilir. Kolektif eyleme güdüleme ve HDHDÖ yönlendirme alt boyutu arasındaki görece düşük düzeydeki ilişkinin sebebi ise açık değildir. Ancak, kolektif eyleme katılımın süregelen şekilde geçmiş olaylardan ders çıkarma ve otobiyografik muhakemelerde bulunma durumunda değil ancak bu muhakemelerin inanç ve tutumlar şeklinde konsolide olmasının ardından gerçekleştiği gibi kabaca bir yorum yapılabilir.

Düzenleyicili aracılık modelleri kapsamındaki analizler de ölçüm aracının geçerliğine dair ek psikometrik destek sağlamış ve otobiyografik anı işlevlerinin sosyal kimlik yaklaşımı çerçevesindeki kolektif davranışların araştırılmasına dahil edilebileceği görüşünü temellendirmiştir. “Grup-içi ve gruplar-arası paylaşımlar”, “kolektif eyleme güdüleme” ve “kimliklenme” işlevlerinin gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eylem üzerindeki etkisini düzenleyeceğine dair hipotezlere destek sağlanmıştır. Dolayısıyla, bu üç anı işlevinin gruba karşı algılanan ayrımcılığın kolektif eyleme katılıma yön verdiği evrede belirleyici oldukları ortaya konmuştur. Diğer bir deyişle, bu anı işlevlerini etkin kullanmakta olan kişilerde özdeşleşmeyle

birlikte gelen gruba karşı algılanan ayrımcılık artışının kolektif eyleme katılımı güçlendirici bir tetiklenme yarattığı ileri sürülebilir. Öyle ki, bu üç işlev kapsamında koşullu ve dolaylı etkiler düzenleyici değişkenin -1 standart sapma düzeyinde anlamlı değildir. Yani, özdeşleşmenin artmasıyla birlikte gruba karşı ayrımcılık algısının kolektif eyleme katılımı ile sonuçlanması ancak bu üç işlevin belirli bir düzey ve üstünde kullanılmasıyla mümkün olmaktadır.

Dolayısıyla, istatistik olarak anlamlı bu bulgular olumsuz nitelikte otobiyografik anıların sosyal kimlik süreçleriyle etkileşime girerek davranış düzeyinde etki sergilediklerini göstermektedir.

Diğer yandan, bu üç işlevin özdeşleşme ve gruba karşı algılanan ayrımcılık ilişkisini düzenlediğine dair istatistiksel kanıt bulunamamıştır. Bu açıdan analizlerde Tip 2 hatalar söz konusu olmuş ve var olan bir etki saptanamamış olabilir.

Benlik sunumu işlevinin model kapsamındaki yollarda düzenleyici olmayacağı düşüncesine de yine destek sağlanmıştır. Ancak, kişiyi toplumsal ve politik çabalardan geri tutan içe kapanma ve uyarıcı-direktif yönlendirme işlevlerinin gruba karşı algılanan ayrımcılık ve kolektif eylem ilişkisini negatif yönde düzenleyeceklerine dair hipotezler desteklenmemiştir. Bu iki işlev kapsamında düzenleyiciliği aracılık indekslerinin ve istatistiksel olarak anlamlı olmadıkları için raporlanmayan etkileşim etkilerinin negatif yönde oldukları göz önüne alındığında, analizlerde yine Tip 2 hatanın varlığı olasıdır. Ancak, spekülasyon olarak, kişinin anıları temelinde kendisini ve sosyal grubunu politik çabalardan soyutlamaya yönelik belirli düzeyde bir konum almasının kendisinin belirleyici olduğu ve bu amaçla anı kullanımının artışının istatistiksel olarak anlamlı bir düzenleyicilikle sonuçlanmadığı gibi bir yorum da yapılabilir.

Böylece, bu analizlerde elde edilen istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar, sosyal kimlikle ilişkili otobiyografik anıların genel olarak sosyal kimlik yaklaşımı çerçevesindeki incelemelere dahil edilebileceği ve spesifik olarak kolektif eyleme katılım gibi kimlikle ilişkili politik davranışları daha iyi anlamaya katkı sağlayabileceği görüşüne destek sağlarken, bu tez çalışması kapsamında işlevleştirilen anı tipinin işlevlerinin de bu kapsamda yeterli psikometrik özellikte olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, bu bulgularca desteklenen araştırma tasarımı tez çalışmasının teorik çağrısını gelecek görgül araştırmalara yöntemsel bir başlangıç zemini

oluşturacak şekilde somutlaştırmıştır. Bir sonraki “sonuç ve genel tartışma” kısmında ayrıntılandırılacağı gibi sosyal kimlikle ilgili pek çok bireysel ve kolektif anı türünün veya bunların paylaşım pratiklerinin bu kısımda yapıldığı gibi işevuruklaştırılması ve hem OB işlevleri hem de grup-içi ve gruplar-arası süreçler ve kolektif davranışlara ilişkin incelemelere dahil edilmesi mümkündür. Örneğin, sosyal kimlikle ilgili ilk (örn. bir kamusal alanda ilk küçümseyici davranışa maruz kalınan an) veya öz-tanımlayıcı (örn. sosyal kimliği açık etme, benimseme veya dezavantajlarıyla mücadele kararları alındığı ve uygulandığı anlar) özelliğindeki anların benlik bütünlüğü ve saygısını nasıl etkilediği OB işlevleri alanyazını için ufuk açıcı bir gündem olabileceği gibi bu tür anların muhakeme ve paylaşım süreçlerinin kimliklenme, grup oluşumu, özdeşleşme ve grupla ilgili kolektif çabalara katılım üzerindeki rolü sosyal kimlik yaklaşımı kapsamındaki incelemelerde aydınlatıcı olabilir. Öyle ki, bu tür incelemelerin uygulamaya dönük olarak tasarlanması da mümkündür. Örneğin, bu tez çalışmasındaki “grup-içi ve “gruplar-arası paylaşımlar” ve “kolektif eyleme güdüleme” anı işlevleri kişisel ayrımcılık deneyimlerinin insanları iç veya dış gruplardan benzer ayrımcılık deneyimlerine sahip kişileri daha fazla anlama ile sınırlı bir etkinin ötesinde davranış düzeyinde de dayanışmacı edimlere yöneltebildiği anlayışı temelinde sistemleştirilmiştir. Dolayısıyla, sosyal kimlikle ilişkili anı işlevleri ve paylaşım pratiklerine dair incelemelerin sadece kuramsal olarak değil, sosyal kimlikle ilgili olumsuz deneyimleri kamusal alanda paylaşma pratiklerini destekleyici bağlamları oluşturmaya dönük bilimsel uygulama, proje ve sosyal kampanyaların tasarlanması için de önemli olabileceği ve dayanışmacı bir kültürün oluşmasına katkı sunma ihtimali de göz önüne alınmalıdır.

Bireysel yaşantıların ötesinde, kimlik süreçlerinin benlikle ne denli iç-içe geçerek kişinin bireysel yaşamı ve toplumsal eylemliliğini etkilediğine ışık tutabilecek bir diğer önemli anı türü sosyal kimlikle ilgili tarihi anılardır. Sözlü tarih çalışmaları, tez çalışmasının nitel kısmında bulguların sürdürülmüş anıların yanı sıra gizlenen veya topluluğun kendisi tarafından görece asimile edilmiş sosyal kimliklere sahip aileler içinde yetişen kimselerde kendi içinde bölünme duygusu, nesiller arası kopukluklar, aileye karşı duyulan öfke ve özel-kamusal alanda yaşantılanan ve dışa vurulan kimlik ayrışmasının getirdiği zorlantılar gibi pek çok olgudan bahsetmektedir. Ayrıca, bütün bu yaşantıların özellikle son nesillerden kişileri, yine nitel aşamada

işaret edildiği gibi, kimliğin geçmişi hakkında bilgilenme, bu doğrultuda otobiyografik muhakeme yaparak sağaltım sağlama, kimlik arayışı yönünde bireysel ve kolektif girişimlere angaje olma, söz konusu kültürel kimliğin dışavurumu ve yeniden üretilmesine yönelik hafıza kurma çabalarına ve kültürel girişimlere katılma gibi süreçlere sevk edebildiği gösterilmiştir (Neyzi, 2013:145).

Dolayısıyla, kişinin sosyal kimliğinin tarihiyle ilişkili aile ve topluluk anılarını dinlemesi, keşfetmesi, benzer anılara sahip sosyal kimlik üyeleriyle bu tür hikayelerin paylaşımı yoluyla ilişki kurması özdeşleşmeyi tetikleyerek hem bireysel hem kolektif benlik saygısını arttırmanın yanında kimlik çatısı altında yeni grupların oluşumu, bunların sargınlığının artması, kişinin ve grubun kolektif eylemlilik ve çabalara katılım ve desteğini belirlemede kritik önemde olabilir. Bireyin aile ve topluluk anılarıyla ilişkilendirilmiş tarihi anılara maruziyet düzeyi, bunların topluluk içi ve topluluk dışında paylaşım sıklığı ve yaygınlığı, sosyal kimlik ile ilgili farklı kimliklenme çabaları, susturulmuş anıların keşfedilmesi gibi kavramların tümünün, bu tez çalışmasında bireysel anılar kapsamında yapıldığı gibi, işevuruklaştırılması ve benlik süreçleri (benlik saygısı, bütünlüğü vb.), OB işlevleri, grup-içi dinamikler ve gruplar-arası ilişkiler vb. ile ilgili çeşitli incelemelere eklenmesi mümkündür. Ayrıca, aile ve topluluk anılarının ve bir bütün olarak sosyal kimlikle ilgili tarihi olayların ölçek çalışmalarının yanında deneysel çalışmalarda hazırlama (örn. yazdırma) gibi manipülasyonlar kullanılarak da ele alınması ve kimliği ayırıştırma, zamansal devamlılık, kültürel sargınlık ve dayanışma sağlama gibi kolektif bellek alanyazınından devşirilebilecek işlevsel kavramlar temelinde incelenmesi ufuk açıcı olabilir (Bar-Tal, 2003: 91; Roe, 2003:72; Sahdra ve Ross, 2007: 386).

Özetle, sosyal kimlikle ilgili pek çok farklı anı türünün birey ve sosyal grup düzeyinde üstlenebileceği işlevler bugüne dek ihmal edilmiş, yüzü uygulamaya açık ve ayrık alanyazınlara verimli açılım ve bağlantı noktaları sağlayabilecek önemli bir araştırma konusu olmaya adaydır. Tez çalışmasının nicel aşaması, genel olarak bu düşünceyi somutlaştırmaya, özel olarak ise ayrımcılık ve kimlik örşelenmesi yaşantıları temelinde sistemli incelemelerle örneklemeye çalışmıştır.

SONUÇ VE GENEL TARTIŞMA

Bu tez çalışmasının konusunun belirlenmesinde en genel olarak OB işlevleri alanyazınında sosyal kimlikle ilişkili kuramsal ve görgül bir birikimin olmaması motive edici olmuştur. Otobiyografik anı işlevlerine yönelik uluslararası alanyazın işaret edildiği gibi halen ağırlıklı olarak bireyci bir çerçeve benimsemekte ve sosyal bağlama yönelik soruları genel veya günlük yaşam olayları ve yakın çevre ile sınırlandırmaktadır. Aslında, OB' yi yalnızca bireye hizmet eden içsel bir yapı olmanın ötesinde kültürün biçimlendirdiği ve kültür çerçevesinde işlevsel bir pratik olarak gören belirgin bir istisna alanyazınında kültürlerarası karşılaştırmalar araştırma hattında mevcuttur. Hatta, burada bireysel belleğin ve ilişkili benlik süreçlerinin kültürün özgün yapılanmasına hizmet eder şekilde biçimlendiğine dair işlevsel bir vurgu da hakimdir (Hayne ve MacDonald, 2003:112). Ne var ki, bu gelenek de çoğunlukla kolektivist ve bireyci kültürler ikiliği üzerinde temellenen oldukça katı bir paradigma içerisinde faaliyet gösterebilmektedir. Bunun sonucu olarak, var olan işlevsel bakış açısı da bireyci kültürlerde OB işlevlerinin bağımsız bir benlik yapılanmasını desteklediği, buna karşılık kolektivist kültürlerin grup ve aileye bağlılık, sadakat ve hizmete yönelik (ahlaki norm ve yükümlülükler doğrultusunda) bellek işleyişini biçimlendirdiği şeklindeki temel bir anlayışı ayrıntılandırmakla sınırlı kalabilmektedir. Bu taksonominin bir faktör olarak kültürlerarası pek çok bellek fenomenini güvenilir şekilde ayrıştırabildiği ve önemli bir birikime yön verdiği açık olmakla birlikte, öncü isimlerce dahi bu sınıflandırma temelinde indirgemeci yönelimlerden kaçınılması ve kültür-içi farklılıkların göz ardı edilmemesi gerekliliği vurgulanmıştır (Kağıtçıbaşı, 1994:61; Wang ve Brockmeier, 2002:50). Yine, belirli bir kültür veya toplum içerisinde OB fenomenlerinin ve yaşam öykülerinin toplumsal cinsiyet, sınıf vb. hegemonik yapılarıdaki konumlanışları yansıttığına ve bu çeşitliliğin daha fazla aydınlatılması gerekliliğine dair fikirler dile getirilmiştir (McAdams, 2003: 201).

Sosyal kimlikle ilişkili anılar ise vurgulanan bu kültür-içi alanda verimli anlayışlar sunabilecek potansiyeldeyken OB işlevleri alanyazınında halen yeterince odağa almadığı bir konudur. Oysa, tıpkı makro-kültürel bağlam için söz konusu olduğu gibi, birey düzeyinden, topluluk ve toplum düzeyine dek bir spektrum içinde etkileşen

kavramsal sistemler bellek süreçlerinin işleyişini belirleyeceğinden, kişisel yaşamları, grup-içi ya da gruplar-arası bağlamların gerekliliklerine göre kişiler sosyal kimliklerine dayalı işlevler doğrultusunda hatırlayacak ya da unutacaklardır. Ayrıca, flaş anı alanyazınından bilindiği gibi anı paylaşımı yalnızca kişiler arasındaki yakınlığı güçlendirmekle kalmayıp geniş sosyal gruplarla özdeşleşmeyi de güçlendirebildiğinden (Bernsten, 2009:202), anıların farklı işlevselliklerinin de sosyal kimlikle ilişkili çeşitli gruplara yaygınlaşacağı açıktır. Nitekim, flaş anılar alanyazını gibi OB işlevleri incelemelerinden ayırık bir araştırma hattı oluşturmuş daha önce tanıtılan kolektif bellek çalışmaları buna dair pek çok anlayış sağlamaktadır.

Bütün bu çerçevede, bu tez çalışması öncelikle nitel bir araştırmayla sosyal kimlikle ilgili önemli bir anı tipinin çeşitli kesişimsel işlevlerini tespit etmeye çalışmıştır. Bu aşamada, azınlık kimlikleri açısından son derece belirleyici yaşantılar olan sosyo-politik kökenli ayrımcılığın ve gündelik hayattaki örseleyici davranışlara dair anıların bireysel ve grup düzlemlerinde yaygın yönlendiriciliklerinin yanında özgün benlik ve sosyal işlevler için de devreye sokuldukları gösterilmeye çalışılmıştır.

Daha ayrıntılı olarak, ayrımcılık ve sosyal kimlik örselenmesi anıları gündelik hayatta kişinin kendisine, aile ve sosyal grup üyelerine veya arkadaşlarına destek ve rehberlik sunacak kapsamlı bir yönlendirici repertuvar sunarken benlik sunumu, savunması gibi pragmatik kazanımlar da sağlamaktadır. Bunun ötesinde, kişiler bu tür deneyimler, bunlar üzerine sorular ve yürüttükleri muhakemeler temelinde bir kimlik arayışı/kimliklenme sürecine de yönelebilmektedir. Bu süreçte kişinin sosyal kimliği hakkında bilgilenmesi, kendisinden gizlenmiş yakıcı aile anılarını keşfetmesi, benzer olaylar yaşamış kişilerle konuşması gibi farklı girişimler sosyal ve politik kimliğe netlik kazandırabilmektedir. OB işlevleri alanyazınında yaşlı bireylerin kişisel olarak sarsıcı olay anılarının genel ölçüm araçlarındaki “problem çözme”, “ders alma” ve “kimlik” boyutlarıyla bağıntılı olduğu gösterilmiş, yani anılardan devşirilen yönlendirici bir birikimin hayat boyu bireysel kimliği ve benlik saygısını takviye eden bir benlik işlevi de gerçekleştirdiğine işaret edilmiştir (Pillemer ve diğ., 2003:529). Benzer şekilde, sosyal kimlik düzleminde de kimliği hedef almış olaylara dair anılar benliği destekleyici ve kimliklenme sürecini pekiştirici bir işlevsellik arz etmektedirler.

Buna ek olarak görüşmelerde sarsıcı toplumsal olaylara ilişkin aile hikayelerinin hem aile üyelerinin karşılaştığı güncel tehditlerde yönlendirici olarak hem de spontane olarak canlandırıldığını ortaya konulmuş, böylelikle sosyal kimlik kapsamında çeşitli zengin anı kültürlerinin varlığına işaret edilmiştir. Bu kapsamdaki bulgular ayrıca hem bireysel yaşantıların hem aile-topluluk anılarının pek çok sebep ve sonuçla iç içe geçmiş şekilde grup ve gruplar-arası bağlamlarda paylaşılabildiğini göstermiştir.

Sosyal kimlikle ilişkili bu tür anı paylaşım kültürlerinin daha detaylı olarak araştırılması gelecek incelemeler için merkezi önemde olabilir. Zira, kültürel psikoloji içerisinde ana-akım dışında sayılabilecek kimi görüşler farklı anı kültürleri içerisindeki ortak hatırlamanın ve anlam üretiminin benliğin dışı-vurumu, incelenmesi, onaylanması ve dönüştürülmesini de beraberinde getirdiğinden bahsetmiştir. Bu bakış açılarına göre, OB yakın etkileşimlerden daha geniş kültürel bağlamlara uzanan bir spektrumdaki diyaloglarla örülen aktif bir inşa olarak kavramsallaştırmıştır (Wang ve Brockmeier, 2002:56).

Yine, “ekolojik sistem kuramının” sahibi Bronfenbrenner (2005:151) gibi kuramcılar, makro ve mikro söylemsel ve kültürel anı pratiklerinin bellek, benlik ve kültürün karşılıklı olarak sürekli birbirlerini üretip dönüştürdükleri alanlar olduğundan bahsetmiştir. Buna koşut olarak, tez çalışmasında saptanan sosyal kimlikle ilişkili çeşitli gruplar içindeki bu özgün anı paylaşım kültürlerinin hem benlik hem sosyal kimliği ortaya koyma, üzerine düşünme ve dönüştürme süreçlerini devreye sokan kilit mecralar olabileceklerine işaret edilmiştir.

Özellikle, aynı kimlikten ve farklı kimlikleri sebebiyle dezavantajlı arkadaşlar arasında bireysel ve aile anıları üzerine yapılan anı paylaşımları ve anılar üzerine muhakemeler bunun çarpıcı bir örneğidir. Bu gibi anı etkileşimlerinin iç gruba yönelik veya gruplar-arası duygu, tutum ve davranışsal yönelimlere nasıl etki ettiği de ayrıca hazırlama yöntemi veya farklı deneysel manipülasyonlarla nicel yöntem açısından sistemleştirilmeye uygun niteliktedir. Örneğin, kişilerden geçmişte içinde bulundukları bu gibi sohbetleri yazarak yaşantıladıkları duygu ve düşünceleri betimlemeleri istenebilir. Bu anlık anı aktivasyonu aynı sosyal kimlikten kişilerle yapılan konuşmalara dairse kültürel sargınlık, kimlik gururu, özdeşleşme vb.; diğer dezavantajlı gruplardan kişilerle konuşmalara ilişkinse dayanışma ve empatinin

pekişmesi gibi bağımlı değişkenlere dair ölçümler alınarak uygun kontrol gruplarıyla karşılaştırmalar yapılabilir. Bu doğrultuda, diğer bir ilgi çekici tasarım hâkim grup üyelerinden dezavantajlı grup üyeleriyle yaptıkları konuşmaları ve bu konuşmalardaki muhataplarının kendilerine aktardıkları anıları yazmalarını istemek ve sonrasında suçluluk veya empati duygularına dair ölçümler almak olabilir. Bunun diğer yönü olarak, dezavantajlı konumdan olan katılımcılardan hâkim grup üyeleriyle yaptıkları anı etkileşimlerini yazmaları istenerek affetme eğilimi, önyargı ve husumet duyma düzeyi gibi bağımlı değişkenler üzerindeki etkiler incelenebilir (Cehajic ve diğ., 2008:353).

Sosyal kimliği hedef alan bireysel deneyimlerin yanında kişilerin aileleri ve topluluklarında sosyal grup üyelerini etkilemiş tarihi-toplumsal olayların da tıpkı flaş anılar gibi şok edici ve duygu yüklü olmaları temelinde, aile ve arkadaşlar arasındaki çeşitli paylaşım pratiklerinde işlevsel olarak yer tutmaları da bu araştırmanın kritik bulgularındandır. Hem kolektif tarihin ve sosyal kimliğin imleyicisi olarak hem de sonraki nesilleri uyarmak ve sosyal kimlikle ilgili bilgilendirmek için yayılan; bunun yanı sıra arkadaşlar arasında çeşitli ihtiyaçlarla konuşulan ve kişilerin kimliklenme süreçlerini güdüleyen sosyal kimliğe özgün bu tür anıların işlevselliği flaş anı alanyazınına da farklı anlayışlar sunabilecek şekilde gelecekte ayrıntılandırılabilir.

Nitel veriler ayrıca sosyal kimliğe dair anı paylaşım pratiklerinin politik eylemlilik ve örgütlenme gibi son derece somut ve bilinçli hedeflere yönelik müzakerelerde yer bulabildiğine dair kanıtlar sağlamıştır. Önceki kısımlarda kısaca tanıtılan EMSICA alanyazınının kolektif eyleme yön veren grup oluşumu ve kimliklenmesinde grup konuşmalarını ve bu konuşmalarda gerçekleşen dayanışma duygusu, kimliğin müzakeresi ve politikleşmesi gibi pek çok mekanizmayı merkezi önemde gördüğü burada tekrar hatırlanabilir. Gruba katılanların anı paylaşımları ve muhakemelerinin de bu sürecin kilit bileşenleri olabileceği; bu gibi müzakere edilmiş anıların barındırdığı afektif unsurların yanı sıra anlam, ideal, inanç, değer gibi motivasyonel faktörlerin kolektif eyleme katılım veya destek davranışında rol üstlenebileceği son derece akla yatkın bir çıkarımdır. LGBTQI oluşumları gibi karma örgütlenmeler veya kolektif eylemlilikler arasındaki ittifaklar gibi (örn. kadın ve LGBTQI örgütlenmeleri) güncel toplumsal hareketlerin giderek karmaşılaştığı bir konjonktürde kimlik temelli anı paylaşımlarının bu gibi boyutlar doğrultusunda

güdüleyiciliği sosyal kimlik yaklaşımı, OB işlevleri, kolektif bellek gibi ayrıık alanyazınlardaki anlayışları bütünleştiren önemli bir araştırma gündemi olmaya adaydır. Çeşitli gruplar içindeki bu çok yönlü etkileşimlerin kolektif eylem üzerindeki etkisi bu tez çalışmasının kapsamını aşmakla birlikte ileride incelenebilecek verimli araştırma gündemleri olarak tanımlanabilir.

Bu tez çalışmasının nicel aşaması bu kapsamlı araştırma gündeminin bir yönüne, kişilerin kendi yaşadıkları anıların işlevselliğine odaklanmıştır. Nitel veriden edinilen anlayışlarla, ölçüm maddelerinin bir kısmı bu bireysel yaşantıların kimliklenme, kolektif eyleme güdüleme, benlik sunumu, kişisel korunma ve yakınları koruma gibi amaçlar için anımsanmasını işevuruklaştırmıştır. Ayrıca, katılımcıların bireysel anılarını iç- grup ve diğer dezavantajlı gruplar içinde empati, dayanışma ve rehberlik temelinde etkileşimler içinde anlatması ve ortak anıların paylaşılmasını ölçümleyen maddelere yer verilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonuçları tutarlı bir faktör dağılımı ortaya koymuş ve bu faktörler arasında kabaca anı işlevlerinin gündelik- bireysel ve politik-kolektif hedefler için kullanılmasına dair bir ayrışma belirlemiştir. Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği ile gerçekleştirilen yakınsak geçerlik analizi belirlenen tüm alt boyutların yapı geçerliğine ayrıca bir dayanak sağlamıştır.

Bunun yanı sıra, nicel aşamada, SIMCA' dan esinlenen bir modelde tümüyle bireysel ve koruyucu işlevlerin kolektif eylem kapsamında herhangi bir düzenleyiciliği olmadığı, buna karşılık görece politik yönelimli işlevlerin ve gündelik hayattaki empati ve dayanışma temelli anı etkileşimlerinin gruba karşı ayrımcılık algısının kolektif eyleme katılım üzerindeki etkisini pekiştirdiği gösterilmiştir. Her ne kadar etnik ve dini kimliklerden katılımcıların yer aldığı nitel veriden devşirilen kavramsal işlev kategorilerinin diğer kimlik kategorilerine genelleştirilmesi çalışmanın bir kısıtlılığını oluştursa da bu kapsamda dahi istatistiksel olarak anlamlı sonuçların elde edilmesi umut vericidir. Gelecek çalışmalar spesifik kimlik kategorileri içinde söz konusu olabilecek anımsama ve paylaşım pratiklerine odaklanan ve sistemleştiren araştırmalar gerçekleştirebilir.

Gelecek araştırmalar, ayrıca kimlikle ilişkili birçok anı tipini tez araştırmasına benzer bir doğrultuda kolektif eylem kapsamındaki düzenleyicilik veya aracılık rolleri açısından da ele alabilir. Bireysel düzlemde, örneğin kişinin kimlikle özdeşleşmesine

dair kırılma veya dönüm noktası teşkil eden olaylara dair anıları, sosyal kimliğiyle ilişkili öz tanımlayıcı olarak tanımladığı yaşantıları, güçlenme veya kimliğini ortaya koyma deneyimleri, ilk örgütlenme kararı almasına ve örgütlenme sürecine girmesine yön veren anılar gibi çok çeşitli tema benzer şekilde kolektif eyleme katılıma güdüleme veya katılımı pekiştirme açısından incelenebilir.

Kolektif düzlemde ise, sosyal kimlikle ilgili aile ve tarihi-toplumsal olayların hikayeleri veya kamusal kolektif bellek girişimleri (örn. sergi, toplantı, film/belgesel, müze, hafıza merkezleri) ile temas düzeyi işevuruklaştırılarak özdeşleşme, gruplar-arası duygular, kolektif eyleme katılım ve destek gibi pek çok değişkene etkisi bakımından ele alınabilir. Yine, kolektif eylemde yer almış olmanın kendisine dair anılar ve beraberindeki duygular kimlik değişkenleri ve kolektif davranış üzerindeki etkileri bakımından irdelenebilir. Çeşitli sosyal gruplar içindeki anı paylaşımlarının kimliklenme, grup bütünlüğü, grup içi ve gruplar-arası duygular, grup kooperasyonu ve kolektif eylem ile ilişkisi daha derinlemesine çalışılabilir. Son olarak, nesiller arası sosyal kimliğe dair farklı temsiller ve kolektif anıların ne düzeyde güdüleyici olduğu gibi boyutlar üzerinden politik davranışlar açısından karşılaştırmalar yapılabilir. Bu bakımdan, çalışmanın teorik çağrısının ötesinde gelecek çalışmalar için yöntemsel olarak da esinlenilebilecek bir zemin açtığı da söylenebilir.

Görüldüğü gibi, sosyal kimliğe ilişkin çeşitli bireysel ve kolektif anı ve anı pratiğinin sosyal kimlik yaklaşımı çerçevesindeki pek çok alan kapsamında ele alınması, ayrıca kolektif bellek ve kolektif eylem alanlarındaki anlayışlarla bütünleştirilmesi mümkündür. Böylece, barındırdıkları afekt, anlam, değer vb. öğelerle benliği sosyal kimlik ve toplumsal bağlam düzeyindeki olgu ve davranışlara eklemleyen kimlikle ilişkilenmiş farklı anılar bütüncül olarak değerlendirilebilecekken halen büyük ölçüde ayrık olan çeşitli alanyazınlar için de önemli bir bağlantı noktasıdır. Bu tez çalışması en genel olarak bu önermeyi gündeme getirmeyi ve belirli bir anı tipi çerçevesinde görgül olarak temellendirmeyi amaçlamıştır.

Otobiyografik belleğin kavramsal tanımı gereği sosyo-kültürel bağlamlara ait dinamiklerin etkileriyle bütünleşik doğası bariz iken, anı işlevleri alanyazınının halen birey düzeyinde açıklamalara ağırlık vermesi yukarıda bahsedilen kuramlar-arası temaslarla oluşabilecek açılımları engelleyen ciddi bir kısıtlılıktır. Dolayısıyla, sosyal

kimlikle bağlantılı otobiyografik anıların ilgili alanyazının gündemine alınması bu kısıtlılığın aşılmasında öncelikli önemde bir adım olabilir.

Son olarak, sosyal psikolojinin içsel-bilişsel düzeyden ideolojik/kültürel düzeye dek çeşitlenen pek çok açıklama düzleminde bir birikime sahip olduğu göz önüne alındığında (Doise ve Mapstone, 1986:52), disiplinin kendisinin de bu düzlemleri ve kapsadıkları kuramsal yaklaşımları bir araya getiren çok düzeyli çalışmalar ile zenginleşeceği ve daha bütüncül anlayışlar sunabileceği ileri sürülebilir. Bazı teorik değerlendirmelerin de dile getirmeye başladığı gibi, farklı düzlemlerdeki kuramsal yaklaşımları ilişkilendirme çabaları ayrıca, kolektif bellek, toplumsal hareketler gibi çok disiplinli alanlarda halen dışarıklıkla değerlendirilen psikolojik çalışmaların daha merkezi konuma gelmesinin önünü açabilir (Hirst ve Manier, 2008:198; Coman, 2015:191; Licata ve Mercy, 2015:196; Coman ve diğ., 2009:135). Bu tez çalışması flaş anılar gibi spesifik alanyazınlarda hali hazırda tetiklenmiş olan bu çok düzeyli kuramsal bağlantılandırma girişimini (Çavuşoğlu, 2021:67), otobiyografik bellek işlevleri alanyazını için tartışmaya açmaya ve olası katkılarını görgül olarak temellendirmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Açikel, F., ve Ateş, K. (2011). Ambivalent citizens: The Alevi as the ‘authentic self and the ‘stigmatized other of Turkish nationalism. *European societies*, 13(5), 713–733.

Addis, D. R., Wong, A. T. ve Schacter, D. L. (2008). Age-related changes in the episodic simulation of future events. *Psychological Science*, 19(1), 33-41.

Alea, N. ve Bluck, S. (2003). Why are you telling me that? A conceptual model of the social function of autobiographical memory. *Memory*, 11(2), 165-178.

Alea, N. ve Bluck, S. (2007). I'll keep you in mind: The intimacy function of autobiographical memory. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 21(8), 1091-1111.

Alea, N. ve Vick, S. C. (2010). The first sight of love: Relationship-defining memories and marital satisfaction across adulthood. *Memory*, 18(7), 730-742.

Alea, N., Arneaud, M. J. ve Ali, S. (2013). The quality of self, social, and directive memories: Are there adult age group differences? *International Journal of Behavioral Development*, 37(5), 395–406. <https://doi.org/10.1177/0165025413484244>

Anastasi, J. S. ve Rhodes, M. G. (2005). An own-age bias in face recognition for children and older adults. *Psychonomic Bulletin & Review*, 12, 1043-1047.

Andrews, M. (2002). Introduction: Counter-narratives and the power to oppose. *Narrative Inquiry*, 12(1), 1–6.

Ashmore, R. D., Deaux, K. ve McLaughlin-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: articulation and significance of multidimensionality. *Psychological Bulletin*, 130(1), 80-114. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.1.80>

Assmann, J. ve Czaplicka, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New German Critique*, (65), 125-133.

Assmann, J. (2008): “Communicative and Cultural Memory.” In: Astrid Erll et al. (eds.) *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, (ss. 109-118) Berlin and New York: Walter de Gruyter.

Atabinen, İ. (2015). “Emek Sineması” Mücadelesine Dair Anlatılarda Kimlikler ve Konumlanışlar. *Nesne-Psikoloji Dergisi*, 3(05), 21-42.

Atabinen, İ. ve Tekdemir, G. (2020). Identity Positionings in Squatters’ Framings of Don Quijote Social Centre. *Psikoloji Çalışmaları*, 40(2), 625-654

Avcıoğlu, S. ve Akın, O. (2017). Kolektif bellek ve kentsel mekân algısı bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi’nin mekansal değişiminin irdelenmesi. *İdealkent*, 8(22), 423-450.

Baddeley, A. (2012). Reflections on autobiographical memory. In D. Berntsen ve D. C. Rubin (Eds.), *Understanding autobiographical memory: Theories and approaches* (ss. 70–87). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139021937.007>

Baddeley, A. (1988). But what the hell is it for? In M. M. Gruneberg, P. E. Morris ve R. N. Sykes (Eds.), *Practical aspects of memory: Current research and issues*, Cilt. 1. *Memory in everyday life* (ss. 3–18). John Wiley & Sons.

Balaban, Ç. D. (2013). *The roles of intergroup threat, social dominance orientation and right-wing authoritarianism in predicting Turks’ prejudice toward Kurds* (Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi).

Bar-Tal, D. (2003). Collective memory of physical violence: Its contribution to the culture of violence. In E. Carins & M. D. Roe (Eds.), *The Role of Memory in Ethnic Conflict* (ss. 77-93). New York: Palgrave Macmillan.

Bar-Tal, D. (2007) Sociopsychological foundations of intractable conflicts. *American Behavioral Scientist* 50 (11), 1430-1453.

Barber, S. J. ve Mather, M. (2012). Forgetting in context: The effects of age, emotion, and social factors on retrieval-induced forgetting. *Memory & Cognition*, 40(6), 874-888.

Barclay, C. R. (1996). Autobiographical remembering: Narrative constraints on objectified selves. In D. C. Rubin (Ed.), *Remembering our past: Studies in autobiographical memory* (ss. 94–125). Cambridge: Cambridge University Press.

Barnier, A. J. ve Sutton, J. (2008). From individual to collective memory: Theoretical and empirical perspectives *Memory*, 16(3), 177–182. <https://doi.org/10.1080/09541440701828274>.

Barrett, J. L. ve Nyhof, M. A. (2001). Spreading nonnatural concepts: The role of intuitive conceptual structures in memory and transmission of cultural materials. *Journal of Cognition and Culture*, 1(1), 69–100.

Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: A study in experimental and social psychology*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Bass E ve Davis L. (1988). *The Courage to Heal: A Guide for Women Survivors of Child Sexual Abuse*. New York: Harper ve Row.

Baumeister, R. F. ve Hastings, S. (1997). Distortions of collective memory: How groups flatter and deceive themselves. In J. W. Pennebaker, D. Paez, ve B. Rimé

(Eds.), *Collective memory of political events: Social psychological perspectives* (ss. 277–293). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Bayar, Y. (2021). Navigating the nationalist landscape of exclusion: Armenian citizens of Turkey and the politics of naming. *The British Journal of Sociology*, 72(4), 1127–1140.

Baysu, G. (2007). *The effects of intergroup perceptions and ingroup identifications on the political participation of the second-generation Turkish migrants in The Netherlands*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Berman, H., Girón, E. R. I. ve Marroquín, A. P. (2006). A narrative study of refugee women who have experienced violence in the context of war. *Canadian Journal of Nursing Research Archive*, 31-53.

Berna, F., Göritz, A. S., Schröder, J., Coutelle, R., Danion, J. M., Cuervo-Lombard, C. V. ve Moritz, S. (2016). Self-disorders in individuals with autistic traits: contribution of reduced autobiographical reasoning capacities. *J. Autism Dev. Disord.* 46(8), 2587–2598. doi: 10.1007/s10803-016-2797-2.

Berntsen, D. (1996). Involuntary autobiographical memories. *Applied Cognitive Psychology*, 10(5), 435-454.

Berntsen, D. (1998). Voluntary and involuntary access to autobiographical memory. *Memory*, 6(2), 113-141.

Berntsen, D. (2009). Flashbulb memory and social identity. In O. Luminet ve A. Curci (Eds.), *Flashbulb memories: New issues and new perspectives* (ss. 187–205). New York: Psychology Press.

Berntsen, D. (2018). Flashbulb memories and social identity. In O. Luminet, ve A. Curci (Eds.), *Flashbulb memories: New challenges and future perspectives* (2. baskı., ss. 182-200). Routledge.

Berntsen, D. ve Thomsen, D. K. (2005). Personal memories for remote historical events: accuracy and clarity of flashbulb memories related to World War II. *Journal of Experimental Psychology: General*, 134(2), 242-257. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.134.2.242>.

Berntsen, D., Willert, M. ve Rubin, D. C. (2003). Splintered memories or vivid landmarks? Qualities and organization of traumatic memories with and without PTSD. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 17(6), 675-693.

Bilgin, N. (2013). Tarih ve kolektif bellek. *İstanbul: Bağlam Yayıncılık*.

Blank, H. (2009). Remembering: A theoretical interface between memory and social psychology. *Social Psychology*, 40(3), 164-175.

Bluck S ve Liao H-W. (2013) I was therefore I am: Creating self-continuity through remembering our personal past. *The International Journal of Reminiscence and Life Review*, 1, 7–12.

Bluck, S. (2003). Autobiographical memory: Exploring its functions in everyday life. *Memory*, 11(2), 113-123.

Bluck, S. ve Alea, N. (2002). Exploring the functions of autobiographical memory: Why do I remember the autumn? In J. D. Webster ve B. K. Haight (Eds.), *Critical Advances in Reminiscence Work: From Theory to Application* (ss. 61–75). Springer Publishing Company.

Bluck, S. ve Alea, N. (2009). Thinking and talking about the past: Why remember?. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 23(8), 1089-1104.

Bluck, S. ve Alea, N. (2011). Crafting the TALE: Construction of a measure to assess the functions of autobiographical remembering. *Memory*, 19(5), 470-486.

Bluck, S. ve Habermas, T. (2000). The life story schema. *Motivation and Emotion*, 24(2), 121-147.

Bluck, S. ve Levine, L. J. (1998). Reminiscence as autobiographical memory: A catalyst for reminiscence theory development. *Ageing ve Society*, 18(2), 185-208.

Bluck, S., Alea, N. ve Demiray, B. (2010). You get what you need: The psychosocial functions of remembering. In J. H. Mace (Ed.), *The act of remembering: Toward an understanding of how we recall the past* (ss. 284–307). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444328202.ch12>.

Bluck, S., Alea, N., Habermas, T. ve Rubin, D. C. (2005). A tale of three functions: The self-reported uses of autobiographical memory. *Social Cognition*, 23(1), 91-117.

Bluck, S., Baron, J. M., Ainsworth, S. A., Gesselman, A. N. ve Gold, K. L. (2013). Eliciting empathy for adults in chronic pain through autobiographical memory sharing. *Applied Cognitive Psychology*, 27(1), 81-90.

Bohn, A. ve Berntsen, D. (2007). Pleasantness bias in flashbulb memories: Positive and negative flashbulb memories of the fall of the Berlin Wall among East and West Germans. *Memory & Cognition*, 35(3), 565–577. <https://doi.org/10.3758/BF03193295>.

Boonzaier, F. A. ve Van Schalkwyk, S. (2011). Narrative possibilities: Poor women of color and the complexities of intimate partner violence. *Violence against women*, 17(2), 267-286.

Bora, A. (2005). *Kadınların sınıfı: ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İletişim yayınları.

Bradshaw, B. (2002). *Change across cultures: A narrative approach to social transformation*. Baker Academic.

Branscombe, N. R., Schmitt, M. T. ve Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African-Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 135–149. doi:10.1037//0022-3514.77.1.135.

Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. *Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 873-898.

Brewer, W. F. (1986). What is autobiographical memory? In D. C. Rubin (Ed.), *Autobiographical memory* (ss. 25–49). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511558313.006>.

Brockmeier, J. ve Carbaugh, D. (Eds.). (2001). *Narrative and identity: Studies in autobiography, self and culture* (Vol. 1). John Benjamins Publishing.

Bronfenbrenner, U. (2005). Ecological systems theory (1992). In U. Bronfenbrenner (Ed.), *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development* (ss. 106–173). Sage Publications Ltd.

Brown, A. D., Gabriel, Y. ve Gherardi, S. (2009). Storytelling and change: An unfolding story. *Organization*, 16(3), 323-333.

Brown, A. D., Kouri, N. ve Hirst, W. (2012). Memory's malleability: Its role in shaping collective memory and social identity. *Frontiers in Psychology*, 3, 257:1-3.

Brown, N. R., Lee, P. J., Krslak, M., Conrad, F. G., GB Hansen, T., Havelka, J. ve Reddon, J. R. (2009). Living in history: How war, terrorism, and natural disaster affect the organization of autobiographical memory. *Psychological Science*, 20(4), 399-405.

Brown, R. ve Kulik, J. (1977). Flashbulb memories. *Cognition*, 5(1), 73-99.

Bruce, D. (1989). Functional explanations of memory. In L. W. Poon, D. C. Rubin, ve B. A. Wilson (Eds.), *Everyday cognition in adulthood and late life* (ss. 44–58). Cambridge University Press.

Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Cameron, J. E. (2004). A three-factor model of social identity. *Self and Identity*, 3(3), 239–262.

Casier, M., Jongerden, J., & Walker, N. (2011). Fruitless attempts? The Kurdish initiative and containment of the Kurdish movement in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 44, 103–127

Candar, T., Libaridian, G., ve Freely, M. (2017). *Hrant Dink: An Armenian voice of the voiceless in Turkey*. Routledge.

Cehajic, S., Brown, R. ve Castano, E. (2008). Forgive and forget? Antecedents and consequences of intergroup forgiveness in Bosnia and Herzegovina. *Political Psychology*, 29(3), 351-367.

Chayinska, M. ve McGarty, C. (2021). The power of political déjà vu: When collective action becomes an effort to change the future by preventing the return of the past. *Political Psychology*, 42(2), 201-217. <https://doi.org/10.1111/pops.12695>.

Cheung, W. Y., Wildschut, T. ve Sedikides, C. (2018). Autobiographical memory functions of nostalgia in comparison to rumination and counterfactual thinking: Similarity and uniqueness. *Memory*, 26(2), 229-237.

Choi, H. Y., Blumen, H. M., Congleton, A. R. ve Rajaram, S. (2014). The role of group configuration in the social transmission of memory: Evidence from identical and reconfigured groups. *Journal of Cognitive Psychology*, 26(1), 65-80.

Christakis, N. A. ve Fowler, J. H. (2009). *Connected: The Surprising Power of our Social Networks and How They Shape Our Lives*. Little, Brown Spark. New York.

Christensen, T.C., Wood, J. V. ve Barrett, L. F. (2003). Remembering everyday experience through the prism of self-esteem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(1), 51-62.

Cohen, G. (1998). The effects of aging on autobiographical memory. In C. P. Thompson, D. J. Herrmann, D. Bruce, D. J. Read, D. G. Payne ve M. P. Toglia (Eds.), *Autobiographical memory: Theoretical and applied perspectives* (ss. 105-123). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Cohen, G. ve Conway, M. A. (Eds.). (2007). *Memory in The Real World*. 3rd Ed., Psychology Press. London.

Cohen-Mansfield, J., Golander, H. ve Arnhem, G. (2000). Self-identity in older persons suffering from dementia: Preliminary results. *Social Science & Medicine*, 51(3), 381-394.

Coman, A. (2015). Collective Memory, Psychology of. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 188-193.

Coman, A. ve Hirst, W. (2012). Cognition through a social network: The propagation of induced forgetting and practice effects. *Journal of Experimental Psychology: General*, 141(2), 321-336.

Coman, A. ve Hirst, W. (2015). Social identity and socially shared retrieval-induced forgetting: The effects of group membership. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(4), 717-722.

Coman, A., Brown, A. D., Koppel, J. ve Hirst, W. (2009). Collective memory from a psychological perspective. *International Journal of Politics, Culture, and Society IJPS*, 22(2), 125-141.

Coman, A., Kolling, A., Lewis, M. ve Hirst W. (2012). Mnemonic convergence: From empirical data to large-scale dynamics. In *International Conference on Social Computing, Behavioral-Cultural Modeling, and Prediction* (ss. 256-265). Springer, Berlin, Heidelberg.

Coman, A., Momennejad, I., Drach, R. D. ve Geana, A. (2016). Mnemonic convergence in social networks: The emergent properties of cognition at a collective level. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(29), 8171-8176.

Coman, A., Stone, C. B., Castano, E. ve Hirst, W. (2014). Justifying atrocities: The effect of moral-disengagement strategies on socially shared retrieval-induced forgetting. *Psychological Science*, 25(6), 1281-1285.

Congleton, A. R. ve Rajaram, S. (2014). Collaboration changes both the content and the structure of memory: Building the architecture of shared representations. *Journal of Experimental Psychology: General*, 143(4), 1570-1584.

Conway, M. A. (1996). Autobiographical knowledge and autobiographical memories. In D. C. Rubin (Ed.), *Remembering our past: Studies in autobiographical memory* (ss. 67-93). Cambridge: Cambridge University Press.

Conway, M. A. (2005). Memory and the self. *J. Mem. & Language*. 53(4), 594–628. doi: 10.1016/j.jml.2005.08.005.

Conway, M. A. ve Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review*, 107(2), 261-288. Doi: 10.1037/0033-295x.107.2.261.

Conway, M. A. ve Rubin, D. C. (1994). The structure of autobiographical memory. AF Collins, SE Gathercole, M. A. Conway ve PE Morris, (Eds.) in *Theories of Memory*, 103-137.

Conway, M. A., Anderson, S. J., Larsen, S. F., Donnelly, C. M., McDaniel, M. A., McClelland, A. G. ve Logie, R. H. (1994). The formation of flashbulb memories. *Memory & Cognition*, 22(3), 326-343.

Conway, M. A., Singer, J. A. ve Tagini, A. (2004). The self and autobiographical memory: Correspondence and coherence. *Social cognition*, 22(5), 491-529.

Conway, M. A., Anderson, S.J., Larsen, S.F. Donnelly, C.M, McDaniel M.A., McClelland A.G.R. Rawless, R.E. ve Logie R.H. (1994) The formation of flashbulb memories. *Memory and Cognition* 22, 326–343. <https://doi.org/10.3758/BF03200860>.

Corning, A. ve Schuman, H. (2015). *Generations and collective memory*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226282831.001.0001>.

Coskuner, B ve Gulgoz, S. (yayın aşamasında)

Coutelle, R., Goltzene, M. A., Bizet, E., Schoenberger, M., Berna, F. ve Danion, J. M. (2020). Self-concept clarity and autobiographical memory functions in adults with autism spectrum disorder without intellectual deficiency. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 50(11), 3874-3882.

Crane, L., Goddard, L. ve Pring, L. (2010). Brief report: Self-defining and everyday autobiographical memories in adults with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(3), 383-391.

Crossley, M. (2000). *Introducing narrative psychology*. McGraw-Hill Education(UK).

Crawley, S. L. ve Broad, K. L. (2004). “Be your (real lesbian) self”: Mobilizing sexual formula stories through personal (and political) storytelling. *Journal of Contemporary Ethnography*, 33(1), 39–71.

Cuc, A., Koppel, J. ve Hirst, W. (2007). Silence is not golden: A case for socially shared retrieval-induced forgetting. *Psychological Science*, 18(8), 727-733.

Cuc, A., Ozuru, Y., Manier, D., ve Hirst, W. (2006). On the formation of collective memories: The role of a dominant narrator. *Memory & Cognition*, 34(4), 752-762.

Curci, A., Lanciano, T., Maddalena, C., Mastandrea, S. ve Sartori, G. (2015). Flashbulb memories of the Pope's resignation: Explicit and implicit measures across differing religious groups. *Memory*, 23(4), 529-544.

Çağlayan, H. (2007). Analar, yoldaslar, tanrıçalar: Kürt hareketinde kadınlar ve kadın kimliğinin oluşumu. *Istanbul: İletişim Yayınları*.

Çavdar, O. (2017). Mekân ve kolektif bellek: Sivas katliamı ve Madımak Oteli. *Moment Dergi*, 4(1), 237-257.

Çavuşoğlu, M. (2021). *Flaş anı özellik ve işlevlerinin ideolojik asimetri hipotezi kapsamında 15 Temmuz 2016 gecesine ilişkin anılar örneği üzerinden incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çavuşoğlu, M., Özdemir, G. ve Kuşdil, M. E. (2021). Can Flashbulb Memory Characteristics Predict Prototypicality in Social Representations? A Study on a

Turkish Sample's Recollections of the 2016 Coup Attempt. *Papers on Social Representations*, 30(2), 1.1-1.24.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. (5. Baskı) Pegem Akademi.

Çoymak, A. (2009). *Associations of religious identification, secular identification, perceived discrimination and political trust with ethnic and societal (national) identification*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

D'Argembeau, A. ve Van der Linden, M. (2008). Remembering pride and shame: Self-enhancement and the phenomenology of autobiographical memory. *Memory*, 16(5), 538-547.

Demiray, B. ve Freund, A. M. (2015). Michael Jackson, Bin Laden and I: Functions of positive and negative, public and private flashbulb memories. *Memory*, 23(4), 487-506.

Demiray, B. ve Janssen, S. M. (2015). The self-enhancement function of autobiographical memory. *Applied Cognitive Psychology*, 29(1), 49-60.

Demiray, B., Gülgöz, S. ve Bluck, S. (2009). Examining the life story account of the reminiscence bump: Why we remember more from young adulthood. *Memory*, 17(7), 708-723.

Denver, J. Y., Lane, S. M. ve Cherry, K. E. (2010). Recent versus remote: Flashbulb memory for 9/11 and self-selected events from the reminiscence bump. *The International Journal of Aging and Human Development*, 70(4), 275-297.

DeWall, C. N., Twenge, J. M., Koole, S. L., Baumeister, R. F., Marquez, A. ve Reid, M. W. (2011). Automatic emotion regulation after social exclusion: Tuning to positivity. *Emotion*, 11(3), 623–636. <https://doi.org/10.1037/a0023534>.

Dinç, N. K. (1997). *Göç Hikayeleri*. İstanbul: Göç-Der.

Doise, W. ve Mapstone, E. T. (1986). *Levels of explanation in social psychology*. Cambridge University Press.

Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R. ve Manstead, A. S. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of personality and social psychology*, 75(4), 872-886. DOI:10.1037/0022-3514.75.4.872.

Doosje, B., Spears, R. ve Ellemers, N. (2002). Social identity as both cause and effect: The development of group identification in response to anticipated and actual changes in the intergroup status hierarchy. *British Journal of Social Psychology*, 41(1), 57-76.

Drury, J. ve Reicher, S. (1999). The intergroup dynamics of collective empowerment: Substantiating the social identity model of crowd behavior. *Group Processes & Intergroup Relations*, 2(4), 381-402.

Drury, J. ve Reicher, S. (2005). Explaining enduring empowerment: A comparative study of collective action and psychological outcomes. *European journal of Social Psychology*, 35(1), 35-58.

Durakbaşı, A. ve İlyasoğlu, A. (2001). Formation of Gender Identities in Republican Turkey and Women's Narratives as Transmitters of 'Herstory' of Modernization. *Journal of Social History* 35 (1) 195-203.

Echterhoff G, Higgins E. T. ve Levine J. M. (2009). Shared Reality: Experiencing Commonality With Others' Inner States About the World. *Perspect Psychol Sci*. 4(5), 496-521.

Echterhoff, G. ve Hirst, W. (2006). Thinking about memories for everyday and shocking events: Do people use ease-of-retrieval cues in memory judgments?. *Memory & Cognition*, 34(4), 763-775.

Echterhoff, G., Higgins, E. T. ve Groll, S. (2005). Audience-tuning effects on memory: the role of shared reality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(3), 257-276.

Ellemers, N., Spears, R. ve Doosje, B. (2002). Self and social identity. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 161-186.

Ellemers, N., van Knippenberg, A. ve Wilke, H. (1990). The influence of permeability of group boundaries and stability of group status on strategies of individual mobility and social change. *British Journal of Social Psychology*, 29(3), 233-246.

Ellemers, N., Wilke, H. ve van Knippenberg, A. (1993). Effects of the legitimacy of low group or individual status on individual and collective status-enhancement strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(5), 766-778. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.5.766>.

Emerson, P. ve Frosh, S. (2004). *Critical narrative analysis in psychology: A guide to practice*. Springer.

Erdemir, A. (2005). Tradition and modernity: Alevis' ambiguous terms and Turkey's ambivalent subjects. *Middle Eastern Studies*, 41(6), 937-951

Erdoğan, N. (2002). Yok-sanma:Yoksulluk maduniyet ve “fark yaraları. in N. Erdoğan (Ed.) *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri*. (ss.47-96) İletişim Yayınları. İstanbul.

Ergün, N. (2020). Kimlik Gelişimi: Anlatı Kimliği ve Kuşaklararası Anlatı Kimliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12(4), 455-475.

Espin, O. M. (1995). Race, racism, and sexuality in the life narratives of immigrant women. *Feminism & Psychology*, 5(2), 223-238.

Fivush R, Berlin LJ, Sales JM, Mennuti-Washburn J ve Cassidy J. (2003). Functions of parent-child reminiscing about emotionally negative events. *Memory*, 11(2):179-192. <https://doi.org/10.1080/741938209>.

Fivush, R. (1998). The functions of event memory: some comments on Nelson and Barsalou. in U. Neisser and E Winograd (Eds.), *Remembering reconsidered: Ecological and traditional approaches to the study of memory* (ss. 277–282). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511664014.011>.

Fivush, R. (2004)a. The silenced self: Constructing self from memories spoken and unspoken. *The Self and Memory*, 75-94.

Fivush, R. (2004)b. Voice and silence: A feminist model of autobiographical memory. *The Development of The Mediated Mind: Sociocultural Context and Cognitive Development*, Psychology Press, New York, 79-100.

Fivush, R. (2008). Remembering and reminiscing: How individual lives are constructed in family narratives. *Memory Studies*, 1(1), 49-58.

Fivush, R. (2010). Speaking silence: The social construction of silence in autobiographical and cultural narratives. *Memory*, 18(2), 88-98.

Fivush, R. ve Haden, C. A. (Eds.). (2003). *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives*. Psychology Press.

Fivush, R. ve Pasupathi, M. (2019). Silencing self and other through autobiographical narratives. in A.J. Murray ve M. Pasupathi (Eds) *Qualitative studies of silence: The unsaid as social action*, (ss. 126-146). Cambridge: Cambridge University Press.

Fivush, R., Haden, C.A. ve Reese, E. (1996). Remembering, recounting, and reminiscing: The development of autobiographical memory in social context. in D. C. Rubin (Ed.), *Remembering our past: Studies in autobiographical memory* (ss. 341–359). Cambridge University Press.

Fivush, R., Haden, C. A. ve Reese, E. (2006). Elaborating on elaborations: Role of maternal reminiscing style in cognitive and socioemotional development. *Child Development*, 77(6), 1568-1588.

Forehand, M. R. ve Deshpandé, R. (2001). What we see makes us who we are: Priming ethnic self-awareness and advertising response. *Journal of Marketing Research*, 38(3), 336-348.

Freeman, M. (1997). Why narrative? Hermeneutics, historical understanding, and the significance of stories. *Journal of Narrative and Life History*, 7(1-4), 169-176.

Gee, A., Khalaf, A. ve McGarty, C. (2007). Using group-based interaction to change stereotypes about people with mental disorders. *Australian Psychologist*, 42(2), 98-105.

George, D. ve Mallery, P. (2001). SPSS for Windows. *Needham Heights, MA: A Pearson Education*.

Gergen, M. (2000). *Feminist reconstructions in psychology: Narrative, gender, and performance*. Sage Publications.

Gocek, F. M. (2014). Denial of violence: Ottoman past, Turkish present, and collective violence against the Armenians, 1789–2009. Oxford University Press

Goldman, S. (2008). Brief report: Narratives of personal events in children with autism and developmental language disorders: Unshared memories. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(10), 1982-1988.

Habermas, T. ve Bluck, S. (2000). Getting a life: the emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*, 126(5), 748-769.

Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E. (2014). Multivariate Data Analysis. 7th Edition, Pearson Education, Upper Saddle River.

Halbwachs, M. (1980). *The collective memory*. [M. Douglas, çev.] New York: Harper & Row.

Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. University of Chicago press.

Hammack, P. L. (2008). Narrative and the cultural psychology of identity. *Personality and Social Psychology Review*, 12(3), 222-247.

Hammack, P. L. (2011a). Narrative and the politics of meaning. *Narrative Inquiry*, 21(2), 311-318.

Hammack, P. L. (2011b). *Narrative and the politics of identity: The cultural psychology of Israeli and Palestinian youth*. New York: Oxford University Press.

Hammack, P. L. ve Cohler, B.J. (2009). In Narrative engagement and sexual identity: An interdisciplinary approach to the study of sexual lives. P. L. Hammack ve B.J. Cohler (Ed.), *The story of sexual identity: Narrative perspectives on the gay and lesbian life course* içinde (ss.3–22). New York: Oxford University Press.

Hammack, P. L., Mayers, L. ve Windell, E. P. (2013). Narrative, psychology and the politics of sexual identity in the United States: From 'sickness' to 'species' to 'subject'. *Psychology & Sexuality*, 4(3), 219-243.

Hammack, P. L., Thompson, E. M., ve Pilecki, A. (2009). Configurations of identity among sexual minority youth: Context, desire, and narrative. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(7), 867-883.

Harber, K. D. ve Cohen, D. J. (2005). The emotional broadcaster theory of social sharing. *Journal of Language and Social Psychology*, 24(4), 382-400.

Hardin, C. D. ve Higgins, E. T. (1996). Shared reality how social verification makes the subjective objective. In R. M. Sorrentino ve E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of motivation and cognition*. Cilt 3. The interpersonal context (ss. 28–84). The Guilford Press.

Harris, F. C. (2006). It takes a tragedy to arouse them: Collective memory and collective action during the civil rights movement. *Social Movement Studies*, 5(1), 19-43.

Hastorf, A. H. ve Cantril, H. (1954). They saw a game; a case study. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 49(1), 129-134. <https://doi.org/10.1037/h0057880>.

Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (3. baskı). The Guilford Press.

Hayne, H. ve MacDonald, S. (2003). The socialization of autobiographical memory in children and adults: The roles of culture and gender. *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives*, 99-120.

Hehman, E., Maniab, E. W. ve Gaertner, S. L. (2010). Where the division lies: Common ingroup identity moderates the crossracefacial-recognition effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 445-448.

Heinrich, J., Heine, S. J. ve Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and brain sciences*, 33(2-3), 61-83.

Henderson, H. A., Zahka, N. E., Kojkowski, N. M., Inge, A. P., Schwartz, C. B., Hileman, C. M. ve Mundy, P. C. (2009). Self-referenced memory, social cognition, and symptom presentation in autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(7), 853-861.

Herman, J. L. (1992). Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 5(3), 377-391.

Hilton, D. J. ve Liu, J. H. (2008). Culture and inter-group relations. The role of social representations of history. in R. Sorrentino ve S. Yamaguchi (Eds.), *The handbook of motivation and cognition: The cultural context* (ss. 343-368). New York: Guilford.

Hilton, D. J. ve Liu, J. H. (2017). History as the narrative of a people: From function to structure and content. *Memory Studies*, 10(3), 297-309.

Hirst, W. ve Echterhoff, G. (2012). Remembering in conversations: The social sharing and reshaping of memories. *Annual Review of Psychology*, 63(1), 55-79.

Hirst, W. ve Manier, D. (2002). The diverse forms of collective memory. *Kontexte und Kulturen des Erinnerns [Contexts and cultures of remembering]*, 37-58.

Hirst, W. ve Manier, D. (2008). Towards a psychology of collective memory. *Memory*, 16(3), 183-200.

Hirst, W., Coman, A. ve Coman, D. (2014). Putting the social back into human memory. *The SAGE Handbook of Applied Memory*, 273-292.

Hirst, W., Phelps, E. A., Buckner, R. L., Budson, A. E., Cuc, A., Gabrieli, J. D. E., Johnson, M. K., Lustig, C., Lyle, K. B., Mather, M., Meksin, R., Mitchell, K. J., Ochsner, K. N., Schacter, D. L., Simons, J. S., ve Vaidya, C. J. (2009). Long-term memory for the terrorist attack of September 11: Flashbulb memories, event memories, and the factors that influence their retention. *Journal of Experimental Psychology: General*, 138(2), 161–176. <https://doi.org/10.1037/a0015527>.

Hirst, W., Phelps, E. A., Meksin, R., Vaidya, C. J., Johnson, M. K., Mitchell, K. J. ve Olsson, A. (2015). A ten-year follow-up of a study of memory for the attack of September 11, 2001: Flashbulb memories and memories for flashbulb events. *Journal of Experimental Psychology: General*, 144(3), 604-623. <https://doi.org/10.1037/xge0000055>.

Hirst, W., Yamashiro, J. K. ve Coman, A. (2018). Collective memory from a psychological perspective. *Trends in Cognitive Sciences*, 22(5), 438-451.

Hodgkin, K. ve Radstone, S. (2006). *Memory History Nation: Contested Pasts*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Hogg, M. A. (2012). Social identity and the psychology of groups. in M. R. Leary ve J. P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity* (2. Baskı), (ss. 502–519). New York: Guilford Press.

Hogg, M. A. ve Williams, K. D. (2000). From I to we: Social identity and the collective self. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 4, 81–97.

Hogg, M. A., Terry, D. J. ve White, K. M. (1995). A tale of two theories: A critical comparison of identity theory with social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 58(4), 255-269.

Holland, A. C. ve Kensinger, E. A. (2010). Emotion and autobiographical memory. *Physics of Life Reviews*, 7(1), 88-131.

Hornsey, M. J. (2008). Social identity theory and self-categorization theory: A historical review. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(1), 204-222.

Hyman, I. E. ve Faries, J. M. (1992). The functions of autobiographical memory. M. A. Conway, D. C. Rubin, H. Spinnler ve J. W. A. Wagenaar (Ed.), *Theoretical Perspectives on Autobiographical Memory* (ss. 207–221). The Netherlands: Kluwer Academic.

IBM Corp. (2017). IBM SPSS Statistics for Windows, Version 25.0. Armonk, NY: IBM Corp.

İlyasoğlu, A. (1994). *Örtülü kimlik*. İstanbul: Metis Yayınları.

İnce, G. B. (2016). Ulusal Kimlik, Kolektif Bellek ve Edebiyat: Dersimli Kız Romanında Resmi Bellek Temaları1. *monograf*, (5), 36-68.

Janoff-Bulman, R. ve Timko, C. (1987). Coping with traumatic life events. In *Coping with Negative Life Events* (ss. 135-159). Springer, Boston, MA.

Jans, L., Postmes, T. ve Van der Zee, K. I. (2012). Sharing differences: The inductive route to social identity formation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(5), 1145-1149.

Jetten, J., Haslam, C., Pugliese, C., Tonks, J. ve Haslam, S. A. (2010). Declining autobiographical memory and the loss of identity: Effects on well-being. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 32(4), 408-416.

Jiang, T., Cheung, W. Y., Wildschut, T. ve Sedikides, C. (2021). Nostalgia, reflection, brooding: Psychological benefits and autobiographical memory functions. *Consciousness and Cognition*, 1–10.

Johnson, C., Gadon, O., Carlson, D., Southwick, S., Faith, M. ve Chalfin, J. (2002). Self-reference and group membership: Evidence for a group-reference effect. *European Journal of Social Psychology*, 32, 261-274.

Josephson, B. R., Singer, J. A. ve Salovey, P. (1996). Mood regulation and memory: Repairing sad moods with happy memories. *Cognition and Emotion*, 10(4), 437–444. <https://doi.org/10.1080/026999396380222>.

Josselson, R. (1996). On writing other people's lives: Self-analytic reflections of a narrative researcher. R. Josselson (Ed.), *The narrative study of lives, Vol. 4. Ethics and process in the narrative study of lives* içinde (60–71.ss.). Sage Publications, Inc

Kağıtçıbaşı, Ç. (1994). A critical appraisal of individualism and collectivism: Toward a new formulation. In U. Kim, H. C. Triandis, Ç. Kağıtçıbaşı, S.-C. Choi ve G. Yoon (Eds.), *Individualism and Collectivism: Theory, Method, and Applications* (ss. 52–65). Sage Publications, Inc.

Kansteiner, W. (2002) Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and Theory* 41(2), 179–197.

Karasu, M., Mehmetoğlu, E., Tuzkaya, F., ve Göregenli, M. (2016). Türkiye-Ermenistan ilişkileri ve temsiller: Ermenistan'dan bir bakış. Conference: International Symposium on the Effects of Turkish-Armenian Relations on the Regional Policies (From the 19th Century to Present Day), Atatürk Research Center/ Bitlis/Turkey.

Karasu, M., Göregenli, M., ve Yeşilyaprak, R. (2020) Gençlerin bakış açısıyla 1915: Türkiye-Ermenistan Karşılaştırması. In 21. Yüzyılda Ermeni Kimliğine Eleştirel

Yaklaşımlar: Kırılganlık, Direnç ve Dönüşüm (ss. 53-78). Chapter: II. Hrant Dink Vakfı Yayınları.

Karney, B. R. ve Coombs, R. H. (2000). Memory bias in long-term close relationships: Consistency or improvement?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(8), 959-970.

Kawakami, K. ve Dion, K. L. (1995). Social identity and affect as determinants of collective action: Toward an integration of relative deprivation and social identity theories. *Theory & Psychology*, 5(4), 551-577.

Kaya ve Mamatoğlu (2017). Kolektif eylem ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 9, 11-129.

Kelly, C. ve Breinlinger, S. (1995). Identity and injustice: Exploring women's participation in collective action. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 5(1), 41-57.

Kenny, L. M. ve Bryant, R. A. (2007). Keeping memories at an arm's length: Vantage point of trauma memories. *Behaviour Research and Therapy*, 45(8), 1915-1920.

Kessler, T. ve Holbach, S. (2005). Group-based emotions as determinants of in-group identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41, 677– 685.

Kızılkaya, M. (2000). *Kayıp dîwan: sözlü Kürt kültüründen üç örnek*. İletişim Yayınları İstanbul.

Kim H. Y. (2013). Statistical notes for clinical researchers: assessing normal distribution (2) using skewness and kurtosis. *Restorative dentistry & endodontics*, 38(1), 52–54.

Klandermans, B. (1997). Identität und Protest. In *Masse—Macht—Emotion* (ss. 41-51). VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Knapp, M. L., Stohl, C. ve Reardon, K. K. (1981). “Memorable” messages. *Journal of Communication*, 31(4), 27-41.

Koppel, J., Wohl, D., Meksin, R. ve Hirst, W. (2014). The effect of listening to others remember on subsequent memory: The roles of expertise and trust in socially shared retrieval-induced forgetting and social contagion. *Social Cognition*, 32(2), 148-180.

Krans, J., Näring, G., Becker, E. S. ve Holmes, E. A. (2009). Intrusive trauma memory: A review and functional analysis. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 23(8), 1076-1088.

Kubal, T. ve Becerra, R. (2014). Social movements and collective memory. *Sociology Compass*, 8(6), 865-875.

Kulkofsky, S., Wang, Q. ve Koh, J. B. K. (2009). Functions of memory sharing and mother-child reminiscing behaviors: Individual and cultural variations. *Journal of Cognition and Development*, 10(1-2), 92-114.

Kurt, B. (2020). “Dance Saved My Life”: Kadir Memiş’s Life Story and the (Re) Framing of Identity through Dance. *Dance Chronicle*, 43(1), 63-90.

Kurt, M. (2021). ‘My Muslim Kurdish brother’: Colonial rule and Islamist governmentality in the Kurdish region of Turkey 1. In *The Kurds in Erdogan's ‘New’ Turkey* (ss. 128-144). Routledge..

Kuş, E. (2007). Sosyal bilim metodolojisinde paradigma dönüşümü ve psikolojide nitel araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 19-41.

Kuwabara, K. J. ve Pillemer, D. B. (2010). Memories of past episodes shape current intentions and decisions. *Memory*, 18(4), 365-374.

Kvavilashvili, L., Mirani, J., Schlagman, S., Erskine, J. A. ve Kornbrot, D. E. (2010). Effects of age on phenomenology and consistency of flashbulb memories of September 11 and a staged control event. *Psychology and Aging*, 25(2), 391-404. <https://doi.org/10.1037/a0017532>

Lalonde, R. N. ve Silverman, R. A. (1994). Behavioral preferences in response to social injustice: The effects of group permeability and social identity salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(1), 78-85. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.66.1.78>.

Laurenceau, J. P., Barrett, L. F., ve Pietromonaco, P. R. (1998). Intimacy as an interpersonal process: The importance of self-disclosure, partner disclosure, and perceived partner responsiveness in interpersonal exchanges. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1238-1251. DOI: 10.1037//0022-3514.74.5.1238.

Leach, C. W., Van Zomeren, M., Zebel, S., Vliek, M. L., Pennekamp, S. F., Doosje, B. ve Spears, R. (2008). Group-level self-definition and self-investment: a hierarchical (multicomponent) model of in-group identification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(1), 144-165.

Lepore, S. J. (1997). Expressive writing moderates the relation between intrusive thoughts and depressive symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(5), 1030-1037. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.5.1030>.

Levine, L. J., ve Safer, M. A. (2002). Sources of bias in memory for emotions. *Current Directions in Psychological Science*, 11(5), 169-173.

Levine, L. J., Lench, H. C. ve Safer, M. A. (2009). Functions of remembering and misremembering emotion. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 23(8), 1059-1075.

Levine, L. ve Bluck, S. (2004). Painting with broad strokes: Happiness and the malleability of event memory. *Cognition and Emotion*, 18(4), 559-574.

Lewin, K. (1947). Frontiers in group dynamics: II. Channels of group life; social planning and action research. *Human relations*, 1(2), 143-153.

Liau, A., Tan, T. K., ve Khoo, A. (2011). Scale measurement: Comparing factor analysis and variable clustering. In *SAS Global Forum* (ss. 1-12).

Libby, L. K., Eibach, R. P. ve Gilovich, T. (2005). Here's looking at me: the effect of memory perspective on assessments of personal change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1), 50-62. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.1.50>.

Liberman, N. ve Trope, Y. (1998). The role of feasibility and desirability considerations in near and distant future decisions: A test of temporal construal theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 5-18. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.1.5>.

Licata, L. ve Klein, O. (2010). Holocaust or benevolent paternalism? Intergenerational comparisons on collective memories and emotions about Belgium's colonial past. *International Journal of Conflict and Violence (IJCIV)*, 4(1), 45-57.

Licata, L. ve Mercy, A. (2015). Social Psychology of Collective Memory. in J.D. Wright (Ed.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Cilt 4 (ss.194-199). Oxford Elsevier.

Liem, R. (2007). Silencing historical trauma: The politics and psychology of memory and voice. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 13(2), 153–174. <https://doi.org/10.1080/10781910701271200>.

Lind, M., Demiray, B. ve Bluck, S. (2019). Identifying distinct sets of predictors of specific functions of autobiographical memory. *Memory*, 27(9), 1313-1318.

Liu, J. H. ve Khan, S. S. (2021). If the past weighs on the present, then the present also weighs on the past: Collective remembering as an open system for human science. *Asian Journal of Social Psychology*, 24(3), 263-271.

Lockhart, R. S. (1989). The role of theory in understanding implicit memory. *Implicit Memory: Theoretical Issues*, 3-13.

Loftus E. F. (2005) Planting misinformation in the human mind: a 30-year investigation of the malleability of memory. *Learn Mem.* 12(4), 361-366. doi: 10.1101/lm.94705. Epub 2005 Jul 18. PMID: 16027179.

Manier, D. ve Hirst, W. (2008). A cognitive taxonomy of collective memories. In A. Erll ve A. Nuenning (Eds.) *Cultural memory studies: An international and Interdisciplinary Handbook*, (ss. 253-262), De Gruyter.

Markowitsch, H. J. ve Staniloiu, A. (2011). Memory, autonoetic consciousness, and the self. *Consciousness and Cognition*, 20(1), 16-39. DOI: 10.1016/j.concog.2010.09.005.

Markus, H. R. ve Herzog, A. R. (1995). The sociocultural self-concept. In I. Lubek, R. van Hezewijk, G. Pheterson, ve C. W. Tolman (Eds.), *Trends and Issues in Theoretical Psychology* (ss. 39–45). Springer Publishing Co.

Maswood, R., Rasmussen, A. S. ve Rajaram, S. (2019). Collaborative remembering of emotional autobiographical memories: Implications for emotion regulation and

collective memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(1), 65-79. <https://doi.org/10.1037/xge0000468>.

McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5(2), 100-122.

McAdams, D. P. (2003). Identity and the life story. In *Autobiographical memory and the construction of a narrative self* (ss. 203-224). Psychology Press.

McCabe, A., Capron, E. ve Peterson, C. (1991). The voice of experience: The recall of early childhood and adolescent memories by young adults In A. McCabe ve C. Peterson (Eds) *Developing narrative structure* (ss. 137–173). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

McFarland, C. ve Alvaro, C. (2000). The impact of motivation on temporal comparisons: coping with traumatic events by perceiving personal growth. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(3), 327-343. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.3.327>.

McGann, P. J. (1999), Skirting the gender normal divide: A tomboy life story. in M. Romero ve A. J. Stewart (Eds.). *Women's untold stories: Breaking silence, talking back, voicing complexity*.(ss.105-124) Psychology Press.

McGarty, C., Bliuc, A. M., Thomas, E. F. ve Bongiorno, R. (2009). Collective action as the material expression of opinion-based group membership. *Journal of Social Issues*, 65(4), 839-857.

McGuire, W. J. ve McGuire, C. (1981). The spontaneous self-concept as affected by personal distinctiveness. In M. D. Lynch, A. A. Norem-Hebeison ve K. Gergen (Eds), *Self-Concept: Advances in Theory and Research*. (ss. 147-171) Cambridge, MA: Ballinger.

McIsaac, H. K. ve Eich, E. (2004). Vantage point in traumatic memory. *Psychological Science*, 15(4), 248-253.

McLean, K.C. (2005). Late adolescent identity development: Narrative meaning making and memory telling. *Developmental Psychology*, 41, 683-691.

McNamara, P., Benson, E., McGeeney, B., Brown, A. ve Albert, M. L. (2005). Modes of remembering in patients with chronic pain: Relation to current pain. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 193(1), 53-57.

Meade, M. L. ve Roediger, H. L. (2002). Explorations in the social contagion of memory. *Memory & Cognition*, 30(7), 995-1009.

Meconi, F., Linde-Domingo, J., S. Ferreira, C., Michelmann, S., Staresina, B., Apperly, I. A., ve Hanslmayr, S. (2021). EEG and fMRI evidence for autobiographical memory reactivation in empathy. *Human Brain Mapping*, 42(14), 4448-4464.

Meissner, C. A. ve Brigham, J. C. (2001). Thirty years of investigating the own-race bias in memory for faces: A meta-analytic review. *Psychology, Public Policy, and Law*, 7, 3-35.

Meleady, R., Hopthrow, T. ve Crisp, R. J. (2013). The group discussion effect: Integrative processes and suggestions for implementation. *Personality and Social Psychology Review*, 17(1), 56-71.

Mersin, S. (2010). Azınlık filmleri: tarihin yeniden inşası ve kolektif bellek. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 5-29.

Morris, A. D. ve Staggenborg, S. (2004). Leadership in social movements. In D.A. Snow, S. A. Soule ve H. Kriesi (Eds.) *The Blackwell Companion to Social Movements*, (ss. 171-196) Blackwell Publishing.

Moshman, D. (2007). Social identity and its discontents. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, 184-187.

Muller, F., Bermejo, F. ve Hirst, W. (2016). Argentines' collective memories of the military Junta of 1976: Differences and similarities across generations and ideology. *Memory*, 24(7), 990-1006.

Murray, M. (2003). Narrative psychology and narrative analysis. In P. M. Camic, J. E. Rhodes, ve L. Yardley (Ed.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design* (ss. 95–112.). American Psychological Association.

Mutluer, N. (2014). A case for pluralism: the Alevis' latest struggle against discrimination. *Turkish Policy Quarterly*, 13(1), 149-158.

Nairne, J. S. ve Pandeirada, J. N. (2008). Adaptive memory: Remembering with a stone-age brain. *Current Directions in Psychological Science*, 17(4), 239-243.

Neisser, U. (1982). Memory: What are the important questions. In U. Neisser (Ed.) *Memory Observed: Remembering in Natural Contexts*, (ss. 3-19) WH Freeman.

Neisser, U. (1988). Five kinds of self-knowledge. *Philosophical Psychology*, 1, 35-59.

Nelson, K. (1993). The psychological and social origins of autobiographical memory. *Psychological Science*, 4(1), 7-14.

Nelson, K. (2003). Self and social functions: Individual autobiographical memory and collective narrative. *Memory*, 11(2), 125-136.

Neyzi, L. (1999). *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Neyzi, L. (2002). Embodied Elders: Space and Subjectivity in the Music of Metin-Kemal Kahraman. *Middle Eastern Studies* 38 (1): 89-109.

Neyzi, L. (2010). Oral history and memory studies in Turkey. In *Turkey's Engagement with Modernity* (ss. 443-459). Palgrave Macmillan, London.

Neyzi, L. (2018). " Ben kimim?": Türkiye'de sözlü tarih, kimlik ve öznellik. İletişim Yayınları.

Norenzayan, A., Atran, S., Faulkner, J. ve Schaller, M. (2006). Memory and mystery: The cultural selection of minimally counterintuitive narratives. *Cognitive Science*, 30(3), 531-553.

Olick, J. K. (1999). Collective memory: The two cultures. *Sociological Theory*, 17(3), 333-348.

Olick, J. K. ve Levy, D. (1997). Collective memory and cultural constraint: Holocaust myth and rationality in German politics. *American Sociological Review*, 921-936.

Olick, J. K. ve Robbins, J. (1998). Social memory studies: From " collective memory" to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology*, 105-140.

Olivares, O. J. (2010). Meaning making, uncertainty reduction, and the functions of autobiographical memory: A relational framework. *Review of General Psychology*, 14(3), 204-211.

Otten, S. ve Wentura, D. (1999). About the impact of automaticity in the Minimal Group Paradigm: Evidence from affective priming tasks. *European Journal of Social Psychology*, 29, 1049-1071.

Oyserman, D. ve Markus, H. R. (1993). The sociocultural self. *Psychological perspectives on the self*, 4, 187-220.

Öner, S. ve Gülgöz, S. (2016). Latent constructs model explaining the attachment-linked variation in autobiographical remembering. *Memory*, 24(3), 364-382.

Öner, S. ve Gülgöz, S. (2018). Autobiographical remembering regulates emotions: A functional perspective. *Memory*, 26(1), 15-28.

Özateşler, G. (2014). *Gypsy stigma and exclusion in Turkey, 1970: The social dynamics of exclusionary violence*. Springer.

Öztürkmen, A. (2001). Celebrating national holidays in Turkey: History and memory. *New perspectives on Turkey*, 25, 47-75.

Öztürkmen, A. (2003). Remembering through material culture: Local knowledge of past communities in a Turkish Black Sea town. *Middle Eastern Studies*, 39(2), 179-193.

Özyürek, E. (2006). *Nostalgia for the modern: State secularism and everyday politics in Turkey*. Duke University Press.

Özyürek, E. (2007). Public memory as political battleground: Islamist subversions of republican nostalgia in E. Özyürek (Ed.) *The Politics of Public Memory in Turkey*. (ss. 114-137). Syracuse, New York: Syracuse University Press.

Páez, D., Bellelli, G. ve Rimé, B. (2008). Flashbulb memories, culture, and collective memories. *Flashbulb memories: New Issues and New Perspectives*, 227-245.

Pasupathi, M. (2001). The social construction of the personal past and its implications for adult development. *Psychological Bulletin*, 127(5), 651-672.

Pasupathi, M. (2003). Social remembering for emotion regulation: Differences between emotions elicited during an event and emotions elicited when talking about it. *Memory*, 11(2), 151-163.

Pasupathi, M. ve McLean, K. C. (2010). How silence affects memory, self, and society: Foreword to the Special Issue. *Memory*, 18(2), 85-87.

Pasupathi, M. ve Oldroyd, K. (2015). Telling and remembering: Complexities in long-term effects of listeners on autobiographical memory. *Applied Cognitive Psychology*, 29(6), 835-842.

Pasupathi, M., Lucas, S. ve Coombs, A. (2002). Conversational functions of autobiographical remembering: Long-married couples talk about conflicts and pleasant topics. *Discourse Processes*, 34(2), 163-192. doi:10.1207/S15326950DP3402_3.

Pennebaker, J. W. (1997a). *Opening up: The healing power of expressing emotions*. New York: Guilford Press.

Pennebaker, J. W. (1997b). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science*, 8(3), 162-166.

Pennebaker, J. W., Colder, M. ve Sharp, L. K. (1990). Accelerating the coping process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(3), 528-537. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.3.528>.

Pennebaker, J. W., Rim, B. ve Paez, D. (Eds.). (2013). *Collective memory of political events: Social psychological perspectives*. Psychology Press.

Pillemer, D. B. (1992). Remembering personal circumstances: A functional analysis. In E. Winograd ve U. Neisser (Eds.), *Affect and Accuracy in Recall: Studies of*

"Flashbulb" *Memories* (ss. 236–264). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511664069.013>.

Pillemer, D. B. (1998). *Momentous Events, Vivid Memories*. Harvard University Press.

Pillemer, D. B. (2003). Directive functions of autobiographical memory: The guiding power of the specific episode. *Memory*, 11(2), 193-202.

Pillemer, D. B. (2009). Twenty years after Baddeley (1988): Is the study of autobiographical memory fully functional?. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 23(8), 1193-1208.

Pillemer, D. B., Thomsen, D., Kuwabara, K. J. ve Ivcevic, Z. (2013). Feeling good and bad about the past and future self. *Memory*, 21(2), 210-218.

Pillemer, D., Wink, P., DiDonato, T. ve Sanborn, R. (2003). Gender differences in autobiographical memory styles of older adults. *Memory*, 11(6), 525-532.

Poletta, F. ve Jasper, J. M. (2001). Collective identity and social movements. *Annual review of sociology*, 27(1), 283-305.

Portelli, A. (2001). What Makes Oral History Different. In *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, Böl: 4: 45-58. Albany: State University of New York Press.

Postmes, T. ve Branscombe, N. R. (2002). Influence of long-term racial environmental composition on subjective well-being in African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 735–751.

Postmes, T., Spears, R., Lee, A.T. ve Novak, R.J. (2005). Individuality and social influence in groups: Inductive and deductive routes to group identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 747-763.

Pratt, M. W., Norris, J. E., Arnold, M. L. ve Filyer, R. (1999). Generativity and moral development as predictors of value-socialization narratives for young persons across the adult life span: From lessons learned to stories shared. *Psychology and Aging*, 14(3), 414-426. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.14.3.414>.

Rabinovich, A., Morton, T. ve Postmes, T. (2010). Time perspective and attitude-behaviour consistency in future-oriented behaviours. *British Journal of Social Psychology*, 49(1), 69-89.

Ramirez, L. C. ve Hammack, P. L. (2014). Surviving colonization and the quest for healing: Narrative and resilience among California Indian tribal leaders. *Transcultural Psychiatry*, 51(1), 112-133.

Rasmussen, A. S. ve Berntsen, D. (2009). The possible functions of involuntary autobiographical memories. *Applied Cognitive Psychology*, 23(8), 1137-1152.

Rasmussen, A. S. ve Habermas, T. (2011). Factor structure of overall autobiographical memory usage: The directive, self and social functions revisited. *Memory*, 19(6), 597-605.

Reese, E., Haden, C. A. ve Fivush, R. (1993). Mother-child conversations about the past: Relationships of style and memory over time. *Cognitive development*, 8(4), 403-430.

Reicher, S. D. (1996). "The Battle of Westminster": Developing the social identity model of crowd behaviour in order to explain the initiation and development of collective conflict. *European Journal of Social Psychology*, 26(1), 115–

134. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0992\(199601\)26:1<115::AID-EJSP740>3.0.CO;2-Z](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0992(199601)26:1<115::AID-EJSP740>3.0.CO;2-Z).

Robinson, J. A. ve Swanson, K. L. (1990). Autobiographical memory: The next phase. *Applied Cognitive Psychology*, 4(4), 321-335.

Robinson, J.A. (1989). Autobiographical memory: A historical prologue. In D.C. Rubin (Ed.). *Autobiographical memory* (ss. 19-23). New York: Cambridge University Press.

Robinson, S., Howlin, P. ve Russell, A. (2017). Personality traits, autobiographical memory and knowledge of self and others: A comparative study in young people with autism spectrum disorder. *Autism*, 21(3), 357-367.

Roe, M. D. (2003). Cowlitz Indian ethnic identity, social memories and 150 years of conflict with the United States government. In E. Carins & M. D. Roe (Eds.), *The Role of Memory in Ethnic Conflict* (ss. 55-74). New York: Palgrave Macmillan

Roediger, H. L., Meade, M. L. ve Bergman, E. T. (2001). Social contagion of memory. *Psychonomic Bulletin & Review*, 8(2), 365-371.

Roediger, H. L., Zarbon, F. M. ve Butler, A. C. (2009). The role of repeated retrieval in shaping collective memory. *Memory in Mind and Culture*, 29-58.

Ross, M. ve Wilson, A. E. (2000). Constructing and appraising past selves. *Memory, Brain, and Belief*, 231-258.

Rubin, D. C. ve Kozin, M. (1984). Vivid memories. *Cognition*, 16(1), 81-95.

Ruggiero, K. M., ve Taylor, D. M. (1995). Coping with discrimination: How disadvantaged group members perceive the discrimination that confronts

them. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(5), 826-838.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.5.826>.

Safer, M. A., Bonanno, G. A. ve Field, N. P. (2001). " It was never that bad": Biased recall of grief and long-term adjustment to the death of a spouse. *Memory*, 9(3), 195-203.

Sahdra, B. ve Ross, M. (2007). Group identification and historical memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(3), 384-395.

Sanitioso, R. B., Conway, M. A. ve Brunot, S. (2006). Autobiographical memory, the self, and comparison processes. In S. Guimond (Ed) *Social Comparison and Social Psychology: Understanding Cognition, Intergroup Relations and Culture*. (ss. 55-75). New York: Cambridge University Press.

Schacter, D. L. ve Addis, D. R. (2007). The cognitive neuroscience of constructive memory: remembering the past and imagining the future. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 362(1481), 773-786.

Schacter, D. L., Guerin, S. A. ve Jacques, P. L. S. (2011). Memory distortion: An adaptive perspective. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(10), 467-474.

Schank, R. C. (1980). Language and memory. *Cognitive Science*, 4(3), 243-284.

Schiff, B. (2002). Talking about identity: Arab students at the Hebrew University of Jerusalem. *Ethos*, 30(3), 273-303.

Schiff, B. (2012). The Function of Narrative: Toward a Narrative Psychology of Meaning. *Narrative Matters*, 2(1), 33-47.

Schmidt, S., Tinti, C., Levine, L.J. Testa, S. (2010) Appraisals, emotions and emotion regulation: An integrative approach. *Motivation and Emotion* 34(1), 63–72. <https://doi.org/10.1007/s11031-010-9155-z>.

Schudson, M. (1995). Dynamics of distortion in collective memory. In D. L. Schacter (Ed.) *Memory Distortion: How minds, brains, and societies reconstruct the past*, (ss. 346-364), Cambridge Mass.: Harvard University Press.

Schuman, H. ve Scott, J. (1989). Generations and collective memories. *American Sociological Review*, 359-381.

Schwager, S. ve Rothermund, K. (2014). On the dynamics of implicit emotion regulation: Counter-regulation after remembering events of high but not of low emotional intensity. *Cognition and Emotion*, 28(6), 971-992.

Shi, J., Hao, Z., Saeri, A. K. ve Cui, L. (2015). The dual-pathway model of collective action: Impacts of types of collective action and social identity. *Group Processes & Intergroup Relations*, 18(1), 45-65.

Simon, B. ve Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, 56(4), 319-331. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.4.319>.

Skjelsbæk, I. (2006). Victim and survivor: Narrated social identities of women who experienced rape during the war in Bosnia-Herzegovina. *Feminism & Psychology*, 16(4), 373–403.

Smith, J. A., ve Fieldsend, M. (2021). *Interpretative phenomenological analysis*. American Psychological Association, 21, 53-80.

Smith, H. J. ve Ortiz, D. J. (2002). Is it just me? The different consequences of personal and group relative deprivation. In I. Walker ve H. J. Smith (Eds.), *Relative deprivation*:

Specification, development, and integration (ss. 91–115). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Smith, J. A., ve Osborn, M. (2015). Interpretative phenomenological analysis as a useful methodology for research on the lived experience of pain. *British journal of pain*, 9(1), 41-42.

Smith, L. G. ve Postmes, T. (2011). The power of talk: Developing discriminatory group norms through discussion. *British Journal of Social Psychology*, 50(2), 193-215.

Staudinger, U. M. ve Bluck, S. (2001). A view on midlife development from life-span theory. In M. E. Lachman (Ed.) *Handbook of Midlife Development*, (ss. 3-39), John Wiley & Sons, Inc.

Stewart, D. D., Stewart, C. B. ve Walden, J. (2007). Self reference effect and the group-reference effect in the recall of shared and unshared information in nominal groups and interacting groups. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10(3), 323-339.

Stone, C. B. ve Hirst, W. (2014). (Induced) Forgetting to form a collective memory. *Memory Studies*, 7(3), 314-327.

Stone, C. B., Barnier, A. J., Sutton, J. ve Hirst, W. (2010). Building consensus about the past: Schema consistency and convergence in socially shared retrieval-induced forgetting. *Memory*, 18(2), 170-184.

Stone, C. B., Coman, A., Brown, A. D., Koppel, J. ve Hirst, W. (2012). Toward a science of silence: The consequences of leaving a memory unsaid. *Perspectives on Psychological Science*, 7(1), 39-53.

Sturmer, S. ve Simon, B. (2004). Collective action: Towards a dual-pathway model. *European Review of Social Psychology*, 15(1), 59-99.

Suedfeld, P. ve Pennebaker, J. W. (1997). Health outcomes and cognitive aspects of recalled negative life events. *Psychosomatic Medicine*, 59(2), 172-177.

Swaab, R., Postmes, T., van Beest, I., ve Spears, R. (2007). Shared cognition as a product of, and precursor to, shared identity in negotiations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33(2), 187–199.

Şah, U. (2018). Anlatı çalışmaları. *Psikoloji ve Toplum*, 2, 5-16.

Şen, E. (2014). Etnik gruplarda sosyal kimlik ve algılanan ayrımcılık: Türk ve Kürt etnik grupları üzerine bir çalışma. *Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara*.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics (5th ed.)*. Allyn & Bacon/Pearson Education.

Tajfel, H. (Ed.) (1978). *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations*. London: Academic Press.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge University Press.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (ss. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

Talarico, J. M. ve Moore, K. M. (2012). Memories of ‘the rivalry’: Differences in how fans of the winning and losing teams remember the same game. *Applied Cognitive Psychology*, 26(5), 746-756.

Tamir, M. (2009). What do people want to feel and why? Pleasure and utility in emotion regulation. *Current Directions in Psychological Science*, 18(2), 101-105.

Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: Genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5(1), 25-38.

Tataryan, N. (2012). Armenians living in Turkey and the assassination of Hrant Dink: Loss, mourning and melancholia (MA dissertation). Sabancı University.

Tausch, N. ve Becker, J. C. (2013). Emotional reactions to success and failure of collective action as predictors of future action intentions: A longitudinal investigation in the context of student protests in Germany. *British Journal of Social Psychology*, 52(3), 525-542.

Taylor, S. (2010). *Narratives of identity and place*. Londra: Routledge.

Tetlock, P. E. (2002). Social functionalist frameworks for judgment and choice: Intuitive politicians, theologians, and prosecutors. *Psychological Review*, 109(3), 451-471.

Thomas, E. F., McGarty, C. ve Mavor, K. I. (2009). Aligning identities, emotions and beliefs to create commitment to sustainable social and political action. *Personality and Social Psychology Review*, 13(3), 194-218.

Thomas, E. F. ve McGarty, C. A. (2009). The role of efficacy and moral outrage norms in creating the potential for international development activism through group-based interaction. *British Journal of Social Psychology*, 48(1), 115-134.

Thomas, E. F., Mavor, K. I. ve McGarty, C. (2012). Social identities facilitate and encapsulate action-relevant constructs: A test of the social identity model of collective action. *Group Processes & Intergroup Relations*, 15(1), 75-88.

Thomas, E. F., McGarty, C. ve Louis, W. (2014). Social interaction and psychological pathways to political engagement and extremism. *European Journal of Social Psychology*, 44(1), 15-22.

Thomas, E. F., McGarty, C. ve Mavor, K. (2016). Group interaction as the crucible of social identity formation: A glimpse at the foundations of social identities for collective action. *Group Processes & Intergroup Relations*, 19(2), 137-151.

Tromp, S., Koss, M. P., Figueredo, A. J. ve Tharan, M. (1995). Are rape memories different? A comparison of rape, other unpleasant, and pleasant memories among employed women. *Journal of Traumatic Stress*, 8(4), 607-627.

Tulving, E. (1983). Ecphoric processes in episodic memory. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. B, Biological Sciences*, 302(1110), 361-371.

Turner, J. C. Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., ve Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Basil Blackwell.

Turner J. C. ve Reynolds K. J. (2011). Self-categorization theory, In van Lange, A. W. Kruglanski, ve E. T. Higgins (Eds.) *Handbook of Theories of Social Psychology: Cilt. 2*, (ss. 399–417). London: SAGE, 10.4135/9781446249222.n46.

Türker, Ş. (2010). Ayrımcılık yasayla giderilmez. <https://www.gazetevatan.com/yasam/ayrimcilik-yasayla-giderilmez-toplumsal-338185>.

van Bavel, J. J., Swencionis, J. K., O'Connor, R. C. ve Cunningham, W. A. (2012). Motivated social memory: Belongingneeds moderate the own-group bias in face recognition. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(3), 707-713.

van Bavel, J. J. ve Cunningham, W. A. (2012). A social identity approach to person memory: Group membership, collective identification, and social role shape attention and memory. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(12), 1566-1578.

van Bruinessen, M. (1996). Kurds, Turks and the Alevi revival in Turkey. *Middle East Report*, 7–10.

van Zomeren, M., Leach, C. W. ve Spears, R. (2010). Does group efficacy increase group identification? Resolving their paradoxical relationship. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46(6), 1055-1060.

van Zomeren, M., Postmes, T. ve Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: a quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504-535. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.4.504>.

van Zomeren, M., Spears, R., Fischer, A. H. ve Leach, C. W. (2004). Put your money where your mouth is! Explaining collective action tendencies through group-based anger and group efficacy. *Journal of personality and social psychology*, 87(5), 649-664. doi: 10.1037/0022-3514.87.5.649.

Vanaken, L. ve Hermans, D. (2021). Be coherent and become heard: The multidimensional impact of narrative coherence on listeners' social responses. *Memory & Cognition*, 49(2), 276-292.

Walker, W. R. ve Skowronski, J. J. (2009). The fading affect bias: But what the hell is it for? *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 23(8), 1122-1136.

Walker, W. R., Skowronski, J. J. ve Thompson, C. P. (2003). Life is pleasant—and memory helps to keep it that way!. *Review of General Psychology*, 7(2), 203-210.

Walker, W. R., Skowronski, J. J., Gibbons, J. A., Vogl, R. J. ve Ritchie, T. D. (2009). Why people rehearse their memories: Frequency of use and relations to the intensity of emotions associated with autobiographical memories. *Memory*, 17(7), 760-773.

Wang, Q. ve Brockmeier, J. (2002). Autobiographical remembering as cultural practice: Understanding the interplay between memory, self and culture. *Culture & Psychology*, 8(1), 45-64.

Webster, J. D. (1997). The reminiscence functions scale: A replication. *International Journal of Aging and Human Development*, 44(2), 137–148.

Webster, D. J. (2003). The reminiscence circumplex and autobiographical memory functions. *Memory*, 11(2), 203-215.

Webster, J. D. ve Cappeliez, P. (1993). Reminiscence and autobiographical memory: Complementary contexts for cognitive aging research. *Developmental Review*, 13(1), 54-91.

Webster, J. D. ve McCall, M. E. (1999). Reminiscence functions across adulthood: A replication and extension. *Journal of Adult Development*, 6(1), 73-85.

Wertsch, J. V. (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press.

Wertsch, J. V. ve Roediger III, H. L. (2008). Collective memory: Conceptual foundations and theoretical approaches. *Memory*, 16(3), 318-326.

Williams, A. D. ve Moulds, M. L. (2007). Cognitive avoidance of intrusive memories: Recall vantage perspective and associations with depression. *Behaviour Research and Therapy*, 45(6), 1141–1153.

Williams, H. L., Conway, M. A. ve Cohen, G. (2008). Autobiographical memory. In G. Cohen ve M. A. Conway (Eds.), *Memory in the Real World* (ss. 21–90). Psychology Press.

Williams, J. M. G., Barnhofer, T., Crane, C., Herman, D., Raes, F., Watkins, E. ve Dalgleish, T. (2007). Autobiographical memory specificity and emotional disorder. *Psychological bulletin*, 133(1), 122.

Wilson, A. ve Ross, M. (2003). The identity function of autobiographical memory: Time is on our side. *Memory*, 11(2), 137-149.

Wolf, T. ve Demiray, B. (2019). The mood-enhancement function of autobiographical memories: Comparisons with other functions in terms of emotional valence. *Consciousness and Cognition*, 70, 88-100.

Wong, P. T. ve Watt, L. M. (1991). What types of reminiscence are associated with successful aging? *Psychology and Aging*, 6(2), 272–279. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.6.2.272>.

Wright, D. B., Self, G. ve Justice, C. (2000). Memory conformity: Exploring misinformation effects when presented by another person. *British Journal of Psychology*, 91(2), 189-202.

Yamashiro, J. K. ve Hirst, W. (2014). Mnemonic convergence in a social network: Collective memory and extended influence *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 3(4). 272-279. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2014.08.001>.

Yang, H. S. ve Huang, X. T. (2007). Group-reference effect in Chinese. *Acta Psychologica Sinica*, 39, 235-241.

Yang, H., Liao, Q. ve Huang, X. (2008). Minorities remember more: The effect of social identity salience on group-referent memory. *Memory*, 16(8), 910–917. <https://doi.org/10.1080/09658210802360629>.

Yarmey, A. D. ve Bull, M. P. (1978). Where were you when President Kennedy was assassinated?. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 11(2), 133-135.

Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek* (Vol. 439). İletişim Yayınları.

Yılmaz, A.F. ve Boyacıoğlu, İ. Sosyal Kimlik temelli Otobiyografik Bellek İşlevleri (yayın aşamasında).

Yılmaz, A. F., & Boyacioglu, I. (2022). Elaborating the Three: the Functions of Autobiographical Memories Related to Discrimination and Identity Undermining Experiences. *Human Arenas*, 1-21.

Young, S. L. ve McKibban, A. R. (2014). Creating safe places: A collaborative autoethnography on LGBT social activism. *Sexuality & Culture*, 18(2), 361-384

Zacks, R.T., Hasher, L. ve Li, K.Z.H. (2000). Human memory. In F.I.M. Craik ve T.A. Salthouse (Eds.), *The handbook of aging and cognition* (2. baskı, ss. 293–357). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Zamponi, L. (2013). Collective memory and social movements. In D.A. Snow, D. della Porta B. Klandermans ve D. McAdam (Eds.) *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. (ss. 1-4) Blackwell Publishing. DOI 10.1002/9781405198431.wbespm040.

EKLER

EK 1: Etik Kurul Onay Formu

Çok İvedi

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hukuk Müşavirliği

Sayı : E-87347630-640.99-62641
Konu : Ayçe Feride YILMAZ

01/06/2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 26.04.2021 tarih ve E-57485104-300.99-48094 sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 29.04.2021 tarihli toplantısında alınan 7 sayılı karar ile Enstitünüz Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Doktora Programı öğrencisi Ayçe Feride YILMAZ'ın "Ayrımcı ve Kimlik Küçültücü Nitelikli Anıların Bellek İşlevleri ile Sosyal Kimlik Değişkenleri Arasındaki İlişkiler" adlı tez çalışmasında uygulayacağı anketin etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiş olup, alınan karar Makamımızca onaylanmıştır. Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Nükhet HOTAR
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrakınizi <http://dogrulama.deu.edu.tr> linkinden DFDA6931X0 kodu ile dogrulanabiliriz.

Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlüğü
Adres: Cumhuriyet Bulvarı No:144 35210 Alsancak / İZMİR
Tel: 0(232) 412 1212 Elektronik Ağ: www.deu.edu.tr
Kep Adresi: dokuzeyuluniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için İrtibat:
Merve ÇURUK
Dahili:
E-Posta: merve.curuk@deu.edu.tr

EK 2: Nitel Aşamadaki Görüşme Soruları

- 1) Etnik ve/veya dini kimliğinizi hedef alan, size veya başkasına yönelik küçümseyici, alaycı, tehdit edici bir konuşmaya, imaya veya davranışa maruz kaldınız mı veya tanık oldunuz mu?” Veya bu sebeplerle (eğitim, iş hayatında, kamu hizmetlerinde) ayrımcılığa uğradığınız, hak kaybı yaşadığınız oldu mu? Olayı anlatır mısınız? Ayrıntı verir misiniz? (Zaman, mekân ve diğer detaylara dair sondaj soruları).
- 2) Ne tepki verdiniz? Olayı nasıl yorumladınız? Bu olay size neler hissettirdi?”
- 3) Bu olaydan dersler çıkardınız mı? Ne gibi? (Örn: Yaşamınız için? Geleceğiniz için? Bu ülkedeki konumunuz için? Kendi etnik kökeninizden insanların, yakınlarınızın konumları için? Genel olarak, insanlar, toplum hakkında? Dünya görüşünüz açısından?).
- 4) Daha sonra bu olay veya benzer olaylar hakkında düşündünüz mü veya çıkarımlarda bulundunuz mu? Bu veya buna benzer olaylara dair anılar en çok hangi durumlarda aklınıza geldi?
- 5) Bu tür zorlayıcı deneyimler yaşamış olmak daha sonra size benzer olaylarda yardımcı, rehberlik edici oldu mu?
- 6) Bu olayı veya benzer olayları hiç ailenizle, arkadaşlarınızla, topluluğunuzdan kişilerle paylaştınız mı, paylaşır mısınız?”
- 7) Cevabınız evet ise, neden bu anıları paylaşmak istediniz/istersiniz? Paylaşmak ne hissettirdi/hissettirir veya düşündürdü/düşündürür? Paylaşma motivasyonunuz neydi/genelde ne olur?
(Örn: Akıl sormak, yol göstermek, duygusal ya da sosyal destek almak veya vermek, duygudaşlık/dayanışma/empati göstermek, dertleşmek/rahatlamak/anlaşılmak istemek...)
- 8) Bu tür paylaşımlarınızda karşı tarafın yorumları üzerine düşündünüz mü/düşünür müsünüz? Bu yorumlar doğrultusunda kararlar alıp uyguladınız mı/uygular mısınız?
- 9) Bu tür paylaşımlar genelde nerelerde, ne zaman ve hangi durumlarda olur, olmuştu?” (Örn. Yakın hissettiğim kişiyle yalnız kaldığımız zamanlar, aile/akraba ziyaretleri, arkadaş buluşmaları, topluluğumuzun bayram gibi özel günleri,

sosyalleşmeye yönelik topluluk buluşmaları, eylemler, dernek vb. örgütlenme alanları...)

10) Bu tür paylaşımlarda karşınızdakilerin de benzer olayları anlattığı oldu mu, olur mu? Örnek verebilir misiniz? Nasıl tepki verirsiniz, vermiştiniz? (Örn. destek veya rehberlik vermek, olayı yorumlamak).

11) Bu tür olaylar aile içinde, aile büyükleri tarafından veya akraba-topluluk toplanmalarında anlatılır mı? Aile, akraba veya topluluğunuzun tarihinden, önemli tarihi olaylar sırasında başlarından geçenlerden bahsedilir mi?

12) Bu tür hikayeler genelde hangi motivasyonla anlatılır?

13) Bu tür bireysel veya aile/topluluk anılarınızı hiç sizden küçük aile-topluluk üyelerinizle, akrabalarınızla, çocuklarınızla paylaştığınız oldu mu? Hangi motivasyonla?

EK 3: Nicel Verilerin Toplanması Öncesinde Sunulan Bilgilendirilmiş Onam Formu

Bu araştırma Dokuz Eylül Üniversitesi Psikoloji Bölümü Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Uzm. Psk. Ayçe Feride Yılmaz tarafından yürütülmektedir.

Etnik, dini, toplumsal cinsiyet, engellilik vb. gibi farklı kimliklerimiz sebebiyle maruz kaldığımız eğitim, meslek edinimi, iş yaşamı vb. gibi alanlardaki hak kayıpları içeren ayrımcılık ve bu kimliklerimize gündelik hayatta yöneltilen alay, hakaret, ima vb. gibi incitici davranışlar toplumsal hayatta hala yaygın bir sorundur. Bu çalışmayla yaşadığımız bu tür olayları nasıl ve neden hatırladığımızı, diğer insanlarla paylaştığımızı ve bunların çeşitli sosyal kimlik unsurlarıyla ilişkisini daha iyi anlamayı hedefliyoruz.

Bir sonraki aşamada size bu araştırma amacına yönelik sorular yöneltilecektir.

Bu çalışmaya katılım yaklaşık 20 dk sürmektedir. Araştırmaya katılmak tamamen GÖNÜLLÜLÜK esasına dayanmaktadır. Ölçeklerde sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplarınız tamamen GİZLİ tutularak sadece

araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Elde edilecek veriler toplu şekilde analiz edilerek bilimsel yayınlarda kullanılacaktır. Veriler bireylere özel incelenmeyecektir.

Çalışmada kişisel rahatsızlık verecek sorular bulunmamaktadır. Ancak katılım esnasında herhangi bir sebepten dolayı kendinizi rahatsız hissetmeniz durumunda çalışmayı yarıda bırakarak çıkmakta serbestsiniz.

Aşağıdaki “kabul ediyorum” kutucuğunu işaretlemeniz çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir.

Bu araştırmanın amacı ve cevaplarımın nasıl kullanılacağı hakkındaki Katılımcı Bilgi Formunu okudum. Araştırma hakkında yeterli bilgi edindim. Araştırmaya katılmamın zorunlu olmadığını, araştırmadan istediğim zaman hiçbir neden göstermeksizin ve zarara uğramaksızın çekilebileceğimi biliyorum. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmaya katılmayı kendi isteğimle kabul ediyorum.

Kabul ediyorum ☐

Kabul etmiyorum ☐

EK 4 Sosyodemografik Bilgi Formu

1 Yaşınız

.....

2 Toplumsal Cinsiyet Tanımınız

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz

☐ Kadın

☐ Erkek

☐ LGBTI+ yönelimim ve tanımladığım toplumsal cinsiyet kimliğim

3 En uzun süre yaşadığınız yerleşim birimi

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz

- ☐ Köy
☐ Kasaba
☐ İlçe
☐ Şehir merkezi

4 Medeni durumunuz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz

- ☐ Bekar
☐ Partnerim (nişanlı, sevgili) var
☐ Evli
☐ Boşanmış
☐ Dul

5 Eğitim düzeyiniz

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz

- ☐ İlkokul
☐ Ortaokul
☐ Lise
☐ Üniversite
☐ Lisansüstü

6 Ailenizin eline geçen aylık toplam gelir düzeyi

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz

- ☐ Alt
☐ Alt orta
☐ Orta
☐ Orta üst

☐ Üst

7 Sizin kişisel olarak elinize geçen aylık toplam gelir düzeyi

Yalnızca bir şıkkı işaretleyiniz

☐ Alt

☐ Alt orta

☐ Orta

☐ Orta üst

☐ Üst

EK 5: Ayrımcılık Anılarının İşlevleri Ölçeği

Sosyal kimliğinize yönelik karşılaştığınız ayrımcılık kapsamındaki (eğitim, meslek edinimi, iş yaşamı vb. gibi alanlarda) hak kayıplarını veya gündelik yaşamınızda maruz kaldığınız örseleyici davranışlar (alay, hakaret, ima, dışlama vb.) içeren olayları düşününüz. Aşağıdaki soruları bu tür olaylara dair anılarınızı düşünerek yanıtlayınız. SOSYAL GRUBUM ifadesi bir önceki kısımda belirttiğiniz sosyal kimliği ve bu kimliğin yaşamınızdaki ve toplumsal hayattaki diğer üyelerini ifade etmektedir.

Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	2	3	4	5

1	Bu tür olaylarla ilgili anılarımı grup üyelerimle onlarla dayanışma duygusunu hissedebilmek için paylaşıyorum.	1	2	3	4	5
2	Bu tür olaylarla ilgili anılarımı destek almak istediğimde grup üyelerimle paylaşıyorum.	1	2	3	4	5
3	Bu tür olaylarla ilgili anılarımı grup üyelerimle paylaşmak bana güçlendiğimi hissettirir.	1	2	3	4	5
4	Bu tür olaylarla ilgili anılarımı grup üyelerimin yol göstericiliğine, rehberliğine ihtiyaç duyduğumda paylaşıyorum.	1	2	3	4	5

5	Bu tür olaylar yaşamış grup üyelerime kendi anılarımı onları güçlendirmek için anlatırım.	1	2	3	4	5
6	Bu tür olaylar yaşamış grup üyelerime kendi anılarımı onlarla dayanışma göstermek için anlatırım	1	2	3	4	5
7	Bu tür olaylar yaşamış grup üyelerime kendi anılarımı onlara yol göstermek için anlatırım.	1	2	3	4	5
8	Kendi grubumun üyesi olmasa bile farklı kimlikleri sebebiyle benzer olaylar yaşamış insanlarla bu tür anılarımızı paylaşmamız bana bir dayanışma duygusu verir.	1	2	3	4	5
9	Kendi grubumun üyesi olmasa bile farklı kimlikleri sebebiyle benzer olaylar yaşamış insanlarla bu tür anılarımızı paylaşmamızı dayanışmak olarak değerlendiriyorum.	1	2	3	4	5
10	Kendi grubumun üyesi olmasa bile farklı kimlikleri sebebiyle benzer olaylar yaşamış insanlarla bu tür anılarımızı paylaşmamız onları daha iyi anlamamı sağlar.	1	2	3	4	5
11	Yaşadıklarımı sosyal grubum dışında güvendiğim bir insana anlatmam o gruba dair olumsuz bir genelleme yapmamın önüne geçer	1	2	3	4	5
12	Bu tür anılarımı hatırladığımda sosyal grubuma destek olmak için bir şeyler yapmalıyım diye düşünürüm.	1	2	3	4	5
13	Bu tür anılarımı hatırladığımda sosyal grubumun hak mücadelesinin parçası olduğumu hissedirim	1	2	3	4	5
14	Bu tür anılarımı hatırlamak bana sosyal grubumun üyesi olarak hak mücadelemizde direnmeliyiz diye düşündürür.	1	2	3	4	5
15	Sosyal grubuma yönelmiş bir tehdidin ardından grup üyelerim bir protesto eylemi düzenlemişse bu tür anılarımı hatırlayarak bu eyleme katılmaya niyetlenirim.	1	2	3	4	5
16	Sosyal grubumun düzenlediği bir etkinliğe (panel, çalıştay, sunum) katılma veya destek kararı almamda bu tür anılarım bana rehberlik eder.	1	2	3	4	5
17	Bu tür anılarımı hatırladığımda eşitlik mücadelesi veren diğer sosyal gruplarla dayanışma hissedirim.	1	2	3	4	5
18	Bu tür anılarımı hatırladığımda eşitlik mücadelesi veren diğer sosyal gruplara destek vermek isterim.	1	2	3	4	5

19	Bu tür anılarımı hatırladığımda eşitlik mücadelesi veren diğer sosyal grupların protesto eylemlerine katılmaya niyetlenirim.	1	2	3	4	5
20	Bu tür anılarım eşitlik mücadelesi veren diğer sosyal grupların etkinliklerine (panel/çalıştay/sergi) katılma kararı almamda bana rehberlik eder.	1	2	3	4	5
21	Sosyal grubuma yapılan adaletsizlikleri gördüğümde kendi benzer anılarımı hatırlarım ve grubumla bağımın güçlendiğini hissedirim	1	2	3	4	5
22	Bu tür anılarımı sosyal grubum hak mücadelesinde bulunduğu hatırlarım ve grubumla dayanışma duygum pekişir.	1	2	3	4	5
23	Bu tür anılarımı her hatırladığımda sosyal grubumun bir parçası gibi hissedirim.	1	2	3	4	5
24	Bu tür anılarımı her hatırladığımda sosyal grubumla dayanışma duygum pekişir.	1	2	3	4	5
25	Bu tür anılarımı her hatırladığımda sosyal grubumla bağımın güçlendiğini hissedirim.	1	2	3	4	5
26	Bu tür anılarım sebebiyle bugün kim olduğum konusunda daha netim.	1	2	3	4	5
27	Bu tür anılarım toplumsal değerlerimin şekillenmesine katkı sağlar.	1	2	3	4	5
28	Bu tür anılarım politik kimliğimin şekillenmesine katkı sağlar.	1	2	3	4	5
29	Bu tür anılarım beni sosyal kimliğim hakkında bilinçlenme ve bilgilenme sürecine sevk eder.	1	2	3	4	5
30	Bu tür anılarımın rehberliğinde kısıtlı bir çevre ile sınırlı bir yaşam sürmem gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
31	Bu tür anılarım aklıma geldikçe içe kapanma ihtiyacı hissedirim.	1	2	3	4	5
32	Bu tür anılarım rehberliğinde ilişki kuracağım kişiler konusunda daha seçici davranıyorum.	1	2	3	4	5
33	Bu tür anılarım aklıma geldikçe bireysel olarak güçlenmeliyim diye düşünürüm.	1	2	3	4	5
34	Bu tür anılarımı hatırladıkça başka bir yerde, yeni bir hayat kurmayı düşünüyorum.	1	2	3	4	5
35	Bu tür anılarım rehberliğinde çevremi ve yakınlarımı nasıl davranmaları ve nelerden kaçınmaları gerektiği konusunda uyarmam gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
36	Bu tür anılarımı ailemdeki genç bireyleri korumak için onlara anlatırım.	1	2	3	4	5

37	Bu tür anılarımı çocuğuma hangi kişi ve ortamlardan kaçınması gerektiğini anlaması için anlatırım.	1	2	3	4	5
38	Eşitlikçi bir sosyal ortamda bu tür anılarımı anlatabilirim ve bu bana bir gurur duygusu verir.	1	2	3	4	5
39	Bu tür anılarım rehberliğinde farklı sosyal ortamlarda kendimi nasıl sunmam gerektiğini öğrendim.	1	2	3	4	5
40	Bu tür anılarımı hayat zorluklarımı (örn. İşimde yükselememe) çevreme gerekçelendirmek için anlatırım.	1	2	3	4	5
41	Bu tür anılarımı hayatta bulunduğum noktayı diğerlerinin anlaması için anlatırım.	1	2	3	4	5

EK 6: Hayat Deneyimleri Hakkında Düşünme Ölçeği

Lütfen aşağıda sunulan sebeplerden dolayı sosyal kimliğinize yönelik yaşadığınız geçmiş ayrımcılık olaylarını veya başkalarınca yapılan incitici ve örseleyici davranışlara dair anılarınızı ne sıklıkla düşünüp konuştuğunuzu belirtiniz. Aşağıdaki her bir cümle için “1” cümledeki durumda bu anılarınızı “neredeyse hiç” düşünmediğinizi ve üzerine konuşmadığınızı, “5” cümledeki durumda bu anılarınızı “çoğu zaman” düşündüğünüzü ve üzerine konuştuğunuzu ifade etmektedir.

Neredeyse Hiç	Nadiren	Ara Sıra	Sıklıkla	Çoğu Zaman
1	2	3	4	5

Benlik						
1	Hala geçmişte olduğum kişi olduğumu hissetmek istediğimde	1	2	3	4	5
2	Hala daha öncesinde olduğum türde biri olup olmadığım hakkında endişe ettiğimde	1	2	3	4	5
3	Değerlerimin zamanla değişip değişmediği hakkında endişe ettiğimde	1	2	3	4	5
4	İnançlarımın zamanla değişip değişmediği hakkında endişe ettiğimde	1	2	3	4	5
5	Geçmişte olduğum halimden şu anki halime nasıl bir değişim gösterdiğimi anlamak istediğimde	1	2	3	4	5
Sosyal						

6	Başkasının nasıl bir insan olduğunu anlamaya çalışırken	1	2	3	4	5
7	İlişkilerimde daha özel bir yakınlık kurmak istediğimde	1	2	3	4	5
8	Biriyle daha yakın bir ilişki geliştirmek istediğimde	1	2	3	4	5
9	Arkadaşlarımla hatıra paylaşarak arkadaşlıklarımı sürdürmek için	1	2	3	4	5
10	Bir başkasının yaşantısı hakkında daha fazlasını öğrenmeyi umduğumda	1	2	3	4	5
11	Başkasının söylediği veya yaptığı, bana şimdi faydalı olabilecek bir şeyi hatırlamak istediğimde	1	2	3	4	5
Yönlendirme						
12	Geçmiş düşünenin geleceğe ışık tutacağına inandığımda	1	2	3	4	5
13	Geçmiş hatalarımdan ders çıkarmak istediğimde	1	2	3	4	5
14	Hayatımla ilgili bir seçim yapmam gereken bir durumda hangi yolu seçeceğimden emin olmadığım da	1	2	3	4	5
15	Geçmişte çıkarmış olduğum bir dersi hatırlamak istediğimde	1	2	3	4	5

EK 7: Özdeşleşme Ölçeği

Lütfen her bir cümleye katılma ya da katılmama durumunuzu en iyi şekilde gösteren numarayı işaretleyiniz. Aşağıdaki herbir cümle için “1” cümledeki ifadeye “kesinlikle katılmadığınızı”, “5” cümledeki ifadeye “kesinlikle katıldığınızı” ifade etmektedir.

Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	2	3	4	5

1	Sosyal grubumla aramda bir bağ olduğumu hissediyorum.	1	2	3	4	5
2	Kendimi sosyal grubumla dayanışma içinde hissediyorum.	1	2	3	4	5
3	Kendimi sosyal grubuma bağlı hissediyorum.	1	2	3	4	5
4	Sosyal grubumun üyesi olmaktan memnunum.	1	2	3	4	5
5	Sosyal grubumun gurur duyacak çok şeyi olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
6	Sosyal grubumun üyesi olm ak güzel bir şey.	1	2	3	4	5

7	Sosyal grubumun üyesi olmak bana iyi bir his veriyor.	1	2	3	4	5
8	Sosyal grubumun üyesi olduğum gerçeği hakkında sık sık düşünürüm.	1	2	3	4	5
9	Sosyal grubumun üyesi olduğum gerçeği kimliğimin önemli bir parçasıdır.	1	2	3	4	5
10	Sosyal grubum kendimi nasıl gördüğümün önemli bir parçasıdır.	1	2	3	4	5
11	Benim ortalama bir sosyal grup üyem ile aramda birçok ortak nokta var.	1	2	3	4	5
12	Ben ortalama bir sosyal grup üyeme benzerim.	1	2	3	4	5
13	Sosyal grup üyelerim birbirleriyle ortak birçok özelliğe sahiptir.	1	2	3	4	5
14	Sosyal grup üyelerim birbirlerine oldukça benzerler.	1	2	3	4	5

EK 8: Gruba Karşı Algılanan Ayrımcılık Ölçeği

Lütfen her bir cümleye katılma ya da katılmama durumunuzu en iyi şekilde gösteren numarayı işaretleyiniz. Aşağıdaki her bir cümle için “1” cümledeki ifadeye “kesinlikle katılmadığınızı”, “5” cümledeki ifadeye “kesinlikle katıldığınızı” ifade etmektedir.

Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	2	3	4	5

1	Sosyal grubumun üyeleri iş ararken ayrımcılığa ve/veya kötü muameleyle maruz kalırlar	1	2	3	4	5
2	Sosyal grubumun üyeleri iş yerlerinde ayrımcılığa ve/veya kötü muameleyle maruz kalırlar	1	2	3	4	5
3	Sosyal grubumun üyeleri ev ararken ayrımcılığa ve/veya kötü muameleyle maruz kalırlar.	1	2	3	4	5
4	Sosyal grubumun üyeleri sokakta veya alışveriş yaparken ayrımcılığa ve/veya kötü muameleyle maruz kalırlar.	1	2	3	4	5
5	Sosyal grubumun üyeleri oturdukları mahallelerde ayrımcılığa ve/veya kötü muameleyle maruz kalırlar.	1	2	3	4	5
6	Sosyal grubumun üyeleri kendi kültürlerini yaşarken ayrımcılığa ve/veya kötü muameleyle maruz kalırlar.	1	2	3	4	5

EK 9. Kolektif Eylem Ölçeği

Lütfen her bir cümleye katılma ya da katılmama durumunuzu en iyi şekilde gösteren numarayı işaretleyiniz. Aşağıdaki her bir cümle için “1” cümledeki ifadeye “kesinlikle katılmadığınızı”, “6” cümledeki ifadeye “kesinlikle katıldığınızı” ifade etmektedir.

Hiç	Nadiren	Ara Sıra	Çoğunlukla	Sıklıkla	Çok Sık
1	2	3	4	5	6

1	Sosyal grubum için sözcülük yaptım	1	2	3	4	5	6
2	Politik kampanya (mesela bağış kampanyası) çalışmalarına katıldım.	1	2	3	4	5	6
3	Sosyal medyada (Facebook, Twitter, vb.) sosyal grubumu ilgilendiren kampanyalara destek verdim.	1	2	3	4	5	6
4	Politik buluşmalara veya workshoplara / çalıştaylara katıldım.	1	2	3	4	5	6
5	Farklı ortamlarda (farklı sosyal grup, dernek vb.) sosyal grubumu ilgilendiren konuları tartışmaya açtım/savundum/dile getirdim.	1	2	3	4	5	6
6	Basın açıklaması veya protestoya katıldım.	1	2	3	4	5	6
7	Sosyal medyada (Facebook, Twitter, vb.) sosyal grubumu ilgilendiren konularda görüşlerimi dile getirdim.	1	2	3	4	5	6
8	Yasadışı politik aktivitelere (mesela bir protestoda caddeleri trafiğe kapatmak) katıldım.	1	2	3	4	5	6
9	İmza kampanyalarına katıldım.	1	2	3	4	5	6